

A BESZTERCEI HADOSZTÁLY HARCAI 1849 NYARÁN

ÍRTA

GYALÓKAY JENŐ

NY. TŰZÉREZREDES,
A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA RENDES TAGJA

KÜLÖNLENYOMAT
A HADTÖRTÉNELMI KÖZLEMÉNYEK 1937-ÉVI I—II.
FÜZETÉBŐL

BUDAPEST, 1937.

DUNÁNTÚL PÉCSI EGYETEMI KÖNYVKIADÓ ÉS NYOMDA R.-T. PÉCSETT.

FELELŐS KIADÓ: GYALÓKAY JENŐ.

A beszercei hadosztály harcai 1849 nyarán

*Rendestagsági székfoglaló a Magyar Tudományos Akadémián,
1937 januárius 11-én.*

Az 1848—49-i szabadságharc erdélyi eseményei közül, csupán a segesvári ütközetnek van bőséges magyar irodalma, de ennek is csak közvetve, Petőfi eltűnésével és halálával kapcsolatban. Itt-ott olvashatunk valamit még a „piskii híd”-ról is, de már maga a voltaképeni téli, tavaszi és méginkább a nyári hadjárat, merőben kiesett az általánosabb érdeklődés köréből. Érthető tehát, hogy a beszercei honvédhadosztály viselt dolgai is, fölülte mostoha elbánásban részesültek. A hadtörténelmet szakszerűen művelő katonáiróink se vállalkoztak bővebb leírásukra, a polgári történétírók pedig — természetesen — még kevésbé.

Igaz, hogy ennek az egyáltalán nem dicsőséges 43 napnak történetéből nem lehet lélekemelő olvasmányt csinálni, de megírásához mégis csak hozzá kell fognunk, hogy az eddiginél több világosságot deríthessünk az erdélyi nyári hadjáratnak erre az eseménycsoportjára is. Ez az elgondolás vitt reá, hogy megkíséreljem a beszercei hadosztály harcainak részletes feldolgozását, a felkutatható és legalább valamennyire komoly figyelmet érdemlő — de gyakran egymással ellentmondásba is keveredő — kútfők kellő megrostálása alapján.

Ne várja tőlem senki, ennek a hat hétnek hiánytalan történetét. Ezt a rendelkezésre álló forrásanyag hézagos és általában felületes volta már eleve kizárta; arra pedig nem lehet már reményünk, hogy eddigelé ismeretlen, hiteles adatok kerüljenek valahonnan elő.

Talán feltűnhetik, hogy aránylag kevés magyar okleveles és elbeszélő forrást idéztem. Nem azért tettem, mintha főként osztrák vagy orosz szempontból akartam volna megírni a szóbanforgó hadosztály történetét. Más okaim voltak. Ugyanis, az Országos Levéltárban és a Nemzeti Múzeum levéltárában, alig találtam tárgyamba vágó adatot. Az erdélyi főkormánybiztosság levéltárának — az úgynevezett Csányi-

levéltárnak — megmaradt része pedig 1849 június 26-ával megszakad.

A magyar elbeszélő kútfőknek a besztercei hadosztályt érintő fejezetei, vagy tele vannak tévedéssel, vagy nem mondanak semmi újat. Az előbbi csoportból való például Czetz: „Berns Feldzug in Siebenbürgen“ című, jólismert művének a nyári eseményekről szóló része.¹ Szerzője se minit harcos, se mint szervező, nem szerepelt ebben a hadjáratban; a szabadságharc bukása után tüstént külföldre ment s ott a menekült szemtanúk — tudjuk — igen gyakran helyt nem álló, zavaros elbeszélése nyomán írta meg könyvét. A második csoportba tartozó írók pedig *többször* csak azt ismételik — rövidebbre fogva — magyarul, amit Ramming már 1850-ben, jóval terjedelmesebben írt meg németül.

A legutóbbi időkig ő volt az egyetlen, aki az 1849-i nyári hadjáratnak a bécsi Hadilevéltárban 1850-ig összegyűjtött teljes iratanyagát feldolgozhatta. Ha tehát Rammingnak — saját őszinte vallomása szerint — nem sikerült minden homályt eloszlatnia, akkor még kevésbé sikerülhetett azoknak, akik ebbe a forrásanyagba be se pillanthattak.

A bécsi Hadilevéltárnak az erdélyi nyári hadjáratról szóló iratgyűjteménye, nagyobb részében osztrák eredetű. Bem hadseregében általában kevesebbet írtak; de még ebből is elkallódhatott elég a dévai fegyverletétel után, még mielőtt az osztrákok lefoglalhatták volna. Az erdélyi hat kerületi parancsnokság irattárai pedig nyomtalanul eltűntek, vagy megsemmisültek.

Báró Heydte Ágoston dragonyos alezredes, akit a szabadságharc után az erdélyi főkormányzékhez osztottak be, a múlt század ötvenes éveinek elején nagy buzgósággal és meglehetősen sikerrel gyűjtötte a bécsi Hadilevéltár számára, a mindenféle szétszóródott írásokat. Ezeket Ramming se látta, én azonban már felhasználhattam.

Az egyetlen elbeszélő magyar kútfő, amely Rammingtól függetlenül s a többinél bővebben szól a besztercei hadosztályról, Thoroczky Sándornak „A 73. honvédszászlóalj története“ című, 1888-ban megjelent tanulmánya. Sajnos, ez se mentes azoktól a hibáktól, amelyeket minden olyan író elkövet, aki már csak évtizedek elmúltával, emlékezetből veti papírra mondanivalóit. Sok, könnyen kimutatható tévedésén kívül, azzal is számolnunk kell, hogy Thoroczky korántse elfogulatlan bírálója az átélt eseményeknek; munkáját tehát csak nagy óvatossággal szabad felhasználnunk.

¹ A szerző itt a helyeket és dátumokat egyaránt teljesen össze-zavarja.

Minden egyébről szóljon az itt következő tanulmány maga. Most még csak annyit kívánok megjegyezni, hogy tárgyilagos történelmet, nem. pedig regényt, vagy mesét akartam írni. Ez szolgáljon annak magyarázatául, hogy az olvasó nem találja meg benne, a nemzeti hiúságnak talán hízelgő, de elfogulatlan munkába nem való tömjénezést, amely mindmáig elhomályosítja a szabadságharc legtöbb hadieseményének valódi képét.

*

*

*

Amidőn Bem, 1849 márciusának végén, Gyulafehérvár és Déva kivételével egész Erdélyt megtisztította a *külső* ellenségtől, hat katonai kerületre osztotta ezt az országrészt. A kerületek székhelye Nagyszeben, Hátszeg (később Déva), Kolozsvár, Beszterce, Csíkszereda és Brassó lett. Mindenik kerületben egy-egy „Katonai-Főparancsnokság“ („Militair-Ober-Commando“) működött s mindenik alá egy-egy hadosztály tartozott.²

A besztercei volt a IV. kerület s az ottani hadosztálynak jutott az a nehéz feladat, hogy a Bukovinából netalán betörő ellenséget megállítsa. Ennek a hadosztálynak 1849 június 21-étől augusztus 2-áig vívott harcaival akarok ezúttal részletesen foglalkozni. Hogy miért csak az utóbb említett napig és nem tovább, annak oka abban rejlik, hogy a besztercei hadosztály augusztus 2-ával megszűnt. Egészen beleolvadt az erdélyi hadsereg többi maradványaiba s így — bárha részben a hadjárat utolsó ütközeteit is végigverekedte — már nem tudjuk a többi seregrésztől elszakítva tárgyalni haditetteit.

Az anyag csoportosításának alapjául az szolgált, hogy a szóbanforgó 43 napnak története úgyszólván önmagától oszlik három nagy fejezetre. Az első a Dobay alezredes parancsnoksága alatt vívott harcokat foglalja magába. A második azoknak a napoknak történetéről szól, amikor maga Bem állott a hadosztály élére. Végül a harmadik, a Damaszkín alezredes vezetése alatt lejátszódott eseményeket írja le.

Mielőtt azonban a szorosán vett hadjárat fejtegetésére áttérnék, jónak látom, hogy a földrajzi helyzetet, továbbá a hadművelési terveket, úgyszintén a szembenállott ellenfelek erőviszonyait is behatóan ismertessem; főként azért, mert az utóbbi két pontban is számos hibát követtek el hadtörténetíróink.

² *Katonai beosztása Erdélynek.* Szászsebes, 1849 (dátum kiszakadt). Nyomtatvány. (Birtokomban.)

I.

Földrajzi helyzet. Erődítések.

Az a terület, amelyen az alább leírandó küzdelmek lezajlottak, nagyjában két részre osztható. (*III. melléklet*).

Északi fele — az első hadműveletek színhelye — Beszterce-Naszód vármegyének az a darabja, amely az országhatártól kezdve, a Radnai-havasok¹ és Erdély leg-hatalmasabb kialudt vulkán csoportja, a Kelemenhavas⁴ közé esik.

Ezen a sávon csupán két, hadiszekérrel is mindenkor járható lit jön be Erdélybe. Az egyik a bukovinai Jacobenitől az Aranyos-Beszterce völgyén, Kirlibabán, majd onnan az Ünökő⁵ és a Vf. Omului⁶ közötti 1257 méter magas nyergen át Óradnára, tehát a Nagyszamos völgyébe ereszkedik.

A másik, a szintén Bukovinában levő Dorna-Vatrán és Poiana-Stampin áthaladva, az ország határán húzódó Mg. Calului⁶nak itt 1227 méter magas gerincén kel át. Onnan, a világháborúból is jólismert Borgói-szoroson — vagyis a Tiha és a Beszterce völgyén — ér ki a hegységből.

A Tinával Borgoprímdnál egyesülő Beszterce folyó, Szeretfalvánál torkollik a Sajóba, ez pedig Bethlen közelében ömlik a Nagy számosba. Itt találkozik az előbb említett két út is; de Kisírva és Borgórusz (Oroszborgó), valamint Naszód és Beszterce között is volt járható összeköttetés.

A most vázolt terület északi és déli szegélye, alkotásánál fogva, csupán hegyiháború színhelye lehet. Többi része erdős középhegység, amelyen jóval könnyebb volt az átkelés, úgyszintén a harc is. Egy 1822-ből származó szakszerű katonai leírás szerint, már akkor is sok volt az erdőirtás. Az ennek nyomán támadt havasi legelőkön, valamint a pásztorok és favágók útjain és ösvényein, a gyalogság és a lovasság is nagyobb nehézség nélkül járhatott.⁷ De már a tűzéréség és mindenfajájú hadiszekér mozgása, nagyobbára az országútra volt korlátozva.⁸

³ Legmagosabb csúcsa a Pietrosz (2305 méter).

⁴ Legmagosabb pontja 2102 méterrel van a tenger színe fölött.

⁵ 2280 méter.

⁶ 1932 méter.

⁷ *Hadtört. Közlemények*: 1935. évf. 107. és k. 11. — Az itt említett középhegység járható voltának bizonyítékául legyen elég arra hivatkoznom, hogy Urban es. kir. ezredes télvíz idején — 1849 februárius 6-án — úttalan-útakon került meg a magyarok borgómarosényi állását.

⁸ 1849-ben se az orosz, se a es. kir. tűzéréségnek nem voltak még a mai értelemben vett hegyi útegei, bárha szétszedhető és ló- vagy ösz-

Az alább leírandó hadműveletek szempontjából nagyon fontos volt a Kosnát Ujradnával összekötő, könnyű tábori ágyúval is járható taligaút.

Ettől a területtől merőben eltér a tőle nyugatra és délre észő harctér, amely az előbbi irányban Désig, az utóbbiban Szászrégenig — tehát a Maros völgyéig — terjed s a Nagyszamos, Beszterce, Sajó és több kisebb nagyobb patak vízkörnyékét foglalja magába. Ez már minden fegyvernem harcára alkalmas dombvidék, szélesebb völgyekkel, aránylag elég sűrű úthálózattal és kevés erdővel.

A szorosokon már betört ellenség előtt két lehetséges hadműveleti vonal állott. Az egyik Désen és Szamosujváron, vagyis a Nagyszamos mentén, majd a Kiszamos völgyén Kolozsvárra, a másik pedig Szeretfalván és Tekén át Szászrégenbe s onnan Marosvásárhelyre irányult. Mint látni fogjuk, a Bukovinából 1849 júniusában betört ellenség ezen az utóbbi vonalon haladt.

*

*

*

A harctér leírásához tartozik a mesterséges védelem rövid vázolója is.

A szabadságharc folyamán, már 1848 őszétől kezdve, az volt a forradalmi kormány törekvése, hogy a fontosabb városokat védőművekkel vétesse körül. Így született meg Győr,⁹ Szeged,¹⁰ Szabadka,¹¹ Nagyvárad,¹² Debrecen,¹³ Ungvár,¹¹ Kolozsvár¹⁵ stb. stb. megerősítésének gondolata. Ezeknek a tervezett várműveknek egy része, felében-harmadában, el is készült; a legtöbb azonban abbamaradt, mert vagy nem volt reá pénz, vagy pedig időközben hiábavalóságáról győződtek meg az intéző körök.¹⁶

vérhátra rakható ágyúval, már jóval előbb is kísérleteztek nálunk. Hegyiháború céljaira a cs. kir. tüzérségből (legalább papíroson) kiselejtezett 3-fontos és 1-fontos ágyú szolgált. Az utóbbi azonban, 800 lépésig terjedő lövőtávolságánál és hatástalanságánál fogva, mitse számított. Az Erdélyben alkalmazott 3-fontos ágyúk, kereken járván, csak eléggé széles utakon mozoghattak. Az 1842-ben szerkesztett szétszedhető hegyitarackot az erdélyi harctereken nem alkalmazták, sőt a besztercevidéki hadjáratban a hegyiháborúban annyira-amennyire bevált röppentyűt se.

⁹ Orsz. levéltár: H. T. 1848. D. 60.

¹⁰ V. o. D. 67. és 815.

¹¹ U. o. D. 60.

¹² U. o. D. 834.

¹³ U. o. D. 63.

¹⁴ U. o. D. 60.

¹⁵ Itt az erődítő munkát Szabó mérnökkari százados vezette. (Csányi-leoéltár: 247. sz.)

¹⁶ Például már a kezdet kezdetén abbamaradt Debrecen megerősítése is! Ennek védővonala körülbelül 4 mérföld (30 kilométer!) hosszú lett volna. Előbb Szlabey Ignác mérnök, majd Fáy Albert mérnökkari

Minket most csak annyiban érdekel ez a dolog, amennyiben az erődítő láz Erdélybe is átcsapott és szorosabbanvéve a besztercei hadosztály harcterére is átragadt.

Csányi László erdélyi főkormánybiztos már 1849 március 17-én megbízta Tóth Károly útász-századost, hogy Dés védelmére kettős hídfőt építsen. Ez a munka, amelyet egyideig Pataki József mérnök vezetett, csakhamar meg is indult, de az oroszok betöréséig se készült el.¹⁷ Tóth jelentése szerint, ennek a hídfőnek az lett volna a rendeltetése, hogy a Nagybánya vagy Beszterce felől közeledő ellenséget megállítsa, ötezer főnyi védőseregre volt számítva, 8—10 ágyúval (!). A terv értelmében előbb északi fele épül fel, de azután majd rákerül a sor a déli oldalára is.¹⁸

Ezenkívül elrendelte Csányi a Besztercéről és Naszód-ról Bukovinába vivő utak kellő elzárását is. Ennek következtében Borgóprundnál és Földránál is készült egy-egy völgyzáró. Az előbbinek építését Rediger százados, az utóbbit Nagy Ezékiel százados vezette.¹⁹ Az országutakat, a határ közelében, eltorlaszolták, helyenkint leásták s a hidak elrontásával is igyekeztek járhatatlanná tenni.

A földrai „redoute“-ról nincsenek pontosabb adataink» ellenben a borgóprundi völgyzáróról, az oltani harcban résztvett Thoroczky Sándor ezt írja:

„E védsánc Borgó-Prund Tiha felőli szélén volt készítve, az emeletes őrnagyi lakás előtt, attól alig néhány lépés távolságban. Kezdődött az országút mellett, mely út itt a völgyet Bisztrica felé uralgó magaslatnak szélén vonul el Tiha felé» A sánc felnyúlt az említett országúttól kezdődőleg csaknem a falun felül levő erdőig, közepén emelvény volt a tüzérség számára. E sánc, melynek széles árka volt, el volt látva kemény veisszöfonadékkal erősített mellvéddel.“²⁰ A Tinának a Besztercébe torkolásával majdnem szemben, egy vízmosásos völgyből aláfutó kis vízer ömlik a Tihába. Ennek kö-

főhadnagy dolgozott rajta. 1849 januárius 15-én félbemaradt a munka. (*Orsz. Levéltár*: H. T. 1849. D. 63. és 825.)

¹⁷ Csányi számadáskönyve: 751. tétel, 1849 május 22. (*Orsz. Levéltár*: H. T. 1849. D. 833.)

¹⁸ *Bécsi Hadilevéltár*: Feldacten der ung. siebenbürg. Armee, 1849. Fasc. V. Nr. 6. — Az a vázlat, amelyet Tóth ehhez a jelentéséhez csatolt, ma már — sajnos — nincs meg.

¹⁹ *Bécsi Hadilevéltár*: i. h. Továbbá Tóth Ágoston ezredes Bemnek: Beszterce, 1849 május 137 (U. o. Fasc. V. Nr. 7.)

²⁰ „A 73. honvédszászlóalj története.“ (*Hazánk*: 1888. évf. 33. 34. 1.) *Ramming* szerint: „Die Verschanzungen von Borgó Prund... bestanden blos aus einer schwachen Erdschanze in erster Linie, dann aus einer etwas weiter rückwärts angelegten, die vorliegende Gegend gut bestreichenden Flesche.“ („Der Feldzug in Ungarn und Siebenbürgen im Sommer des Jahres 1849:“ 504. 1.)

V. ö. *Gelich*: Magyarország függetlenségi harca. III. 590. 1.

zelében, az országút északi oldalán, állott az említett emeletes ház, amelyben a határőrszázlój parancsnoksága székel. Most vendéglőül szolgál. Itt kezdődhetett a lövészárkok s felnyúlt jó hosszú darabon észak felé. Kétségkívül nagyon gyarló erődítmény volt, az ütegsáncsal együtt. Éppen ezért nem tudjuk megérteni Dobay alezredest, aki olyan nagy bizakodással tekintett védelme elé. Hangsúlyozni kell azonban, hogy Bem sehogyan se volt egy nézetten Csányival s nem csupán a völgyzárókat, hanem a dési kettős hídfőt is teljesen fölöslegesnek látta. Mint a következmények mutatták, neki volt igaza.²¹

II.

Hadműveleti tervek.

Erdélynek orosz segítséggel való megszállására, 1849 április 9-én született meg, Bécsben, az első hadműveleti terv.¹ Ezt azonban csakhamar fölöslegessé tette Luders Sándor gyalogsági tábornoknak, a Bem lebírására hívatott V. orosz hadtest parancsnokának, 1849 május 25-én Ferenc József császár elé terjesztett javaslata. Ennek az a magva, hogy az orosz hadtest az oláhországi Ploesti környékén egyesül s onnan, a Prahova völgyén, a Predeáli-hágón s a Tömösi-szoroson át, Brassóba vonul. Majd Nagyszebfőnen, Gyulafehérváron, Déván és Aradon át, Szeged felé hatol. Erdélyben, az átvonuló oroszok háta mögött, az Oláhországból ideirányított s akkor már Gróf Clam-Gallas altábornagy parancsnoksága alatt állott erdélyi osztrák hadtest tartja fenn a rendet. Ennek akkor kellett volna a Vöröstoronyi-szoroson bevonulnia, amikor Lüders már elfoglalta Nagyszebeni.

A hadműveleti tervnek a besztercei harctérre vonatkozó része pedig ez:

Grotenhjelm orosz altábornagy, egy lovassággal és tüzérséggel is kellően megerősített gyalogdandárral — vagyis mai fogalmaink szerint „vegyes dandárral“ — amelyhez Springinsfeld alezredes parancsnoksága alatt, egy cs. kir.

²¹ „Eben so unnütz sind die Verschanzungen bei Dézs, ihre Errichtung kostet viel Zeit und viel Geld und dient nur dazu, um einigen Offizieren einen Unterhalt zu verschaffen, welche von dem Feinde entfernt zu bleiben wünschen. Ich bin mit diesen Erdarbeiten durchaus nicht einverstanden.“ (Bem Kossuthnak: Brassó, 1849 június 15. — *Bécsi Hadtörténelmi Társaság Társulati Lapja*: Feldacten der ung. siebenb. Armee, 1849. Fase. VI. Nr. 15.)

¹ *Gyalókaty*: Az oroszok hadműveleti tervei Erdély megszállásain, (*Hadtörténelem*: 1922. évf. 197 és k. 11.)

különítmény is csatlakozik, a bukovinai Dorna-Vatra felől, a Borgói-szoroson tör Erdélybe. *Grotenhjelm Besztercét, vagy Marosvásárhelyét, a jóval gyöngébb osztrák különítmény pedig az egész Székelyföldet és a Barcaságot szállja meg.*²

Azonban Herceg Paskievics tábornagy, a Magyarországra küldött orosz hadak fővezére, nem hagyta a maga teljességében jóvá Lüders javaslatát; sőt jócskán változtatott is rajta. Még pedig olyanformán, hogy az Y. orosz hadtestnek június 19-én Brassóban, Grotenhjelm egész hadosztályának³ ugyan ezen a napon Besztercén kellett volna lennie. *Grotenhjelm vegyesdandára Besztercén marad, hogy a Bukovinába vivő szorosokra vigyázzon s majd csak Erdély meghódítása után mozdul ki onnan. Springinsfeld osztrák különítménye pedig Marosvásárhelyet szállja meg.*⁴

Eszerint Grotenhjelmnek csak a passiv védekezés szerepe jutott, ellenben a gyöngye osztrák különítmény olyan feladatot kapott, amelyen könnyen rajtaveszthetett volna. Mint majd látjuk, ez a hadműveleti terv is megváltozott, amennyiben Grotenhjelm és Springinsfeld nem váltak el egymástól.

Ezzel szemben Bemnek nem volt részletesen kidolgozott és írásbafoglalt hadműveleti terve; legalább is nem tudunk róla, hogy lett volna.

Az oroszok és osztrákok Erdélybe nyomulása, a többfelől érkezett és egymást megerősítő jelentések szerint, három oldalról is várható volt, tudniillik Dorna-Vatra, Ploesti és Orsova felől. Lüders ugyanis sokáig azt hitte, hogy Bem Délmagyarországon várja be az ellenséges hadak támadását s így, előbb tárgyalt hadműveleti tervének megszületése előtt, maga is pártolta az Orsován, Karánsebesen és a Vaskapuhágón át Hátszegre tartó hadműveleti vonal eszméjét.⁵

Később már csak ellenfelének megtévesztése végett adott ki olyan intézkedéseket, amelyek az Orsova felé irányuló felvonulás látszatát keltették.⁶ Ez sikerrel is járt, mert Bem még június közepén is számított az Orsova felől meginduló támadásra.⁷

² U. o. 205. és k. il.

³ Az osztrák hivatalos iratok „Truppencorps Grotenhjelm“ néven foglalják össze a Bukovina felől betört orosz és osztrák csapatokat. Mivel azonban erejüknél fogva körülbelül egy hadosztálynak feleltek meg, célszerűbb ezt az elnevezést használni.

⁴ *Gyalóka*: i. m. 209. és k. 11.

⁵ *Gyalóka*: Jellachich hadműveleti tervei 1849. május havában. (*Hadtört. Közlemények*: 1924. évf. 80. és k. 11.)

⁶ U. o. 88. 1.

⁷ Sicherem Nachrichten zufolge ziehen sich die gegen Tömösch in 4 Lagern versammelt gewesenen Russen theil weise gegen Bukarest zurück. Es scheint fast, dass diesem Rückzug andere Combinationen zu

Bem mindaddig, amíg a helyzet valamennyire nem tisztázódott, tulajdonképpen semmit se határozhatott. Azt nagyon jól tudta, hogy Erdély csak mellékharctér lehet; a háború sorsa nem ott, hanem az anyaországban fog eldőlni. Azt is sejtette, hogy az V. orosz hadtest nem marad mindvégig Erdélyben, hanem valahol a Nagyalföldön az orosz fősereghez akar csatlakozni. Grotenhjelm se őrizhette állandóan a Borgói- és a Radnai-szorost, hanem — ha Lüders már kellően előrehaladt nyugat felé — közelednie kellett hozzá, nehogy minden összeköttetésük megszakadjon. Bem feladata tehát, amelyet sikerült is megoldania, az volt, hogy megakadályozza Lüdersnek az anyaországba való kijutását, továbbá hogy éket verjen Luders és Grotenhjelm közé.

A határ közelében állott négy hadosztálynak természetesen csupán védőszerepet szánt. Amennyire ma megállapíthatjuk, az volt a további szándéka, hogy az ő közvetlen rendelkezésére álló erős mozgó tartalékkal, a leginkább fenyegetett hadosztály támogatására siet s legalább ott megállítja s ha lehet vissza is nyomja az ellenséget. Azután pedig minél előbb, *Oláh- vagy Moldvaországba teszi át a háború színhelyét.*⁸ Csakhogy ilyen tartalék nem volt sehol s megalkotásával még július közepén is hiába próbálkozott Bem. Hogy miért nem sikerült ez a terve, azt majd az erőviszonyok tárgyalásánál fejtem ki.

Mintfogó kellő erő hiányában, döntő taktikai sikerek sorozatára nem számíthatott, nem tehetett mást, mint hogy ügyes és meglepő stratégiai sakkhúzásokkai zavarta ellenfeleinek számítását s ezzel hadművelési tervükbe nem illő mozdulatokra kényszerítette őket. A siker nem is maradt el, mert Lüders a két hónapig tartott nyári hadjárat folyamán nem tudott kijutni Erdélyből a Nagyalföldre. Természetes, hogy Bem ezt az eredményt csak sok és gyors ide-oda menettel érthette el. Ez a körülmény vitte a bírálók egy részét arra a merőben téves állításra, hogy céltalanul gázolt keresztül-Lasul Erdélyen.

Ennek előrebocsátása után., lássuk, mi volt a beszercei hadosztály parancsnokának — Dobay József alezredesnek⁹

Grunde Hegen, weshalb ich auch mein Hauptaugenmerk auf Alt-Orsova richten werde“. {Bem Kossuthnak: Brassó, 1849 jún. 15. — *Bécsi Hadilevéltár: i. h.*)

⁸ Je ne doute pas que je ne puisse le détruire ou le chasser hors les frontières. J'entrerais alors en Valachie...“ (Bem Kossuthnak: Beszerce, 1849. júl. 6. — *Bécsi Hadilevéltár: Feldacten der ung. siebenb. Armée, 1849. Fase. VII Nr. 7.*)

⁹ Dobói Dobay József 1820-ban született a nagyküllőmegyei Ivánfalván. Az 1848-i „Schematismus“ szerint, annak az éynek elején még Csak hadnagy volt a 15. sz. (2. székely.) határőr- gyalogezredben.

— szándéka, a május 30. óta naponta várt támadás elhárítására.

Dobay a védelmet két, egymástól jómesszire álló csoportban tervezte. Az egyik a Borgói- a másik a Radnaiszorost oltalmazta volna. A Besztercénél álló tartalék a megtámadott csoport segítségére siet.¹⁰ Ha pedig az ellenség mind a két szorost egyszerre támadná meg, akkor a tartalék nem támogatja egyik csoportot se, hanem a borgóival egyesülten, Bethlenig húzódik vissza s ott a radnai különítményt is magához veszi. Dobay ugyanis abban bízott, hogy Bethlen táján nálánál kétszerte erősebb támadóval is meg tud majd birkózni.¹¹ Itt azonban már felbukkan a Désre való visszavonulás gondolata is, amely — később valóra válva — csaknem a teljes felbomlásba sodorta a besztercei hadosztályt. Ez a Borgóprundtól számítva 91 kilométernyi hátrálás azért is feltűnő, mert előbbidézett jelentésében ezt is írja Dobay:

„A mi a deési, Borgoprundi és Földrai Redouttokat illeti, 2 hét múlva használhatók lesznek ellenséges támadás esetében, bár ha nem is tökéletesen elkészülve ... a Redouttokba felállított egyének mindenkor megfelelnek 3^{or} erőnek.“

Ebből az tűnik ki, hogy a borgoprundi és a földrai állás sokkal erősebb a bethleninél. A borgoprundiról különben június 1-én ezt jelenti:

„Tegnap személyesen átal bizonyítottam magam a Borgói vonal fedezetéről s láttam hogy egy rögtön vissza veréstől egy átaljában félni nem lehet, mert ha az úton Tihuca felé az ellenség szekérrel át akarna jönni (mivel másutt nem is jöhet) legalább egy hétig dolgoznia kellene rajta.“¹²

Látni fogjuk, hogy a rideg valóság Dobaynak minden számítását meghazudtolta. Ha hadosztályának hírszerző szolgálata nem is jól, hanem csak tűrhetően működött, annak útján legalább is annyit kellett volna az ellenségről tud-

A honvédséghez átlépve, ő is gyorsan haladt. Csakhamar százados, majd őrnagy s a 32. honvédszászlóalj parancsnoka lett. 1849. május 7-én alezredessé lépett elő s még ugyanabban a hónapban a besztercei katonai kerület parancsnokságát ruházta reá Bem. A zsidói fegyverletétel, után az aradi haditörvényszék elé állították s az hetévi várfogságra ítélte. De már 1852-ben kegyelmet kapott. 1869-ben, az új honvédség szervezésekor, őt is újra alkalmazták s mint ezredes, vezérőrnagy és altábornagy, a pozsonyi honvédkerület parancsnoka volt. 1885-ben vonult nyugalomba s 1899-ben halt meg.

¹⁰ „Akármely vonalon történhető megtámadás esetében a Besztercei sereg rögtön segítségre indul.“ (Dobay jelentése: Beszterce, 1849. május 22. — *Csányi-leDéltár*: 2735. sz.)

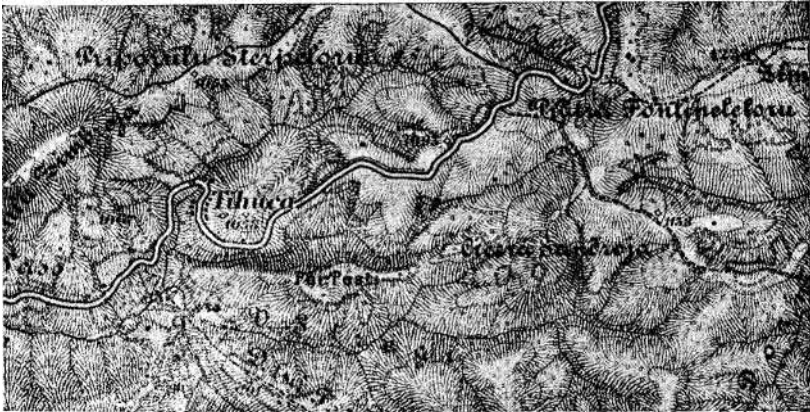
¹¹ „... Naszód és Radnai sereg Bethlennél csatlakozik hozzám., hol egész seregem összpontosulván, kétszeres erőnek ellenállok ... s csak végső esetben vonulok Désre.“ (I. h.)

¹² *Csányi-levéltár*: 2528. sz.

nia, amennyit az tudott a besztercei hadosztályról. Tájékozva kellett volna lennie tehát arról is, hogy a szembenálló magyar és ellenséges haderő úgy aránylik egymáshoz, mint 8 a 12½-hez. Idő volt hozzá bőségesen, hogy mindezt kipuhathassa.

Az erők kedvezőtlen arányából máris az következik, hogy Dobay megosztott haddal nem számíthatott sikerre. Egyesült erővel is csak abban az esetben, ha az ellenség előnyomulása több olyan csoportban történik, amelyeknek egyike sem erősebb a besztercei hadosztálynál.

Mint majd tárgyalásunk során kiviláglik, Grotenhjem egyszerre két vonalon tört be Bukovinából; az északin jövő csoport sokkal gyöngébb volt Dobay hadosztályánál, a másik pedig vele körülbelül egyforma erős. Dobay azonban — mint látni fogjuk — nem aknázza ki az ellenség megosztott voltát. Kétfelé akart védekezni s ennek az lett a vége, hogy se itt, se ott, nem léphetett fel kellő nyomatékkal.

1. Tihuca környéke (1 : 75,000).

Egyébként a besztercei hadosztály — Ramming vélekedése szerint — az erdélyi hadsereg legderekből volt.¹³ Bem június 12-én megszemlélte és rendben is találta.¹⁴ Az a körülmény, hogy a gyalogság javarésze és az egész lovasság székelyekből telt ki, már magánbanvéve is biztató jelenségnek látszott.

A vezetőkről is kellően szólanom, úgy gondolom, főleges szószaporítás lenne, ha Bem katonai kiválóságát bizo-

¹³ I. m. 489. 1.

¹⁴ Dobay jelentése: Beszterce, 1849, jún. 17. (Csányi-levéltár: 307S. sz.) továbbá Bem Kossuthnak, Brassó, 1849. jún. 15. (Bécsi Hadilevéltár: Feldacten der ung. siebenb. Armee, 1849. Fase. VI. Nr. 12.)

nyithatnám.¹⁵ Nem akarván máshol is megírott dolgok ismételtetésébe bocsátkozni, csupán egy kevésbé ismert s így eléggé nem is méltányolt körülményre hívom fel olvasóim figyelmét:

Bemnek a nyári hadjárat alatt nem volt vezérkari főnöke. Ennélfogva az övé volt minden érdem, de egyúttal reá hárult a teljes felelősség és az esetleges balsiker minden ódiума is. Czetz tábornok, aki félig-meddig a vezérkari főnök állását töltötte be, félig-meddig pedig Bem helyettese is volt, egy sétalovaglás alkalmával — még május utolsó napjaiban — lebukott a lováról és megsérült.¹⁶ Emiatt a nyári hadjáratban se mint harcoló, se mint szervező, nem vett részt. Helyette Pap Vilmos alezredest vette magához Bem, de csak mint adminisztratív segédközeget, akinek tehát a hadműveletek tervezésébe és intézésébe semmi beleszólása se volt. De különben is, Pap már június közepén a nagyszebeni kerület ideiglenes parancsnoka lett s így el se kísérhette Bemét a beszercei harctérre.

Bem nagyon jól tudta, hogy a magyar emberben nem igen áll a szó; ezért legközelebbi környezetét se avatta szándékaiba és terveibe. Ez a körülmény, valamint az is, hogy hadosztályparancsnokai között egy se volt, aki sikerrel tudta volna őt helyettesíteni: a vakmerőségig bátor öreg úr halála, vagy megsebesülése esetén, a legválságosabb helyzetbe sodorta volna az erdélyi hadsereget.¹⁷

Tóth Ágoston ezredes, a beszercei hadosztály korábbi parancsnoka, akit Bem nagyrabecsült,¹⁸ még május havában a bács-bánáti (IV.) hadtest parancsnoka lett s helyét Dobay József alezredes foglalta el. Derék, vitéz katona volt, de a

¹⁶ Nagyon szépen nyilatkozik róla *Ramming* (i. m.- 531. 1.) és lekvárt ellenfele, *Báró Puchner Antal* altábornagy is (*Bécsi Hadilevéltár: Feldacten des k. k. Armee-Corps in Siebenbürgen, 1849. Fase. XIII. Nr. 90.*)

¹⁰ 1848—49. *Tört. Lapok*: 1894. évf. 41. 42. 1.

¹⁷ *Dobozy István* alezredes, kormánybiztos, jelenti Kossuthnak Marosvásárhelyről, 1849. június 28-án: bizonyosan merem állítani, hogy ha Bem Altábornagy Ur, mi könnyen lehető az ő vakmerőségénél s terveivel bíbelő elszórakozottságánál eltalál esni, úgy Erdély el van veszve, mert itt csak középszerű katonai talentum sinsen, ki árnyékát is kipótolhatná, mert ő azon kívül hogy hartz mezőn hozzá foghatatlan feltalálási! vezér és tüzér, bírja az erányába fanatizált nép bizalmát, bírja szeretetét s hol ő megjelen, bár a néphez szállani sem tud, mindenbe ujj életet önt s minden katona egy egy óriássá növi ki magát. Honnan távozik, aggalom s komolyság költözik mindennek keblébe.“ (*Bécsi Hadilevéltár: Feldacten der ung. siebenb. Armee, 1849. Fase. VI. Nr. 50.*)

¹⁸ Czetz így jellemzi: Oberst Tóth war zweifelsohne einer der ersten militairischen Capacitäten der ungarischen Armee, und es war ihm vom Schicksal nur der Wirkungskreis versagt, der seinen Talenten entsprochen hätte.“ (*Berns Feldzug in Siebenbürgen: 376. 1.*)

tavaszi hadjáratnak aránylag könnyen szerzett, azonban még korántse biztosított diadala nyomán, ő is rabja lett annak a szertelen optimizmusnak, amely már-már az elbizakodottsággal határos mértékben szállotta meg a honvédtisztek lelkét. S a legnagyobb baj az volt, hogy ezt a rózsás hangulatot, már az első nemvárt balsiker után, teljes csüggedés és kishitűség váltotta fel.¹⁹

Azt, hogy az ellenségnek ez a könnyelmű — nálunk magyaroknál eléggé gyakori — fitymálása, nemcsak a tisztikar alsóbb rétegeiben, hanem a vezető körökben is napirenden volt, mi se bizonyítja jobban, mint Czetz tábornoknak 1849 május 27-én kelt s Szentiványi Károly erdélyi fő kormánybiztoshoz intézett levele, amelyben többek között ezt is írja:

„A muszkáknak mozgalmak előttem tudva lévén, az iránt, hogy be ne üthessenek, a szükséges intézkedés megtéetett. Besztercén és annak vidékén több van 7000 főből álló katonaságnál 9 ágyúval. Ez a Bukovina felőli betörés megakadályozására elegendő fedezet, mert ugyanis mi, midőn Erdélyben csatázunk, a legnagyobb csatába se szoktunk 4000 embernél többet használni.“²⁰

Vagyis, bármekkora erővel jön az ellenség, elég ha 4000 embert állítunk eléje. Pedig ezt a túlzott optimizmust semmi se okolhatta meg. Higgadt ésszel el se lehetett gondolni, hogy az oroszok — nem okulva a tavaszi kudarcon — újból csak olyan csekély erővel törnek be.

De nem jogosított nagyobb reményre a honvédtisztikar jókora része se. Ugyanis, azok a tisztikar, akik korábban már ilyen minőségben szolgáltak a közös hadseregben, akiknek tehát volt katonai képzettségük és megfelelő gyakorlatuk is, a szükségparancsolta gyors — szinte már operettszerű — előléptetés következtében, csakhamar olyan alkalmazásba jutottak, ahol a legénységre nem volt többé *közvetlen* befolyásuk.

Pótlásukra a polgári életből belépett „lateiner“ emberek és a közös hadsereg altisztjei szolgáltak. Az előbbieket kétségkívül nagyon tanult, művelt emberek voltak, de mert a forradalom előtt sohase katonáskodtak, se szaktudásuk, se tapasztalásuk nem volt, főként azoknak nem, akik már csak a tavaszi hadjárat lezajlása után állottak be. Ennélfogva

¹⁹ Helyesen jegyzi meg *Kőváry*, hogy a várható orosz betörés súlyos következményeit csak a kormányférfiak mérlegelték érdemük szerint. „a sereg erejében túlbizakodva gondolt rája.“ (*Erdély története 1848—49-ben* 235. 1.)

²⁰ *Csányi-levéltár*: 2425. sz. — Megjegyzem, hogy Czetz, akkor, amidőn ezt a levelet írta, a délvidéki harctéren levő Bemet helyettesítette Erdélyben.

katonát nevelni, fegyelmezni és a harcban vezetni nem tudtak. Nem is tudhattak, mert csak minálunk Magyarországon él az a megrögzött balhit, hogy a katonamesterséghez mindenki ért, akár tanulta, akár nem.

Az egykori altiszteknek volt valamelyes alsóbbrendű katonai tudása és elegendő gyakorlata is. Csakhogy ezek az emberek nem állottak az értelmiségnek tisztól megkívánható fokán. Így tehát szárnyukszabadjára bocsátva, nem voltak alkalmasak arra, hogy a kezükre adott tanulatlan újoncból katonát faragjank.

A tavaszi hadjárat végeztével, a már meglevő csapattestek kiegészítésre szorultak; ezenkívül sok új csapattest is alakult. Sok tiszt is kellett tehát. Így azután, a „szükség törvényt bont“ elve alapján, az addig még elég jó tisztikart, nagyszámú oda nem való elemmel hígították fel. Már pedig régi igazság, hogy minél tanulatlanabb és minél lazább fegyelmű valamely csapat, annál jobb tisztikart kíván. Kitűnő tisztikar kellett volna a honvédseregben is, mert a legénység igen nagy része az utolsó három hónap folyamán besorozott, puskaport még nem szagolt újonc, a fegyverzet és a felszerelés pedig (különösen a tartalékszázalójaknál és a lovasság-nál) nagyon vegyes és ráadásul hiányos is volt.

Ne áltassuk magunkat, a történelmi kritika ítélőszéke előtt helytálló dajkameséssel! Ne higyjük, hogy a veszedelem láttára önként megtette mindenki a kötelességét s a nép ezrével tódult a zászlók alá. Április elejétől június végéig rendszeres sorozás folyt²¹ s bizony elvitték a legényeket, akár tetszett nekik a gyöngyélet, akár nem. Az utóbbi volt a gyakoribb eset s ennek megfelelően, minden kínálkozó alkalommal sűrű rajokban szökdöstek haza a vitézek.²² A téli és a tavaszi hadjáratban mutatkozott harcikedv és lelkesedés, amelyet költők és krónikások egyaránt annyira kiszínezték, hirtelen fellobbant, de éppen olyan hamar el is aludt magyar szalmatűznek bizonyult. A nyári hadjáratban már nyoma se maradt.

Milyen volt ezzel szemben az ellenségnél a helyzet?

²¹ Erdélynek a fennebbjelzett időben, 28,007 újoncot kellett állítania. (*Csányi-leOéltár*: 4632. sz.)

²² *Németh László* kormánybiztos jelenti Kossuthnak, Bükszádról, 1849. július 5-én: „... a legénység a Fegyelem hiánya miatt, ha győzünk — ha veszünk, haza szökik. (*Bécsi Hadilevéltár*: Feldacten der ung. siebenb. Armee, 1849. Fase. VII. Nr. 6.)

A tisztikar laza fegyelméről szól többek között *Gróf Bethlen Gergely* ezredes április 28-i jelentése. (*Csányi-levéltár*: 1554. sz.)

Bem ezt írja Kossuthnak a tisztikarról, július 6-án: „Si seulement tous les officiers faisaient leur devoir, s'ils n'avaient pas la manie des retraites, bientôt l'ennemi serait complètement détruit.“ (*Bécsi Hadilevéltár*: Feldacten der ung. siebenb. Armee, 1849. Fase. VII. Nr. 7.)

Grotenhjelm vegyesdandára még érintetlen, a tisztikar és a legénység fegyelme szilárd, a fegyver és a felszerelés kifogástalan volt. Maga Grotenhjelm a lovasságnál szolgált, legutóbb mint hadosztályparancsnok s így voltaképpen a gyors elhatározás és a gyors cselekvés emberének kellett volna lennie. Nem dönthetjük el, hogy az volt-e valóban, mert Paszkievics és Lüders gúzsba kötötte kezét-lábát; így hát nem tudhatjuk, hogyan vált volna be kellő mozgásszabadság esetén.

A nyári hadjárat lefolyásából úgy látjuk, hogy az Erdélyben szerepelt orosz tábornokok általábanvéve nem dicsekedhettek valami különösebb hadvezéri tehetséggel. De legalább elméletben és gyakorlatban egyaránt képzett, tapasztalt és részben háborúviselt katonák voltak.²³ Ennek folytán messze túlszárnyalták az erdélyi honvédsereg hadosztály- és más önállóan működött parancsnokait, akiknél az, ami a nagyobbfokú rátermettséget *talán valamennyire* pótolhatta volna, tudniillik a hosszas szolgálatban, magasabb állásban is szerzett alapos tapasztalás, teljesen hiányzott.

Grotenhjelm vegyesdandáránál minden téren sokkal gyöngébb volt Springinsfeld alezredes (azelőtt Urban ezredes) osztrák különítménye. Többízben megvert, sok viszontagságot látott csapatokból alakult. De — az igazság érdekében — azt is el kell ismernünk, hogy a beszercei hadosztállyal vívott harcokban jól megállotta a helyét.

III.

Erőviszonyok.

Az 1849-i erdélyi hadiesemények történetében, rendszerint igen bajos az erőviszonyok részletes — és ami fő — megbízható megállapítása. A szabadságharc régebbi krónikásainak egyáltalán nem állottak rendelkezésére hiteles adatok. Részint tehát ezért, részint pedig azért, hogy a vereséget a legegyszerűbb módon magyarázhassák és okolhassák meg, azt hitették el olvasóikkal, hogy Bem nálánál tízszerre erősebb ellenféllel viaskodott Erdélyben. Hiába volt tehát minden; el kellett bukniuk, noha a vezetők mindannyian Napóleonok, a katonák pedig csupa hősök voltak. Újabb és lelkiismeretesebb hadtörténetíróink már nem állítanak ilyesmit, de az ő műveiket a laikus közönség nem olvassa, s így a

²³ Az idősebbek résztvettek az 1830—31-i lengyel szabadságharc leverésében, sőt Lüders már az 1812-i orosz-francia háborúban is harcolt.

köztudatban meggyökeresedett tízszeres orosz és osztrák had-erő még most is elégszer kísért a szóbeszédben, sőt itt-ott az irodalomban is.

Bizonyos — bár vannak, akik most sem hiszik — hogy az erdélyi honvédsereg (a merőben értéktelen nemzetőrség nélkül) 1849 június derekán, vagyis közvetlenül a nyári hadjárat megindulása előtt, 38,781 főből állott. Ezzel szemben az V. orosz hadtest harcosállománya 27,311, a Grotenhjelm-féle kombinált hadosztályé pedig 12,450 fő, az ellenség összes ereje tehát 39,761 fő volt; Láthatjuk ebből, hogy a szembenállott két fél harcosállománya, *a hadjárat első napjaiban*, csaknem egyenlő volt.¹ Igaz, hogy ez az arány csakhamar megváltozott az ellenség javára, amely háromízben is kapott számottevő erősítést, holott a honvédsereg egyre fogyott. Nem annyira a harcok okozta úgynevezett „véres veszteség“ folytán, mint inkább a felbomlásnak már az első napokban is mutatkozott, de később mindegyre fokozódott folyamata következtében, úgy hogy egy hónappal a nyári hadműveletek megkezdése után, a magyar és az ellenséges hadak arányszáma 1:2-re rosszabbodott; azonban az 1:10 arány a hadjárat legvégén se volt meg.

A főbaj nem is annyira a magyar sereg kisebb számában, mint inkább belső hibáiban és fogyatkozásaiban, valamint abban a kedvezőtlen körülményben rejlett, hogy Bem hadosztályai — részint a belső ellenség miatt, részint a három (sőt a Vöröstoronyi-szorost is beleszámítva négy) irányból várható támadás elhárítása végett — az utolsó pillanatokig szét voltak forgácsolva.

És most át kell térnem arra, amit már az előbbi fejezetben említettem, hogy miért nem tudott Bem mindvégig kellő tartalékot szervezni, amellyel hol itt, hol ott szorongatott hadosztályait megsegíthette volna.

Az első akadály az volt, hogy Kossuth — attól tartva, hogy az ellenség csakugyan Orsova felől támad — semmi áron sem engedte, hogy Bem június elején visszavigye Erdélybe azokat a csapatokat, amelyekkel április közepén Dél-magyarországba hatolt. Ilyenformán 6½ zászlóalj, 6½ lovaszázad és 23 ágyú maradt ott, noha Erdélyben égető szükség követelte visszarendelésüket.² Kossuthnak ez a tiltakozása,

¹ *Gyalóky*: Az erdélyi hadsereg az oroszok betörése idején. (*Tört. Szemle*: 1915. évf. 71. és k. 11.)

Neidhardt: Bericht über die Kriegsoperationen der russ. Truppen gegen die ung. Rebellen. I. 70. és k. 11.

Ammerkungen für den Beginn der Operationen (*Bécsi Hadilevéltár*: Feldacten des k. k. Armeecorps in Siebenbürgen; 1849. Fase. XIII. Nr. 6.)

² Mindössze 6880 ember, 916 lóval. (1849. május 29-i hivatalos állománykimutatás; birtokomban.)

mindaddig, amíg az Alduna felől jövő betörés veszedelme kísértett, érthető volt, de rögtön vissza kellett volna küldenie ezeket a csapatokat Bemhez, mihelyt kiderült, hogy Orsova kiesett Lüders számításából. De mert a kormányzó azután is makacsul ragaszkodott hozzá, hogy a IV. hadtestbe olvasztott „Erdélyi-hadosztály” — Bem seregének színe-java — Délmagyarországot őrizze: ez az akkori viszonyok között nagyon is számottevő erő mindvégig tétlenül hevert.

A második gátló körülmény, a Hatvani őrnagy végzetes belekontárkodásával új lángra lobbantott oláh felkelés volt,³ amelynek elfojtása véget Bem, a dévai hadosztályból, 5450 embert és 18 ágyút indított a bányavidékre.⁴

A harmadik akadály Gyulafehérvár mindvégig tökéletlen, meddő ostromzára volt, amely az orosz betörés pillanatában mintegy 3500 főnyi különítményt foglalkoztatott.⁵

Ha mindezt összeadjuk, akkor azt látjuk, hogy Bemnek csaknem 16 ezer embere és 43 tábori ágyúja volt olyanformán lekötve, hogy éppen a legválságosabb időben nem számíthatott rá.⁶

Lett volna azonban egy módja annak, hogy ha nem is 16,000[^] főnyi, de mégis számottevő erősítésre tegyen szert, amely éppen a besztercei hadosztálynak tehetett volna kitűnő szolgálatot. Ma se értjük, hogy miért szalasztotta el Bem ezt a kínálkozó jó alkalmat.

Ugyanis a hadügyminiszter az Ung-, Bereg- és Máramaros-megyében céltalanul ide-oda ödögő csapatokat, 1849 június 2-ával egy hadosztályba vonta össze, Kazinczy Lajos ezredes parancsnoksága alatt.⁷ Ez a hadosztály július 10-ig 7299 főre szaporodott, (694 lóval és 23 ágyúval)⁸ s *abban az esetben, ha Bem kívánja, az erdélyi harctérre volt szánva.*

Kazinczy — mivel hiába várta Bem hívását — június 30-án felajánlotta szolgálatát s egyúttal jelentette, hogy

³ *Hadtört. Közlemények*: 1929. évf. 511. és k. II.

⁴ Czetz jelentése: Nagyszében, 1849 jún. 2. (*Csányi-leuélár*: 2598. sz.)

⁵ Pontosabban, a birtokomban levő, 1849. jún. 16-án kelt állománykimutatás szerint: 25 gyalog-, 1%, lovasszáhad, 2 db. 6-fontos ágyú, 4 röppentyűvető és 10 db. különféle ostromló lövészszerző. Mindössze: 3449 ember, 251 lóval.

Téves tehát több hadtörténetírónak az az állítása, hogy a gyulafehérvári ostromló különítmény 8 zászlóaljából (48 századból) állott.

⁶ A Délmagyarországon maradt hadosztályt nem számítottam bele az erdélyi hadseregnek fennebb közölt állományába.

⁷ *Bécsi Hadilevéltár*: Feldacten der ung. Ins. Armee, 1849. Fase. VI. Nr. 3. c.

⁸ U. o. Fase. XIII. Nr. 49.

törzshadiszállása másnap már Huszton lesz.⁹ Bem megkapta ezt a levelet, de ahelyett, hogy magához rendelte volna a neki felajánlott hadosztályt, az oroszok hátának és szárnyainak nyugtalanítására utasította Kazinczyt.¹⁰ *Kétségkívül nagyon súlyos és jóvá se tehető hibát követett el vele, mert a beszercei hadosztályt megfosztotta ettől a nagy segítségtől, anélkül hogy a másik oldalon ártott volna az oroszoknak, mert Kazinczy azután se csinált semmit.*

Ennek előrebocsátása után, lássuk, milyenek, voltak az erőviszonyok a beszercevidéki harctéren, a nyári hadjárat kezdetén. Meg kell jegyezmem, hogy mind a magyar, mind az orosz és osztrák csapatok állományát, hivatalos adatok alapján az utolsó emberig, lóig és ágyúig pontosan ismerjük, így tehát nem csak hozzávető adatokra vagyunk utalva, mint hadtörténetíróink legnagyobb része.

Az 1. és 2. mellékleten részletesen közlöm mindazt, amit erről a kérdésről tudnunk kell. Itt most, röviden összefoglalva, csak annyit említek meg, hogy Grotenhjelm vegyesdandára 2 vadász- és 1 dzsidás-ezredből, 1 kozákszázadból és 2 könnyű (*kivételesen* 12-12 ágyúból álló) ütegből alakult. Állománya 9403 ember volt, 1286 lóval és 24 ágyúval.¹¹

Az alájarendelt (Springinsfeld) osztrák különítmény, különféle csapattestekhez tartozó 18 gyalogszázadból, 1¼ lovasszázadból, és 1½ ütegből, mindössze 3047 emberből állott, 242 lóval és 9 ágyúval.¹²

Grotenhjelm tehát, ezzel együtt, 12,450 emberrel, 1528 lóval és 33 ágyúval rendelkezett.

A beszercei honvédhadosztály pedig, 4⁵/₆ honvédzászlóaljra, 3½ vadász-századra, 2 tartalékszázalóaljra és 2¼ lovaszázadra tagozódott. Állománya 7083 ember, 421 ló, ágyúinak

⁹ „Ich erwarte mit Sehnsucht die Befehle des Herrn Feldmarschall-Lieutenants umsomehr, da es Schade wäre eine Armee-Division mit 22 Geschützen, vorunter 7 Stück 6-pfünder, die andern 1- und 3-pfünder, unbenutzt stehen zu lassen“. (U. o. Fase. YI. Nr. 335.)

Érdekes, hogy Bem közvetlen környezetéből szárnyrakelt hírek szerint, Kazinczy kinyilatkoztatta volna, hogy nem hajlandó alávetni magát egy „idegen kalandor“ parancsainak. Úgy látszik, akkor nem tudta senki, hogy Bem utasította vissza Kazinczyt, s csak ennek vonatkozásával lehetett megmagyarázni azt, hogy nem jött be Erdélybe.

¹⁰ „Un colonel Kazinczy m'écrit de Munkács la lettre que j'ai l'honneur de joindre inclus. J'ai blâmé sa retraite et je lui ai ordonné de se jeter immédiatement sur les derrières et les flancs de l'ennemi et de ne pas cesser de l'inquiéter“. (*Bem* Kossuthnak: Beszerce, 1849, júl. 6. — *Bécsi Hadilevéltár*: Feldacten der ung. siebenbürg. Armee, 1849. Fase. VII. Nr. 7.)

¹¹ U. o. Feldacten des k. k. Armee-Corps in Siebenbürgen, 1849. Fase. XIII. Nr. 6.

¹² U. o.

száma 12 volt.¹³ Ehhez azonban még hozzá kell számítanunk a bár irreguláris, de túrhetően felfegyverzett „Marosszéki őrsereg“ 807 emberét is.¹⁴ Ezzel együtt *Dobay hadosztálya* 7890 főre rúgott. Ilyenformán az arány megközelítően 8:12½ volt. Ha azonban Bem — úgy amint kellett volna — Kazinczy hadosztályát Erdélybe hívja, akkor Beszterce vidékén 15,189 embere lehetett volna, 1H5 lóval, 34 ágyúval és *i* tarackkal,¹⁵ vagyis — a siker egyik főfeltételeként — jóval több, mint az ellenségnek.¹⁶ Lesznek talán olyanok, akik mosolyogni fognak ezen az utóbbi állításon; hiszen úgy tanultuk az iskolában, hogy a Hunyadiak korában 15—20 ezer magyar 200.000 törököt vert akárhányszor pozdorjává. Ebből támadt az a téves hit, hogy mi kivétel nélkül mindig sokkalta erősebb ellenféllel harcoltunk győzelmesen. Az ilyesmi, félig-meddig egyenlőrangú hadseregek között csak ritka kivételként, a vezetők egyikének tehetetlensége, vagy igen súlyos botlása esetén történhetik meg. Ne feledjük, hogy Napoleon is csak akkor vívhatott ki döntő sikert, ha nem volt számottevően gyöngébb az ellenségnél. Bem is az ellenségénél nagyobb erejének köszönhette a nyári hadjárat mindkét diadalát: július 23-án Grozestinél, augusztus 5-én pedig Nagyszebennél.

Teljesség okából még megemlítem, hogy június 17-e előtt, a 31. honvédszászlóalj két százada is a besztercei hadosztályhoz tartozott, de — nem lehet tudni, mi okból — éppen az orosz betörés előtti napokban másfelé rendelték. Ellenben a lengyel gyaloglégiót még június 15-e előtt, Gyulafehérvárról Besztercére irányította Bem.¹⁷ Csakhogy ez a hadműveletek kezdetén még nem volt új rendeltetése helyén.

¹³ *Standes- und Dislocations-Ausweis* der ung. siebenb. Armeec: Marosvásárhely, 1849. jún. 21. (Birtokomban.)

¹⁴ U. o.

¹⁵ *Bécsi Hadileoéltár*: Feldacten der ung. siebenb. Ins. Armeec, 1849. Fase. XIII. Nr. 49.

¹⁶ A besztercei hadosztály fennebb felsorolt csapatain kívül, még egy-egy vadász-század is volt Bethlenben és Somkeréken, de csak lándzsával felszerelve. (*Hadtört. Közlemények*: 1933. évf. 103. és k. 11.)

Hibás adatokra támaszkodik Thoroczkay, (i. m. 30. 1.) mert szerinte Dobay egész hadosztálya csupán 22 gyalog-, 3 lovasszázadból és 6 ágyúból állott volna, mindössze 4126 emberrel.

Téves adatokat közöl *Czetz* is, aki pedig állásánál fogva jobban lehetett volna tájékozva. Idézett művében Grotenhjelm hadosztályát 17—20 ezer főre, Dobay ét azonban csak 6000 főre teszi (330.331. 1.), holott május 24-én kelt jelentésében 8000 főről beszél. (*Bécsi Eadilevéltár*: Feldacten der ung. siebenb. Armeec, 1849. Fase. VI. Nr. la.)

20,000 főre becsülte Grotenhjelm hadosztályát *Dobay*. (U. o. Nr. 21.) úgyszintén *Gracza* (A magyar szabadságharc története“ V. 1033. 1.) továbbá *Pataky* is („Bem in Siebenbürgen“ 92. 11.)

¹⁷ *Stein* ezredes jelentése: Marosportus, 1849. jún. 15. (*Csányi-ltar*: 3191. sz.)

IV.

**A besztercei hadosztály harcai
Dobay alezredes parancsnoksága alatt.**

(III. melléklet.)

Mielőtt most a hadműveletek leírásába fognék, szólnom kell arról is, hogy Grotenhjelm altábornagy — mint támadó fél — mit tudott a besztercei hadosztály helyzetéről?

Az orosz altábornagy, a bécsi Hadilevéltárban levő „Anmerkungen für den Beginn der Operationen“ című, 1849 június 18-án kelt iratból megállapíthatóan, a valósághoz eléggé közel járva, így látta a helyzetet:

Dobay hadosztálya a Borgói- és a Radnai-szorost fogja védelmezni. Derékhada Besztercén és környékén van. Egy-egy különítmény Borgóprundnál és Kisilvánál áll, előőrseik pedig Borgótihánál és Ujradnánál tartják szemmel az utat. Borgóprund mellett ágyúval is védett sáncok zárják el a völgyet, Borgómarosénytől keletre, úgy szintén Kosna és Ujradna között, nagyobb leá sások, felrobbantott hidak és erős iatorlaszok teszik járhatatlanná az utat.¹ Fatorlaszok vannak a Radnai-szorosban is, a Cucuriasa nevű hegyerinc északi lábánál.² A nagyobbára gyalogságból álló hadosztály ereje 8—9000 fő, ágyúinak száma 18 lehet. Tudta Grotenhjelm azt is, hogy a radnai különítmény a gyöngébbik; de már abban tévedtek a jelentések, hogy a Besztercén állott hadosztálytartalékot a borgói csoportnál erősebbnek mondták.

Dobay alezredes mindössze annyit gyanított, hogy az elenség, mind a Borgói-, mind a Radnai-szoroson be fog törni. Ennek megfelelően így osztotta el gyalogságát:

A) A Borgói-szorosban (B. Prundon, B. Tinán és B. Zso-szényben)

73. honv. zlj. 5 százada (Damaszkin Gy. alezr.)	759 ember
83. „ „ (gróf Kálnoky Sándor őrnagy)	737 „
84. „ „ (Sárosy Ferenc őrnagy)	704 „
2. tart. zlj. (Lesák Ferenc őrnagy)	1010 „
Mindössze:	3210 „

¹ Feldacten des k. k. Armeecorps in Siebenbürgen; 1849. Fase. XIII. Nr. 6.

² U. o. Fase. XIII. A. Nr. 19. d.

B) A Radnai-szorosban (Óradnán):

12. honv.-zlj. (Klement György őrnagy)	924 ember
76. „ „ (Sándor László őrnagy)	825 „
Mindössze:	1749 „

C) Besztercén és közvetlen környékén:

III. vadászrezred 2½ százada ³ (Reményfi szdos)	365 ember
1 tart. zászlóalj (Incze Gergely őrnagy)	1217 „
Marosszéki őrsereg (Gróf Tholdalagi őrnagy)	807 „
Mindössze:	2389 ember

A lovasság⁴ legnagyobb része *egyelőre* Besztercén, az ágyúkból⁵ 6 darab a Borgói-, 4 darab a Radnai-szorosban, kettő pedig Besztercén volt. A borgói különítmény élén Damaszkín alezredes, a radnaién Klement őrnagy állott.⁶ A hadosztályparancsnok június 21-ének delelő ttjéig Besztercén tartózkodott, noha az ellenség támadása már május 30. óta volt várható.⁷ Besztercétől-Borgóprundig 23 kilométer a távolság; a mai összekötő eszközök hiányában nagyon sok, amint azt a következmények igazolták.⁸

* * *

Grotenhjelm 1849 június 7-én Czernovitzban és közvetlen környékén egyesítette vegyesdandárát s 17-én Dorna-Yatrára tette át törzshadiszállását.⁹ De már egy nappal előbb

³ Ezenkívül egy félszázad (80 fő) Désen, Báró Sahlhausen Lipót százados parancsnoksága alatt.

⁴ A 11. (székely-) huszárezred L osztálya (Botár Károly őrnagy) 249 ember, 258 lóval, továbbá: a 15. („Mátyás“) huszárezred *ti*, százada (Kenderesi István főhadnagy) 30 ember, 33 lóval.

⁵ 7 darab 6-fontos, 4 darab 3-fontos és 1 darab 1-fontos ágyú (183 ember, 130 ló). A hadosztály tüzérparancsnoka Goger Ferenc százados volt.

⁶ Félreértések elkerülése végett, meg kell említenem, hogy az erdélyi hadseregben dandárkötelék nem volt. A zászlóaljak közvetlenül a hadosztályparancsnoktól függöttek, akit — távolléte esetén — a hadosztály rangban legidősebb törzstisztje helyettesített.

⁷ Ezt nemcsak a hadosztályparancsnok, hanem mindenki tudta. Sipos József hadnagy Bereczky Zsigmondnak: Borgótiha, 1849 jún 2. — (*Nemz. Múzeum-levéltára: Törzssanyag, 1849. júniusi iratok.*)

⁸ Erdélyben 1850-ig nem volt táviró.

⁹ *Neidhardt: i. m. I. 29. 1.*

Heyde: Der Sommerfeldzug des Rev. Krieges in Siebenbürgen. 59. 1.

Cséffalvay: A besztercevidéki harcok orosz forrás (Oreus) nyomán. (Hadtört Közlemények: 1934. évf. 83. 1.

Maendl: Geschichte des k. u. k. Inf. Regiments. Nr. 51. II. 412. 1.

kiadta az előnyomulást szabályozó intézkedéseit,¹⁰ így csoportosítva az osztrák különítménnyel útközben egyesült csapatait:

I. oszlop.

Pavlov tábornok; Kosnáról—Ujradnára

Cs. k. 51. gyalogezred	1 zászlóalj
Bukovinai határőrök	‰ „
Tomski orosz vadászezred	2 „
Cs. k. 5. dragonyosezred	1 százada
50. doni kozákezred	$\frac{1}{4}$ «
Cs. k. 35. sz 3-fontos	$\frac{1}{2}$ üteg
10. orosz tüzérhadosztályból ¹¹	$\frac{1}{2}$ üteg
Mindössze: 3 $\frac{1}{2}$ zászlóalj,	1 $\frac{1}{4}$ lovasszáhad és 12 ágyú,
(3300 ember).	

II. oszlop:

Grotenhjelm altábornagy; Poiana-Stampin át Tihucára

Cs. k. 51. gyalogezred	1 zászlóalj
Cs. k. 24. gyalogezred	$\frac{1}{3}$ „ „
Bukovinai határőrök	$\frac{2}{3}$ » „
Tomski orosz vadászezred	2 „ „
Kolivani orosz vadászezred	4 „ „
Elisabetgradi orosz dzsidásezred	1 százada
Cs. kir. 3. könnyű lovasezred	$\frac{1}{4}$ „ „
50. doni kozákezred	$\frac{1}{3}$ „ „
10. orosz tüzérhadosztályból	1 $\frac{1}{2}$ üteg ¹²
Cs. kir. 6-fontos	$\frac{1}{2}$ „ ¹³
Mindössze: 8 zászlóalj, 2 lovasszáhad és 21 ágyú	(7700 ember).

III. oszlop:

Wladisavljevics tábornok (későbbi intézkedésig Dorna-Vatrán marad)

Elisabetgradi orosz dzsidásezred 7 százada.

¹⁰ *Bécsi Hadilevéliár*: Feldacten des k. k. Armee-Corps in Siebenbürgen, 1849. Fase. VI. Nr. 13. b.

¹¹ Egy orosz tüzérhadosztály két tüzérdandárból és egy (dandárkötelékbe nem tartozó) lovasütegből alakult. Egy-egy tüzérdandár 3—4 ütegből állott. Az ütegpáncsnokok tudvalevőleg törzstisztek, a fél-ütegpáncsnokok századosok voltak.

¹² 18 ágyú.

¹³ 3 ágyú.

Ezenkívül, az utak biztosítása végett, a cs. k. 41. gyalogezredből egy század Kirlibabán, egy pedig (10 kozákkal és 2 db. 3-fontos ágyúval) Poiana-Stampin marad. A II. oszlop, az akadályok eltakarítása után, a cs. k. 24. gyalogezred egyik századát, néhány kozákkal, Tihucán hagyja. Meg kell említenem, hogy az I. és II. oszlop elővédje osztrák csapatokból alakult.

Mint ez a hadrend mutatja, a két csoport egyike se volt erősebb az egyesült besztercei hadosztálynál (7890 fő); Grotenhjekn a honvédekénél sokkal erősebb tüzérségét se érvényesíthette a szorosban, a korlátolt helyviszonyok miatt. Ezt a két körülményt jól meg kell jegyeznünk.

Az előnyomulást az orosz altábornagy így rendelte el:¹⁴

Az I. oszlop Kosnánál elhagyja az országutat s a falu nyugati végén felhatol arra a hosszú hegygerincre, amely az 1392 méter magas Cucuriasán át Újradnára ereszkedik alá. Június 19-én reggel megkezdji és 20-án este bevégezi az útjába eső akadályok eltávolítását s 21-én eléri Ujradnát. Innen Nagyilvára mozgó oldalvédet küld, amelynek, az Ilva-völgyén lefelé haladva, 22-én Szentjózsefíg, 23-án pedig Kisilváig kell jutnia. A főcsapat 22-én eléri Szentgyörgyöt s 23-án Kisilván egyesül az oldalvéddel. Azután pedig Borgózsoszenyent át, összeköttetést keres a II. oszloppal.

A II. oszlop elővédje június 20-án áthatol a Tihucánál lévő legközelebbi akadályokon s eltakarításukat kellőképen biztosítja. A következő két napon tovább folyik az akadályok eltávolítása s az út helyreállítása. A főcsapat 20-án Poiana-Stampit éri el. A borgóprundi megerősített állás megtámadását 23-ra tűzte ki Grotenhjem. Ugyanezen a napon kell megteremteni az összeköttetést az I. oszloppal.

Az akadályok eltávolítására Wararan (2. oláh határőrgyalogezredbeli) százados külön megbízást kapott. Neki kellett a szükséges munkásosztagokról, továbbá az utak helyreállításához kellő anyagról és szerszámról, mindkét oszlop számára gondoskodnia.

Állapodjunk itt meg egy kissé. Minden akadálynak az a legfőbb rendeltetése, hogy a védő leghatásosabb ágyú- és puskatűzében állítsa meg a támadót. Az akadályokat tehát meg kell szállani s valahogyan védeni is kell, mert különben az ellenség minden nagyobb baj nélkül eltakaríthatja őket az útból. Itt azonban egy lélek se őrizte az akadályokat, sőt

¹⁴ „Disposition zur Vorrückung von V. Dorna über Poiana-Stampi und Kosna nach Siebenbürgen“ és „Combination der Zeit“. (Bécsi Hadilevéltár: Feldacten des k. k. Armee-Corps in Siebenbürgen, 1849. Fase. VI. Nr. 13., 13. a.)

a borgótihei előőrsök vonala 14 kilométernyire, tehát egy fél napi menetre volt mögöttük. Thoroczky azt írja, hogy az előőrsnek naponta egy félé századot kellett Poiana-Stampiig, hírszerzés és felderítés végett küldenie.¹⁵ De kétségtelen, hogy az orosz betörés napján Tihucáig se ment senki, mert különben észre kellett volna az ellenség közeledését vennie. Úgy látszik, hogy a május 30-ra várt, de egyre késő támadás azt a téves hitet keltette, hogy most már nem is lesz belőle semmi. Csakis ennek tudható be, hogy az előőrsparancsnokok éppen június 19. és 20. között, a legegységesebb óvatosságról is megfeledkeztek.

a) A Borgói-szorosban vívott harcok, 1849. június
21. és 22-én.

Grotenhjelmnak (vagyis a II. oszlopnak) a es. kir. 51. gyalogezred I. zászlóaljából, a es. kir. 24. gyalogezred 2 századából, a bukovinai határőrök 4 századából, 3 szakaszkozákából és 3 darab 6-fontos ágyúból álló elővédje, június 19-én indult el Poiana-Stampiból.¹⁶ Feladata egyelőre az volt, hogy megszállja a tihucái akadályokat s biztosítsa az eltakarításukkal foglalkozó munkásosztagokat. Az orosz csapatokból álló derékhad, az eredeti tervtől eltérően, 20-án indult Poiana-Stampiból.

Mivel az akadályok eltávolításával, az utak és hidak helyreállításával megbízott munkásosztagok 19-éről 20-ára virradóban, s azután 20-ának alkonyáig szüntelenül dolgoztak, az utóbbi estén már annyira rendben volt az út, hogy a tűzéréség is járhatott rajta.

Ezalatt a derékhad is megközelítette az elővédet, úgy, hogy 21-én már csak 5—6 kilométernyire volt mögötte.¹⁷

Minderről a magyarok mitse tudtak.¹⁹ Grotenhjelm a bukovinai határőrök két századát Tihucáról Nagyilvára irányította,¹⁹ hogy ott az északi oszlop oldalvédjével összekötésbe jusson. Június 21-én az osztrák elővéd áthaladt Borgómarosényen s délelőtt 11 órakor, a Borgótiha keleti végén

¹⁵ I. h. — Poiana-Stampi a magyarok akkori előőrsvonalától körülbelül 25 kilométernyire esett.

¹⁶ *Tagebuch* des Truppen-Corps Grotenhjelm (*Bécsi Hadilevéltár: Feldacten des k. k. Armee-Corps in Siebenbürgen, 1849, Fasch XIII. A. Nr. 18.*)

¹⁷ *Neidhardt*: i. m. I. 29. 1.

¹⁸ *Cséf falvay-O reus*: i. m. 83. 1.
Tagebuch: i. h.

¹¹ *Maendl*: i. m. II. 413. 1.

folyó Turják-pataktól nem messzire, a gyanútlan magyar előőrsekre bukkant.²⁰

Ezen a napon a 73. honvédszászlóalj 5 százada²¹ látta el az «lőőrsszolgálatot. Egy század, Gróf Teleki György főhadnagy parancsnoksága alatt, a Turják balpartján, a híd, előtt, egy század pedig a Borgótiha és Borgóbeszterce közötti magaslaton állott, mivel esetleg a Beszterce völgyén is jöhetett volna az ellenségnek a Tiha völgyéből ide átkelt része. Három század és egy ágyússzakasz mint tartalék, Borgótihán pihent. A zászlóaljnak és egyúttal az egész borgói különítménynek parancsnoka — Damaszkín alezredes — 20-án berándult Besztercére, Dobayhoz.²² Ebből mindenki azt következtette, hogy közeli veszélyről szó se lehet, tehát fölösleges nagyon vigyázni. Ennek tudható be, hogy *Gróf Teleki főhadnagy nem az ellenség közeledését, hanem váratlan támadását jelentette.*²³

Erre a riasztó híre, a zászlóalj helyettes parancsnoka, Fornszek Adolf százados²⁴ tüstént elvesztette a fejét s elfeledte, hogy mit kellett volna tennie. Ugyanis, az előőrsek feladata az *akkori* harci szabályzat szerint az volt, hogy egy vagy kétórarárásnyira, vagyis átlag 4—8 kilométernyire a derékhad elé menve, az ellenség közeledését megállapítsák, elővédjét a menetoszlopból való kibontakozásra bírják; azután pedig, a nélkül, hogy komoly harcba bonyolódtak volna, vissza kellett a derékhadhoz vonulniok.

Itt azonban, a meglepetés hatása alatt, ennek éppen az ellenkezője történt. Fornszek százados lóhalálában beküldötte Borgóprundra a 73. zászlóalj segédtisztjét, — Thoroczky hadnagyot — azzal az utasítással, hogy azonnal hozzon segítséget. A borgói különítmény parancsnoka, Damaszkín alezredes, amidőn helyét elhagyta, helyettesét se jelölte ki. Borgóprundon, mint már tudjuk, a 83. és a 84. honvédszászlóalj állott. Az előbbinek parancsnoka Gróf Kálnoky őrnagy, az utóbbié Sárosy Ferenc őrnagy volt. Damaszkín helyettesítésével egyikük se lévén megbízva, nem akartak Fornszek segélykérésére hajlani. Bizonyára nem mertek felelősséget

²⁰ *Tagebuch*: i. h. *Thoroczky* ugyan azt állítja (I, m. 30. 31. 1.), hogy a támadás hajnali 4 órakor történt. Ámde ő csak 1888-ban, vagyis 39 évvel a most tárgyalt események után, írta meg a 73. zászlóalj történetét. Ennélfogva időmeghatározás dolgában, a helyszínén s közvetlenül a harc után írott hadműveleti napló bizonyára megbízhatóbb.

²¹ *Thoroczky* szerint (i. h.), a 73. zászlóaljnak csak 4 százada lett volna a Borgói-szorosban. A hivatalos állománykimutatások azonban ötről tudnak.

²² Borgótiha—Borgóprund: 4-5 kilométer; Borgóprund—Beszterce: 23 kilométer.

²³ *Thoroczky*: i. h.

²⁴ U. o.

vállalni a szabályba ütköző eljárásért. Mindegyik a másikhoz küldötte Thoroczkayt, mondván, hogy a másik a rangKán idősebbik őrnagy. Erre Thoroczkay — így írja legalább — haditörvényszék elé való állítással fenyegette meg a két őrnagyot, ami — ha csakugyan megtörtént — nem valami kedvezően világítja meg az akkori fegyelmi viszonyokat. Erre Kálnoky — állítólag — elnevette magát, átvette a két zászlóalj parancsnokságát s megindult velük Borgótiha felé,²⁵ ahelyett, hogy visszakergette volna Thoroczkayt, azzal a paranccsal, hogy a 73. zászlóalj tüstént vonuljon vissza. Hosszas készülődésre alig lehetett szükség, mert a távoli ágyúszókétségtelenül felriasztotta és fegyverbe szólította a borgóprundi csapatokat is.

A hadtörténetírás — Ramming nyomán²⁶ — „borgómarosényi ütközet“ címen tárgyalja a június 21-én vívott harcot. Azonban ez az elnevezés hibás, mert Borgómarosény közelében nem volt semmiféle összecsapás. Az ütközet igazi színhelye Borgótiha keleti vége, majd a falu lett, 4—5 kilométernyire Borgómarosénytől.

Lássuk már most, hogyan zajlott le ez a lanyha küzdelem. Előre kell bocsátanom, hogy a különféle leírások egymástól több részletben eltérően adják elő a történeteket. A Grotenhjelm-hadosztály hadműveleti naplója, amelytől részletes felvilágosítást várhattunk volna, mindössze néhány sort szentel ennek az ütközetnek. Megpróbálom tehát röviden összefoglalni azt, amit a nem egyöntetűen valló kútfők összegeztetése alapján, valószínűnek mondhatunk.

A 73. honvédzászlóalj, a váratlan támadás hírére, a Túrják hídjá előtt állott század támogatására sietett. Úgy látszik, hogy jobb szárnyával a Tiha-patakig terjeszkedett, bal szárnya pedig az országút északi oldalán húzódó magaslaton állhatott. (Térkép a 29. oldalon.)

A közeledő osztrák előőrs élén némi lovasság, utána az 51. gyalogezred I. zászlóalja haladt. Azután a bukovinai határőrök két százada s a 24. gyalogezred egy százada következett, majd 3 darab 6-fontos ágyú.²⁷ Az 51. gyalogezred három százada az országúttól jobbra, a két határőr-század tőle balra támadott. A félüteg szintén az országúttól északra, a magaslaton vonult fel. A 73. honvédzászlóalj eleinte ellenállott, de amidőn az 51/I. zászlóalj 5. százada a határőrök támogatására sietve, az utóbbiakat magával rántotta, Fornszek

²⁵ I. m. 32. 1.

²⁶ I. m. 503. 1.

²⁷ Ismétlem, hogy Grotenhjelm 2 bukovinai határőr-századot Nagyilvára küldött. Ezek még nem jöhettek vissza. A 24. gyalogezred, egyik százada pedig, útbiztosításra, Tihucán maradt.

— jobb szárnyát veszélyben látva, — elrendelte a visszavonulást a Túrják jobb partjára; a hidat részben felszedette s néhány közeli házat felgyújtatott.²⁸

A harc színhelyére érkezett Springinsfeld alezredes — kelepécétől tartva — nem mert az osztrák csapatokkal a faluba hatolni, hanem megállott; egyúttal azonban segítséget kért Grotenhjelmtól. A mozgás tehát megszűnt s egyelőre csak — meglehetősen hatástalan — puskázás folyt.²⁹

Ez volt a helyzet, amidőn Kálnoky a két honvédszászlóaljjal megérkezvén, a harcba avatkozott. Hangsúlyoznom kell, hogy a honvédcapatok most már erős számbeli fölénybe jutottak, mert körülbelül 2100 magyar állott 900 osztrákkal szemben. Igaz ugyan, hogy ennek a két zászlóaljnak egy közönséges előőrsi csatározásban nem volt semmi helye, de ha már, teljesen a szabályok ellenére, idehozták, valamit mégis csak tenni kellett volna velük. Ha Kálnoky, legalább az egyik zászlóaljjal átkarolja az osztrákokat, döntő sikert vívhat ki ellenük s visszadobhatja őket a derékhadra. Ő azonban beérte azzal, hogy visszanyomta az osztrákokat a Túrják túlsó partjára, azután pedig megállott, hiábavaló puskázással töltvén az időt az oroszok megérkeztéig. Ez csakhamar meg is történt.

Maga Grotenhjelm altábornagy jött segítségül,³⁰ a tomski orosz vadászrezred IV. zászlóalját és egy ágyússzakaszt hozva magával.³¹ Az orosz tábornok tüstént megtette azt, amit Kálnokynak kellett volna cselekednie. A vadász-zászlóaljat a magaslatokon át a magyar jobbszárny átkarolására indította; egyúttal harcba állította a vele jött könnyű ágyússzakaszt is.³² Most már magyar részről megszűnt a számbeli fölény.³³ Kálnoky észrevette az oroszok átkaroló mozdulatát s még mielőtt annak hatása megnyilvánult volna, elrendelte a visszavonulást Borgóprundra. Hátrálás közben érkezett meg Dobay,

²⁸ *Maendl*: i. m. II. 413. 1.

Heydte: i. m. 60. 1.

²⁹ „Es entspann sich ein langwieriges Tirailleur-Gefecht.“ (*Springinsfeld* alezredes jelentése. — *Bécsi Hadilevéltár*: Feldacten des k. k. Armeekorps in Siebenbürgen, 1849. Fase. XIII. A. Nr. 19.)

³⁰ *Wieser* alezredes leírása. (U. o. Fase. XIII. B. Nr. 37.)

³¹ *Cséffalvay-Oreus*: i. m. 83. 1.

³² *Neidhardt*: i. m. I. 30.

³³ Nem felel meg azonban a valóságnak, hogy Grotenhjelm részéről 5000 ember vett volna részt ebben az ütközetben, mint azt *Gracza* állítja, (I. m. V. 1384. 1.), mert 2100 magyar ellen ugyanakkora ellenség harcolt. Még kevésbé felel meg az igazságnak *Thoroczka* állítása (I. m. 32.), amely szerint: „Grotenhjelm rendre összes gyalogságát és csaknem összes tüzérségét a csatába vonta“. Grotenhjelmnek a Borgóprondra át haladó 8 zászlóaljából csak 2 és fél keveredett harcba június 21-én s 21 ágyúja közül csak 5 szólalt meg.

vállalni a szabályba ütköző eljárásért. Mindegyik a másikhoz küldötte Thoroczkayt. mondván, hogy a másik a rangban idősebbik őrnagy. Erre Thoroczkay — így írja legalább — haditörvényszék elé való állítással fenyegette meg a két őrnagyot, ami — ha csakugyan megtörtént — nem valami kedvezően világítja meg az akkori fegyelmi viszonyokat. Erre Kálnoky — állítólag — elnevette magát, átvette a két zászlóalj parancsnokságát s megindult velük Borgótiha felé,²⁵ ahelyett, hogy visszakergette volna Thoroczkayt, azzal a paranccsal, hogy a 73. zászlóalj tüstént vonuljon vissza. Hosszas készülődésre alig lehetett szükség, mert a távoli ágyúszd kétségtelenül felriasztotta és fegyverbe szólította a borgóprundi csapatokat is.

A hadtörténetírás — Ramming nyomán²⁸ — „borgómarosényi ütközet“ címen tárgyalja a június 21-én vívott harcot. Azonban ez az elnevezés hibás, mert Borgómarosény közelében nem volt semmiféle összecsapás. Az ütközet igazi színhelye Borgótiha keleti vége, majd a falu lett, 4—5 kilométernyire Borgómarosénytől.

Lássuk már most, hogyan zajlott le ez a lanyha küzdelem. Előre kell bocsátanom, hogy a különféle leírások egymástól több részletben eltérően adják elő a történeteket. A Grotenhjelm-hadosztály hadműveleti naplója, amelytől részletes felvilágosítást várhattunk volna, mindössze néhány sort szentel ennek az ütközetnek. Megpróbálom tehát röviden összefoglalni azt, amit a nem egyöntetűen valló kútfők összegeztetése alapján, valószínűnek mondhatunk.

A 73. honvédzászlóalj, a váratlan támadás hírére, a Túrják hídján előtt állott század támogatására sietett. Úgy látszik, hogy jobb szárnyával a Tiha-patakig terjeszkedett, bal szárnya pedig az országút északi oldalán húzódó magaslaton állhatott. (Térkép a 29. oldalon.)

A közeledő osztrák előőrs élén némi lovasság, utána az 51. gyalogezred I. zászlóalja haladt. Azután a bukovinai határőrök két százada s a 24. gyalogezred egy százada következett, majd 3 darab 6-fontos ágyú.²⁷ Az 51. gyalogezred három százada az országúttól jobbra, a két határőr-század tőle balra támadott. A félüteg szintén az országúttól északra, a magaslaton vonult fel. A 73. honvédzászlóalj eleinte ellenállott, de amidőn az 51/1. zászlóalj 5. százada a határőrök támogatására sietve, az utóbbiakat magával rántotta, Fornszek

²⁵ I. m. 32. 1.

²⁶ I. m. 503. 1.

²⁷ Ismétlem, hogy Grotenhjelm 2 bukovinai határőr-századot Nagyilvára küldött. Ezek még nem jöhettek vissza. A 24. gyalogezred egyik százada pedig, útbiztosításra, Tihucán maradt.

— jobb szárnyát veszélyben látva, — elrendelte a visszavonulást a Túrják jobb partjára; a hidat részben felszedette s néhány közeli házat felgyújtatott.²⁸

A harc színhelyére érkezett Springinsfeld alezredes — kelepécétől tartva — nem mert az osztrák csapatokkal a faluba hatolni, hanem megállott; egyúttal azonban segítséget kért Grotenhjelmtól. A mozgás tehát megszűnt s egyelőre csak — meglehetősen hatástalan — puskázás folyt.²⁹

Ez volt a helyzet, amidőn Kálnoky a két honvédszászlóaljjal megérkezvén, a harcba avatkozott. Hangsúlyoznom kell, hogy a honvédcapatok most már erős számbeli fölénybe jutottak, mert körülbelül 2100 magyar állott 900 osztrákkal szemben. Igaz ugyan, hogy ennek a két zászlóaljnak egy közönséges előőrsi csatározásban nem volt semmi helye, de ha már, teljesen a szabályok ellenére, idehozták, valamit mégis csak tenni kellett volna velük. Ha Kálnoky, legalább az egyik zászlóaljjal átkarolja az osztrákokat, döntő sikert vívhat ki ellenük s visszadobhatja őket a derékhadra. Ő azonban beérte azzal, hogy visszanyomta az osztrákokat a Túrják túlsó partjára, azután pedig megállott, hiábavaló puskázással töltvén az időt az oroszok megérkeztéig. Ez csakhamar meg is történt.

Maga Grotenhjelm altábornagy jött segítségül,³⁰ a tomski orosz vadászrezd IV. zászlóalját és egy ágyásszakaszt hozva magával.³¹ Az orosz tábornok tüstént megtette azt, amit Kálnokynak kellett volna cselekednie. A vadász-zászlóaljat a magaslatokon át a magyar jobbszárny átkarolására indította; egyúttal harcba állította a vele jött könnyű ágyússzakaszt is.³² Most már magyar részről megszűnt a számbeli fölény.³³ Kálnoky észrevette az oroszok átkaroló mozdulatát s még mielőtt annak hatása megnyilvánult volna, elrendelte a visszavonulást Borgóprundra. Hátrálás közben érkezett meg Dobay,

²⁸ *Maendl*: i. m. II. 413. 1.

Heydte: i. m. 60. 1.

²⁹ „Es entspann sich ein langwieriges Tirailleur-Gefecht.“ (*Springinsfeld* alezredes jelentése. — *Bécsi Hadilevéltár*: Feldacten des k. k. Armeecorps in Siebenbürgen, 1849. Fase. XIII. A. Nr. 19.)

³⁰ *Wieser* alezredes leírása. (U. o. Fase. XIII. B. Nr. 37.)

³¹ *Cséffalvay-Oreus*: i. m. 83. 1.

³² *Neidhardt*: i. m. I. 30.

³³ Nem felel meg azonban a valóságnak, hogy Grotenhjelm részéről 5000 ember vett volna részt ebben az ütközetben, mint azt *Gracza* állítja, (I. m. V. 1384. 1.), mert 2100 magyar ellen ugyanakkora ellenség harcolt. Még kevésbé felel meg az igazságnak *Thoroczky* állítása (I. m. 32.), amely szerint: „Grotenhjelm rendre összes gyalogságát és csaknem összes tüzéségét a csatába vonta“. Grotenhjelmnek a Borgóprondra át haladó 8 zászlóaljából csak 2 és fél keveredett harcba június 21-én s 21 ágyúja közül csak 5 szólalt meg.

Damaszkinnal együtt. Már mindketten útban voltak Besztercéről, amikor a harc megkezdődött. Magukkal hozták a 2. tartalék-zászlóaljbat Borgószuszényből,³⁴ továbbá a 11. huszárezred egyik századát és a borgóprundi tüzérség 2 ágyúját is. Most tehát, 2 ágyút leszámítva, ott volt Borgótihán az egész borgói különítmény, a nélkül, hogy bárkinek is komoly szándéka lett volna ott.álarcrakelni.

Visszavonulás közben a magyar utóvéd még kétszer megvetette a lábát, de nagyobb küzdelemre többé nem került a sor. A támadók Borgótihán állapotok meg, a magyarok pedig Borgóprundra húzódtak vissza.

A harc mindössze három óra hosszáig tartott,³⁵ azonban Hübl tüzérszázados 1852-ben készült leírásában már 8 óra olvasható, nyilván íráshiba következtében.³⁶

Az ütközetben résztvevő osztrák csapatok vesztesége nem volt nagy: 5 halott, 9 sebesült és 20 eltűnt, mindössze tehát 34 fő.³⁷ Az oroszoknak nem volt vesztesége, a magyaroké pedig ismeretlen. Sok vér náluk se folyhatott.

Körülbelül ennyi az, amit erről a harcról elegendő valószínűséggel állíthatunk. Sajnálunk lehet, hogy az egyetlen maffvar író — Thoroczka Sándor — aki a besztercevidéki hadieseményekkel behatóbban foglalkozott, bizonyára csak emlékezetből összeállított művében, merőben el nem fogadható részleteket közöl erről a borgótihai ütközetről. Azt állítja ugyanis, hogy a visszavonulás közben foglalt egyik állásban, a két századból álló utóvéd visszaverte a es. kir. 24. gyalogezred egy zászlóaljbat, azután az azt felváltó orosz zászlóaljbat is.³⁸ Valójában a 24. gyalogezrednek csupán egy százada, vagyis egy hatodrésze, szerepelt ezen a napon. Az oroszok pedig itt is az osztrák csapatokat küldötték előre, az ellenség üldözésére. Majd ezt írja: „Hadosztályunkat e napon a háromszorosan túlnyomó erejű ellenség nem tudta Borgóprundig visszanyomni. Naplemente felé mintegy közös meg egyezéssel (!)³⁹ megszűnt a csata és csapataink a Borgó-

³⁴ *Thoroczka* szerint, ez a zászlóalj lándzsás volt (I. h.) Igaz, hogy május 22-én még nem volt puskája (*Csányi-leoéltár: 2735. sz.*), de ha így is maradt, ami nem valószínű, akkor miért vitte a harc vonalba Dobay? Parancsnokának nevét, Lesák helyett, tévesen Lestyánnak írja Thoroczka.

³⁵ *Tagebuch. (Bécsi Eadilevéltár: Feldacten des k. k. Armee-Corps in Siebenbürgen, 1849. Fase. XIII. A. Nr. 18.)*

³⁶ U. o. Fase. XIII. B. Nr. 73. c. — *Ramming* (i. m. 504. 1.) bizonyára Hübl nyomán azt állítja, hogy a harc késő estig tartott. Ugyanezt írja *Gelich* (i. m. III. 590. 1.) továbbá *Breit* is (Magyarország függetlenségi harcának katonai története: III. 147. 1.)

³⁷ *Bécsi Eadilevéltár: i. h. Nr. 19.*

³⁸ I. m. 32. 1.

³⁹ U. o. 35.].

Prund előtti védsáncba vonultak.“ Mint az előbb elmondottakból kitűnik, ezeknek a soroknak is téves minden állítása.

Hadtörténet íróink vagy nem ismerték, vagy pedig — kellően értékelve — nem használták fel Thoroczky idézett adatait s így nem fokozták még jobban a beszercevidéki hadiesemények történetében amúgy is észlelhető zűrzavart.

A most vázoltnál sokkal fontosabb volt, a június 22-én vívott borgóprundi ütközet. Igen csekély ellenállás után, ezen a harcon dűlt el a Borgói-szoros sorsa; érthető tehát, hogy mind az okleveles, mind az elbeszélő kútfők, bővebben foglalkoznak vele.

Grotenhjeml még 21-én estefelé szemügyre vette a magyarok állásait s még aznap kiadta az intézkedést a másnapi támadásra. Június 22-ének hajnalán mégegyszer meggyőződőtt a helyzetről.⁴⁰ Dobay erejét 2500—3000 gyalogosra, 80 lovasra és 6 ágyúra becsülte.⁴¹

Az említett intézkedés értelmében, a támadásra kijelölt csapatok két harcrendre és a tartalékra oszlottak. Az első harcrend, Springinsfeld es. kir. alezredes parancsnoksága alatt, az 51/1. zászlóaljából, 2 bukovinai határőr-századból, a torn ski és a kolivani orosz vadászrezd IV. zászlóaljából, továbbá 8 orosz ágyúból; a második harcrend pedig a kolivani vadászrezd II. és III. zászlóaljából alakult. A tartalékot a kolivani vadászrezd I. zászlóalja, egy es. kir. könnyűlovas szakasz, a cs. kir. 6-fontos félütege, valamint a kozákok alkották. A II. harcrendet és a tartalékot, Samarin orosz ezredes vezette.

Az első harcrendben az 51/1. zászlóalj az országúttól jobbra, a két bukovinai határőrszázad balra fejlődik. A kolivani vadászrezd IV. zászlóalja a jobb szárnyon, a magaslaton nyomul előre; a tomski vadászrezd IV. zászlóalja pedig a Borgóbeszerce feletti magaslatról támad. A tüzérség egyik fele a balszárnyon, a másik — a szükséghez képest — vagy a középen, vagy a jobb szárnyon helyezkedik el.⁴²

⁴⁰ *Bécsi Hadilevéltár*: Feldacten des k. k. Armee-Corps in Siebenbürgen, 1849. Fase. XIII. A. Nr. 18.)

⁴¹ U. o. Nr. 17. — *Heydte* (i. m. 60. 1.) 6000 gyalogosról, 300 lovasról és 24 ágyúról beszél, ami nyilvánvalóan nagyon erős túlzás. Az orosz *Oreus* már csak 2—3000 emberről és 24 ágyúról tud. (*Cséffaloy-Oreus*: i. m. 83. 1.)

⁴² Csak sajtóhibának tudható be, hogy *Gelich* (i. m. III. 591. 1.) 8 orosz *ágyú* helyett, ugyanannyi *ütegről* szól. Szintén sajtóhiba lehet, hogy *Breit* (i. m. III. 149. 1.) Dobay borgóprundi ágyúinak számát 6 helyett 3-ra teszi.

Mihelyt a két tüzérség állást foglalt, a jobbszárnyról megindul a támadás, amelynek során mindkét szárnynak át kell az ellenséget karolnia. A közép egy kissé visszamarad, anélkül azonban, hogy a szárnyaktól teljesen elszakadna. A döntő roham az egész vonalon egyszerre kezdődik. Borgóprund elfoglalása után, csak az ellenség legközelebbi állásáig tart az üldözés. A csapatoknak reggeli 5 órakor már készen kell a támadásra állaniok.⁴³

Mint az utolsó mondatból kitűnik, Grotenhjelm nem számított arra, ami valóban bekövetkezett, hogy tudniillik Dobay, Borgóprund elvesztése után, minden további ellenállás nélkül vonuljon ki a Borgói-szorosból.

Dobaynak június 22-ére szóló intézkedéseiről mitse tudunk. Fogalmunk sincs róla, hogy miként helyezte el a rendelkezésére állott három honvéd- és egy tartalékszázalóaljat. Valószínűnek látszik ugyanis, hogy Besztercéről nem rendelt magához segítséget, mert a II. fejezetben tárgyalt szándéka szerint, mindkét szorost egyszerre érő támadás esetén, a besztercei tartalék egyik csoportot se segíti meg. Ennélfogva csak a már Borgótihán is harcolt csapatokkal rendelkezett.

Se a borgótihai, se a borgóprundi ütközetről nem sikerült se egykorú, se későbbi keletű vázlatot találnom, ennél fogva a most röviden elmondandó eseményeket se tudom térképen rögzíteni. Egyáltalán ismeretlen, hogy meddig nyúlt 1849-ben a mostaninál bizonyára jóval kisebb falu s, hogy hol volt akkor az erdőhatár? Taktikai szempontból mindkettő fontos tényező lévén, pontosabb ismeretük hiányában merőben ingatag talajra lépnek, ha a csapatok felállítását vázlaton kísérelném meg ábrázolni.

A hadtörténetíró vajmi gyakran megbukik a rendkívül fontos, de nálunk most se eléggé méltányolt földrajzi alap elégtelen voltán. Még egy ilyen, időben hozzánk közeleső ütközetet se tudunk megbízhatóan rekonstruálni, ha nincsenek egykorú pontos térképeink, helyszínrajzaink, vagy legalább szabatos leírásaink.

A támadás — Grotenhjelm szándéka ellenére — csak délelőtt 10 óra tájban kezdődhetett, mert a szárnyakra irányított orosz tüzérség igen nehezen, csak az utászok derekas segítségével kapaszkodhatott fel a völgyet kísérő meredek lejtőkön. Ellenállásra azonban nem talált, mert Dobay se az

⁴³ *Bécsi Hadülevéltár:* Feldacten des k. k. Armee-Corps in Siebenbürgen, 1849. Fasc. XIII. A. Nr. 19. f.

északi, se a déli oldalon nem zavarta meg az orosz csapatok mozgását.

Maendl állítása szerint,⁴⁴ magyar részről 1000 ember szállotta meg a lövészárkot, a különítmény többi — mintegy 2000-főnyi — része pedig egy hátrábbeső, most már ki nem jelölhető állásban volt.

A lövészárkot s a mögötte levő ütegsáncot oldalozó, körülbelül ½ óráig tartott hatásos ágyúzás után, Grotenhjem elérkezettnek látta az időt a döntő támadás megindítására. Mialatt a késlekedő orosz zászlóalj az átkaroláshoz fogtak, az 51/1. zászlóalj, Licudi százados vezetése alatt, megrohanta a lövészárkot. Frischherz Vilmos főhadnagy a 4. század élén, elsőként tört be az állásba,⁴⁵ amelyet védői, alig: számottevő ellenállás után, gyorsan kiűrtettek. Csak egy kis csapat (mindössze 54 fő) védte magát, de részben elesett vagy megsebesült, részben pedig fogságba jutott.⁴⁰

Maendl azt is írja, hogy ez a roham a magyar ágyúk *heves* kartácstűzésében történt.⁴⁷ Alig hihető, mert ha a siker olyan gyors volt, mint azt az 51. gyalogezred érdemes történetírója állítja, a magyar ágyúkat aligha lehetett volna kellő időre kivontatni az ütegsáncból, felkapcsolni és kivinni a harcvonalból.⁴⁸ Már pedig tudjuk, hogy a magyar különítmény valamennyi ágyúja megmenekült.

Annak bizonyosságául, hogy a borgóprundi ütközet éppen nem bonyolódott történetébe is, milyen egymásnak ellenmondó adatok csúszhattak be, megint csak Thoroczkay többször idézett művére hivatkozom.

Ő ugyanis a borgóprundi ütközet napjául — minden okleveles és leíró kútfővel ellentétben — június 21-ét állapítja meg, a harc kezdetét pedig, akárcsak a borgótihai ütközetét* hajnali 4 órára teszi. Szerinte Dobay nem csak az osztrák, hanem az orosz zászlóalj támadását is visszaverte.⁴⁹ Ez már csak azért se lehetséges, mert az oroszok egyáltalán nem mentek rohamra, mint az az ő leírásaikból is kiviláglik.⁵⁰ Nem is mehettek, mert átkaroló mozdulataik megkéstek. Még mielőtt hatásuk lehetett volna. Dobay elrendelte az általános vissza-

⁴⁴ I. m. II. 414. 1.

⁴⁵ *Wieser* alezredes leírása. (Bécsi hadilevéltár: Feldacten des k. Armeekorps in Siebenbürgen, 1849. Fase. XIII. B. Nr. 37.)

Maendl i. m. 415. 1.

⁴⁶ *Bécsi Hadilevéltár*: i. h. Fase. XIII. B. Nr. 37.

⁴⁷ I. h.

⁴⁸ Az akkori 6-fontos kartácsot legfeljebb 500 lépésnyire lehetett löni, de ha sörétes szelencét is tettek eléje, akkor csak 250—300 lépésnyire.

⁴⁹ I. m. 35. 1.

⁵⁰ *Cséffalvay-Oreus*: i. m. 85. 1.
Neidhardt: i. m. 30.

vonulást. Thoroczkay végül kisüti, hogy Grotenhjelm nem is verte meg a magyarokat a Borgói-szorosban.⁵¹

Nem fejezhetem be a június 21—22-i borgói harcok leírását anélkül, hogy ne idézzem, miként nyilatkozott róluk az erdélyi hadsereg hivatalos szócsöve, a „Honvéd“, június 23-án.⁵² Íme, ezt írja:

„Múlt csütörtökön⁵³ parlamentairt küldött az ellenség borgói határőrségünkhöz, hogy adja meg magát. A mieink kijelentették, hogy utolsó emberig védik a szorost. Az oroszok támadásit intéztek. A mieink háromszor verték vissza szuronyszegezve, egy pár ágyújokat is demontirozták. Ekkor, hogy be ne keríthessenek, (így!) sáncokba vonultak a mieink és tartották magukat mind addig, míg munitiójuk elfogyott. Tegnap délután vonultak vissza. A bethleni hegyen vettek positiót... Borgónál a mi veszteségünk 14 ember s egy ágyúkerék küllője. Az ellenségé 380 elesett, 50 fogoly és 3 ágyúja leszerelve. A mieink minden élelmi szert, mintegy 3000 véka gabonát elhoztak magokkal.“

Ebből tehát többek között az tűnik ki, hogy a győztes támadó vesztesége harmincszorta nagyobb volt a megvert védőénél. A fogoly ejtés meg éppen lehetetlen; ilyet még a mindent szépítő Thoroczkay se állít. Szinte komikusan hat, hogy Dohay — az aprólékos pontosság látszatát akarván kelteni — egy kerékküllőt is beleszámít a veszteségbe. Azonban megjegyzem, hogy Dobaynak egy másik jelentése, a borgói különítmény egész veszteségét 5—6 főre teszi.⁵⁴ Hogy mennyi volt valóban, azt senki se tudja pontosan. Az ellenállás csekély voltából következtetve, nagy nem lehetett.⁵⁵

A Borgói-szoros védelmére visszapillantva, nem zárkozhatunk el attól a gondolattól, hogy a honvédek ellenállása nem csak hogy el nem érte, de még csak meg se közelítette azt a fokot, amelyet jólvezetett és szigorúan fegyelmezett

⁵¹ I. h.

⁵² 1849. 152. sz.

⁵³ Ez június 15. vagy 22. lenne

⁵⁴ *Bécsi Hadilevéltár*: Feldacten der ung. siebenb. Armees, 1849. Fase. VI. Nr. 21.

⁵⁵ *Thoroczkay* (i. h.) 55 halotról és 70 sebesültről beszél, a 21-i veszteséggel együtt. Ez tehát az egész borgói különítménynek 4 százaléka lenne. Az orosz *Oreus* csak 24 magyar halotról és 100 fogolyról tud (i. h.). Ugyanennyit mond *Neidhardt* is (I. m. 31. 1. 1.). Az utóbbi szerint orosz részről elesett Rogalev vezérkari százados és 3 közember. Megsebesült 19 ember. *Oreus* azonban, a századoson kívül csupán két halottat és ugyanannyi sebesültet vall be. Az osztrákok vesztesége 9 halott és 20 sebesült volt, vagyis még annyi se mint 21-én.

csapattól joggal el lehet várni.⁵⁶ Okai az eddig elmondottakból — úgy hiszem — eléggé kiviláglottak s így ismételtetésük felesleges szószaporítás lenne. Csupán a június 22-i harc-hoz van még néhány szavam.

Dobay — mint hallottuk — Borgóprundra alapította a szorosban kifejtendő fő ellenállást, ahol, meggyőződése szerint, háromszorta erősebb támadóval is sikeresen szembezállhat. Ámde a szívós ellenállásnak egyetlen feltétele se volt meg. Ugyanis, Borgóprund körül az átkarolás, vagy megkerülés elé nem gördítenek többé számottevő akadályt a hegyek. A gyalogság, bármely irányban, könnyen járhat-kelhet rajtuk; csupán a tüzéségnek kell nagyobb nehézséggel küzdenie.

A védőművek, amelyekben Dobay annyira bízott, nagyon kezdetlegesek voltak s céljuknak egyáltalán nem feleltek meg, mert a Beszterce ott betorkoló völgyét nem pásztázták s így a Runcu-maren át végrehajtható megkerülést se akadályozhatták.

De hibás volt az ütközet vezetése is. Dobay tétlenül nézte, mint csoportosítja támadó csapatait az ellenség s — még csak meg se kísérelve, hogy felvonulása közben megzavarja — tisztán passzív védekezésre szorítkozott. Igaz, hogy a magyar különítmény jóval gyöngébb volt az ellenségnél, de viszont az is kétségtelen, hogy a korlátolt helyi viszonyok következtében, Grotenhjelm se tudta számbeli fölényét, főként pedig erős tüzéségét, *rögtön* érvényesíteni. Valamit tehát lehetett, sőt kellett volna is tennie Dobaynak, mert a pusztán passzív védelem a feladat legrosszabb megoldása volt. Talán mondanom se kell, hogy a Besztercén céltalanul heverő 2300 főnyi tartaléknak már akkor Borgóprundon lett volna a helye.

Ez ellen talán azt! vethetné valaki, hogy a magyar különítmény, sokféle fogyatkozása miatt, aktív — tehát támadással egybekötött — védelemre nem volt eléggé alkalmas. Ne feledjük, hogy a támadó szellem a magyar embernek úgyszólván veleszületett tulajdonsága. Azt pedig régi tapasztalás bizonyítja, hogy a nem nagyon szilárd foglalatú csapatot sokkal könnyebb támadásra vinni, mint arra bírni, hogy óraszámra nyugodtan álljon az ellenség ágyú- és puskatüzében.

⁵⁶ A magyar *Pataky* is megvallja, hogy Grotenhjelm nem talált a szorosokban nagyobb ellenállásra. (*Bem in Siebenbürgen*. 92. I.)

Ez különösen akkor tűnik fel, ha a Borgói- és a Radnai-szoros védelmét, a július 20-án vívott vöröstoronyi ütközettel hasonlítjuk össze. Ebben Ihász Dániel alezredes, 1 és fél zászlóalj élén, a legnagyobb elismerést érdemlő szívóssággal védte a szorost. (*Gyalokay*: A nagyszebeni hadosztály felbomlása. — *Hadtört. Közlemények*: 1916. évf. 166. és k. 1.)

Azonban az is megállapítható, hogy Grotenhjelm se aknáztta ki eléggé a helyzetkínálta előnyöket, mert nem lépett fel kellő nyomatékkkal és gyorsasággal s ennekfolytán se 21-én, se 22-én nem vágta el a magyar csapatok visszavonulásának útját, pedig könnyen megtehetette volna. Az erdélyi hadjárat történetében nyomról-nyomra kimutatható, hogy az oroszok, valahányszor az osztrákokkal vállvetve működtek, nagyon — sőt kelleténél jobban — kímélték a maguk csapatait. Nem lehet tudni, felsőbb parancsra, vagy csak a maguk felelősségére tették-e, de annyi bizonyos, hogy a dolog kellemetlenebb részét, ahol csak lehetett, szövetségeseik nyakába varrták. Lehet, hogy itt is az orosz csapatok kiméltése végett nem akart Grotenhjelm komolyabban avatkozni a küzdelembe, hanem beérte azzal a sikerrel, amelyet az osztrák csapatokat imígy-amígy támogatva kivívhatott.

Igaz ugyan, hogy a diadal teljesebbé tétele végett, megparancsolta Pavlovnak, hogy Kisilváról kerüljön Borgóruszon át, a magyar különítmény háta mögé, ámde ez a terv, Dobay váratlanul gyors meghátrálása következtében, füstbe ment.

b) A Radnai-szorosban vívott harc 1849. június 21-én.

A Radnai-szoros védelmére 2 honvédszászlóalj, 1 huszárszászadot és 4 ágyút rendelt Dobay, Klement őrnagynak, a 12. honvédszászlóalj parancsnokának, vezetése alatt. Az itt szembekerült ellenfelek között, körülbelül az az arány állott fenn, mint Dobay és Grotenhjelm különítményei között; de a Radnai-szorosban kifejtett ellenállás a borgóinál is sokkalta silányabb volt.

Különös jelenség, hogy a most tárgyalandó csekélyfontosságú hadieseményeket teljesen összezavarják a hadtörténetírók, így például Gelich ezt írja:⁵⁷

„Pawloff oda (t. i. Kisilvára) érkezvén, egy ottani 1000 gyalog, 40 lovas honvédből, 2 ágyúval álló magyar elkülönítményre bukkant, mely azonban még idejekorán visszahúzódott. Egy Uj-Radnán állott második magyar elkülönítmény Sz. György felé húzódott vissza. Az Illova völgyben azonban egy harmadik magyar elkülönítménnyel találkozott, mely ellene támadásba ment át, de amelyet elővédé visszaszorított s bár az elkülönítmény a földrai hídnál ismét állást foglalt, a túlerő előtt végre hátrálnia s Naszódra húzódnia kellett, amelyet aztán felgyújtott“.

⁵⁷ I. m. III. 591. 1.

Valójában a Radnai-szorosban csak egy magyar különítmény, a zsákutcaszerű Ilvavölgyben pedig semmi sem volt. Az utóbbiban levő Nagyilvát, a Radnai-szorosban levő Kisilvával tévesztik össze a hadtörténetírók.⁵⁸ Gelieh állítása kézzelfogható földrajzi képtelenség is, mert Ujradna Kisilvától keletre esik, ennél fogva az állítólagos újradnai különítménynek kellett volna leelőbb az ellenséggel találkoznia.

Más hadtörténetírók két ütközetről, tudniillik egy nagyilvai és földrai, vagy egy kisilvai és földrai harcról beszélnek, holott tulajdonképpen *csak egy utóvédharc volt, Kisilva és Földra között*. Teljesen téves tehát Ramming állítása, mely szerint Nagyiván 1000 honvéd állott, 40 lovassal és két ágyúval, Földrán pedig 2 zászlóalj, 1 lovasszázad és 4 ágyú, s mindakét különítmény megütközött volna Pawlov csapataival.⁵⁹

A Grotenhjeml-hadosztály hadműveleti naplója, félre nem magyarázhatóan, csak a Kisilva és Földra közötti utóvédharcról tud⁶⁰, úgy szintén Heydte⁶¹, valamint az ütközetben résztvevő Langer Ferenc tüzérfőhadnagy is.⁶²

Június 19-én csatlakoztak Pavlov tábornok különítményéhez, a neki szánt osztrák csapatok: az 51. gyalogezred II. zászlóalja, két bukovinai határőr-század, az 5. dragonyos ezred egy százada s a 35. sz. 3-fontos gyalogosüteg 4 ágyúja. Szokás szerint, *itt* is ezek alkották az elővédet.

Június 20-án, fáradságos kapaszkodás után, feljutott a különítmény Kosnáról a Cucuriasa hosszan elnyúló gerincére, majd — miután az akadályokat elhányta az útból — leereszkedett Újradnára, ahol már magyar csapatok ellenállására számított. Azonban Klement őrnagy akkorára Óradnát is kiürítette és Kisilván át visszavonult. Ugyancsak 21-én Nagyilvára irányította Pavlov, oldalvédként, Gulov alezredest a tomski orosz vadászrezred egyik zászlóaljával és 10 kozákkal.⁶³ Ennek az oldal védnek, Szent József en át, június

⁵⁸ *Maendl*: i. m. II. 416. 1.

Ramming: i. m. 505. 1.

Cséffalvay-Oreus: i. m. 83. 1.

⁵⁹ I. h. — Igaz, hogy május 22-én Nagyilván állott a 84. honvédzászlóalj két százada, de később bevonult a borgó-prundi különítményhez. (*Csányi-levéltár*: 2735. sz.)

⁶⁰ *Bécsi-Hadilevéltár*: Feldacten des k. k. Armee-Corps in Siebenbürgen, 1849. Fase. XII. A. Nr. 18.

⁶¹ I. m. 61. 1.

⁶² *Bécsi Hadilevéltár*: i. h. Fase. XIII. B. Nr. 73. A.

⁶³ *Cséffalvay-Oreus*: i. h.

3. A Kisilva és Földra közötti ütközet színhelye (1: 75.000).

22-én kellett Kisilván a derékhadhoz bevonulnia. Golov se-ll olse találkozott magyar csapatokkal.

Június 22-én délutáni 1 órakor bukkant a Kisilváról kibontakozó osztrák elővéd Klement utóvédjére,⁶⁴ amely eleinte támadó szándékot mutatott,⁶⁵ de némi erőtlen próbálkozás után továbbhárított. Az 51/11. zászlóalj az országút és a Nagyszamos balpartja között, a dragonyoszászad és az üteg az országúton követte. A Valea Teutuluiból lefolyó patak hídiának közelében, körülbelül ott, ahol az országút egy lankás hegylábbon halad át, megállott a magyar utóvéd, Heydte szerint 300 fő⁶⁶ vagyis két század. Két-két ágyú a híd két oldalán foglalt állást, a két század pedig az országút déli oldalán, a lejtőt szállotta meg.⁶⁷

Mikor az osztrák elővéd 1200 lépésnyire közeledett az említett álláshoz, a magyar ütleg sűrű, de teljesen hatástalan tüzet zúdított eléje. Langer főhadnagy a 4 háromfontos ágyúval, 600 lépésnyire közelítette meg az ellenséget, amely most kartáccsal üdvözölte. De kárt nem tett benne, mert ilyen messzire a 6-fontos kartács töltelékgyölyői nem jutottak el. Langer főhadnagy tömörögolyóval kezdte lövetni a magyar ágyúkat, amelyek csakhamar felkapcsoltak és gyorsan visszavonultak.⁶⁸

Fackler százados, az 51/11. zászlóalj parancsnoka, a 7. századot rohamra indította a magyar utóvéd még helytálló gyalogsága ellen. A század — puskalövés nélkül — szuronnal támadta meg a magyar gyalogságot s rövidesen ki is szorította a helyéből.⁶⁹ Üldözésére az elővédparancsnok a dragonyoszászadot rendelte ki, de ez olyan lanyhán — sőt mondhatni gyáván — viselkedett,⁷⁰ hogy az egész magyar utóvéd minden nagyobb baj nélkül elérhette a Nagyszamos Földre előtti hídját s mögötte újból megvethette a lábát. A mindenkor kiválónak bizonyult cs. k. tüzérség itt is gyors sikert ért el. A honvédek csakhamar meghátráltak; felgyújtották a hidat, majd átvonulásuk közben a falút is.⁷¹ Mire az 51/11. zászlóalj észak felé megkerülte a falut, a magyarok

⁶⁴ Langer tüzér főhadnagy leírása. (*Bécsi Hadilevéltár*. Feldacten des k. k. Armee-Corps in Siebenbürgen, 1849. Fase. XIII. B. Nr. 73. A.)

⁶⁵ Ezt Breit is említi. (I. m. III. 148. 1.)

⁶⁶ I. m. 61. 1.

⁶⁷ Maendl: i. h.

⁶⁸ Langer leírása (i. h.) V. ö. Hübl tüzérszázados leírásával (U. o. Nr. 73. C.)

⁶⁹ Maendl: i. h.

⁷⁰ Heydte: i. m. 62. 1.

⁷¹ Langer és Hübl leírása (I. h.) Nem felel meg a valóságnak *Gelieh* állítása, mely szerint a magyarok Naszódot is felgyújtották volna (I. b.)

már messze jártak.⁷² A zászlóalj Neposzig — a legközelebbi községig — követte őket, azután visszatért Kisilvára.

A veszteség egyik részén se volt jelentékeny. A magyarok egyik kútfő szerint — nyilván túlozva — 40 halottat hagytak a harc színhelyén s 32 emberük foglyul esett.⁷³ Egy másik forrás csak 15 magyar fogolyról tud.⁷⁴ Az 51/11. zászlóaljnak — állítólag — nem volt vesztesége; a 5-fontos üteg-nél 4 tüzér és egy ló megsebesült.⁷⁵

Ha most visszapillantunk erre a kis ütközetre, négy fel-tűnő jelenség ötlük a szemünkbe:

1. A magyar különítmény derékhada egyáltalán nem kísérelte meg az ellenség feltartóztatását.

2. Az orosz csapatok itt se mutatkoztak a harcban.

3. A 6-fontos magyar félüteg nem tudott helytállani a hatás dolgában sokkal gyöngébb 5-fontos osztrák ágyúkkal szemben.

4. A földrai „Redoute“ — amelytől Dobay olyan sokat várt — semmi szerephez sem jutott. Egyik kútfő sem említi s így helyét se tudjuk kijelölni.

c) A beszercei hadosztály visszavonulása Dészre.

Emlékezzünk vissza Dobay alezredes hadműveleti tervére: „... visszavonulás alkalmával a Naszód és Radnai sereg Bethlennél csatlakozik hozzám, hol egész seregem ösz-pontosulván, kétszeres erőnek ellent állok mivel e tájék igen alkalmas s csak végső esetben vonulok Dészre.“⁷⁶

Dobay tehát, ha a két szorost nem sikerül megvédenie, Bethlennél akarta az ellenséget megállítani, ha ugyan arra, nem pedig délre fordul, amit Dobay — természetesen — nem tudhatott. Terve azonban itt is megbukott; meghíúsította az oktan vakrémület, melyről ma se lehet tudni, hogyan támadt. Borgóprundról állítólag⁷⁷ tűrhető rendben indult meg a visszavonulás, mert rendszeres és nyomatékos üldözésről szó se volt. Mindössze egy félszázad kozák és egy osztrák lovasszakasz követte a hátráló magyar különítményt,⁷⁸ de csakhamar meg is állott. A radnai különítményt se zavarták Neposzon túl az osztrákok.

⁷² Maendl: i. h.

⁷³ Ramming: i. h.

⁷⁴ Maendl: i. m. 417. 1.

⁷⁵ Langer: i. h.

⁷⁶ Csányi-levéltár: 2755. sz.

⁷⁷ Thoroczky: i. h.

⁷⁸ Cséffalvay-Oreus: i. m. 85. 1.

És mégis mi történt? A visszavonulás egyre gyorsabbá, egyre rendetlenebbé vált, majd pedig valóságos futássá s a velejáró felbomlássá fajult. A tapasztalás azt bizonyítja, hogy minden visszavonulás kemény próbára teszi a katona lelkierejét. A jólfegyelmezett csapatra is legjobb esetben lehangoló, a laza fegyelműre pedig romboló hatással van; különösen akkor, ha — akár okkal, akár alaptalanul — azt hiszi, hogy a sarkában van az ellenség. Itt az utóbbi eset állott be. Most látszott meg igazán, mennyire nem állott hivatása magaslatán a tisztikar legnagyobb része, amely alkalmassint maga is elvesztette a fejét s talán meg se kísérelte a megbódult tömegek megállítását és rendbeszedését, akkor, amikor még lehetett volna.

Azt se tudjuk, a borgói, avagy a Bethlennél hozzácsatlakozott radnai különítménynél indult-e meg a bomladozás, de annyi bizonyos, hogy az előbbi már szaladt Besztercén át s hogy ennél a futásnál — mint Domahidy Ferenc huszár-főhadnagy írta — csak a július 5-i sepsiszentgyörgyi ütközetet követő volt csúfosabb.⁷⁰

Elhisszük, hogy Dobay csakugyan meg akart volna Bethlen közelében állani, hogy ott mégegyszer megütközzék az ellenséggel, de — úgy látszik — nem tudta csapatait megállítani s így tovább folyt a hátrálás a „végső esetre“ kitűzött Désig. *A besztercei hadosztály tehát Borgóprundtól számítva 91, Kisilvától számítva pedig 81 kilométert hátrált, anélkül, hogy az ellenség üldözte volna.*

Azt a csekély, legfeljebb 3 százalékra rugó veszteséget, amelyet a Borgói- és a Radnai-szorosban vívott harcok *együttesen* okoztak, könnyen ki lehetett volna heverni; azonban azt a kárt, amelyet ez a visszavonulás csinált, sehogyan se lehetett jóvátenni. A két tartalék-zászlóalj nagvobbára felbomlott és elszéledt, bárha tűzben se volt. Megugrott a puskaport szintén nem szagolt marossszéki őrsereg nagy része, de sokan elszökdöstek a többi csapatoktól is. így aztán érthető, hogy a hadművelet kezdetén csaknem 8000 főnyi besztercei hadosztály alig 6000 főre olvadt, vagyis 25 százalékkal fogyatkozott meg.

A fölösleges futás nem csak a honvédc csapatok erkölcsi erejét bénította meg, hanem teljesen felzaklatta és megbódi-

⁷⁰ 1849. júl. 6. (*Nemz. Múzeum levéltára.* — Törzsanyag, 1849. júliusi iratok.) Különös, hogy Thoroczkay >egyáltalán nem említi ezt a rendetlen visszavonulást. Azt azonban megvallja, hogy június 21-ről 22-re virradóban, Tolnai hadnagy a 84. honvédszászlóalj 20—25 emberével átszökött az ellenséghez. Thoroczkay szerint, a hátráló hadosztály 22-én, tehát a borgóprundi ütközet napján ért volna Désre, ami nyilvánvaló képtelenség, ba mégúgy szaladt is. (I. m. 36. 1.) Valójában 24-én érkezett oda.

totta — főként Borgóprund és Dés között — a polgári lakosságot is. Különösen nagy volt a felfordulás Désen, ahol arra a hírre, hogy a hátráló magyar csapatok közelednek, mindenki azt hitte, hogy az üldöző oroszok is a nyomukban vannak. Aki csak szerét tehetett, hanyatthomlok menekült s ami a legrosszabb hatással volt: a tisztviselők is kezeket oldottak s alig egynéhány maradt közülök a helyén. A tehetősebb lakosok kocsira, szekérre kaptak, a szegényebbek gyalogszerrel menekültek. A Dés közelében lévő falvak határán az elfutottak egész serege táborozott. A menekülők közül sokan meg se állottak Kolozsvárig, halálos rémületbe ejtve az ottani lakosságot is. Csak július 1-én kezdett lassacskán visszaszállingózni a mindenfelé elszéledt polgári lakosság s ezen a napon már néhány tisztviselő is visszatért.⁸⁰

A megszaladt hadosztály teljesen elszakadt az ellenségtől. Ennélfogva senki se tudta, hol vannak az oroszok; nem volt tehát senki, aki megnyugtatta volna az ok nélkül felzaklatott tömegeket.

Grotenhjelm, ha nem köti a Borgói-szoros közelébe hadtestparancsnokának szigorú utasítása, könnyűszerrel teljesen szétgraszthatta volna az újabb ellenállásra egyelőre képtelen honvédhadosztályt. így azonban nem zsákmányolhatta ki, a Dobay teljes visszavonulásából adódott kedvező stratégiai helyzetet, azt tudniillik, hogy most már *nyitva állott az út, a Székelyföld fővárosa, Marosvásárhely felé.*

A besztercei hadosztály helyzete vigasztalan volt s parancsnokától lefele mindenki tanácstalanul, tájékozatlanul állott. Senki sem tudta, mihez kellene, vagy mihez lehetne fogni? Valóságos szerencse, hogy Bem — az egyetlen, aki Len mindenki vakon bízott — még június 24-én Dése érkezett.⁸¹ De hol volt eddig? A fátum úgy akarta, hogy éppen akkor, amikor Erdélyben a legnagyobb szükség lett volna rá, kénytelen legyen »távozni helyéről. Kossuth magához rendelte Nagyváradra, hogy a fővezérség átvételére bírja. Bem június 18-án indult Kolozsvárról s csak 21-én délben érkezett vissza.⁸² De akkor az ellenség már Erdély földjén állott. Bem egyáltalán nem gondolt arra, hogy Dobay olyan hamar megnyissa a kaput Grotenhjelm előtt. Ezért Kolozsvárról nem Besztercére, hanem Gyulafehérvárra sietett,⁸³

⁸⁰ *Honvéd*: 1849. 157. 158. és 160. sz. (Kolozsvár, jún. 25., 30. és júl. 3.)

⁸¹ Bem napiparancsa: Dés, 1849. jún. 24. (*Honvéd*: 153. sz.)

⁸² *Honvéd*: 150. sz. (Kolozsvár, jún. 21.)

⁸³ A várban 23-án már tudtak Bem megérkezéséről. (*Bécsi Hadi-levéltár*: Feldacten des k. k. Armee-Corps in Siebenbürgen, 1849. Fase. XIII. A. Nr. 20. b.)

arra utasítván az ostromzár parancsnokát, Báró Stein ezredest, hogy az egész lövészerkészletet felhasználva, még egy utolsó bombázással igyekezzék a várat elfoglalni, hogy az ott felszabaduló magyar csapatoknak legalább egy része Bem rendelkezésére állhasson.

A vár lövetése június 24-én hajnali 5 órakor kezdődött s másnap sőt harmadnap is folytatódott. Igaz, hogy a püspöki (hajdani fejedelmi) palota, a székesegyház és több más épület is tüzet fogott, de a vár fogatja sértetlen volt. Így tehát ez a bombázás is eredménytelennek bizonyult.⁸⁴

Bem nem várta be a bombázás végét, hanem még június 24-én Désre utazott s odaérkezve, a legnagyobb felháborodással látta ott, a határszél közelében vélt besztercei hadosztályt, a teljes felbomlás kezdetét jelző állapotban.⁸⁵ Dobayt tüstént elmozdította s Damaszkín György alezredest⁸⁶ a 73. honvédszászlóalj parancsnokát, bízta meg a hadosztály vezetésével. Egyúttal pedig vizsgálatot indított Dobay ellen⁸⁷

És most csoda történt. Bem a teljesen megbódult, megfélemlített csapatokba néhány óra alatt lelket vert és vasmarokkal összefogta a széthullóban levő kötelékeket. Az akarat átvitelének bámulatos esete. Annál csodálatosabb, mert Bem azzal, amivel a magyar emberre leginkább lehet hatni, tudniillik csengő-bongó szónoklattal, nem próbálkozhatott. Magyarul nem tudott, de különben is halálos ellensége volt a sok beszédnek. Így hát csak hatalmas sugallóereje és példaadása volt az, ami mindenkit, öreget, fiatal egyaránt, magával ragadott. Megtörtént, amit talán senki se mert reményleni: a

⁸⁴ U. o. — A Csíkszeredán, Bíró Sándor százados szerkesztésében megjelent székely „*Hadiújság*“ azonban ezt írja: „Hír szerint Fehér várral az inség és nyomortól sanyargatott vár őrséggel meg történt az eldöntő csata, midőn is a magyar lobogó Fehér vár büszke tornyáról lengte a szabadság szent hírét.“ (1848/49. *Tört. Lapok*: 1892. évf. 82. 1.)

⁸⁵ „Mai napon Désre érkezvén fájdalmasan tapasztaltam s a legnagyobb megütközéssel Tettem, hogy a Besztercén állomásozó seregek itten vannak, a nélkül, hogy az ellenségtől nyomattak volna.“ (Bem jún. 24-i napiparancsa: *Horwéd*, 153. sz.)

Különös, hogy magyar hadtörténetíróink legnagyobb része egyszerűen agyonhallgatja ezt a szükségtelen futást.

⁸⁶ Damaszkín leköszönt es. kir főhadnagy volt.

⁸⁷ A vizsgálat Dobay felmentésével végződött, tapasztalatlanságának számlájára írván a történeteket. De a besztercei hadosztályt többé nem kapta vissza. Bem később csupán egy kisebb különítményt bízott reá, amely a július 16. és 24. közötti hadműveletek alatt jutott némi szerephez. (*Gyalokay*: A háromszéki hadjárat, 1849. júl. 16—24. — *Hadtört. Közlemények*: 1922/23. évf. 64. és k. 11.) Ezt a különítményt július 30-án, Kóhalom mellett, verte szét Dick orosz tábornok. Csekély töredékei Gál Sándor székely hadosztályának maradványaihoz csatlakoztak, és végül Zsibón tették le a fegyvert.

gyors visszavonulás minden következményével megbomlasztott hadosztályt már másnap visszafordította és vitte magával az ellenség elé.

Itt most szinte magától vetődik fel az a kérdés, hogy miért nem ment Bem Beszterce helyett inkább Brassóba, hiszen Lüders főtámadása a Tömösi- és a Törösvári-szoroson át történt?

Abban, hogy Bem így járt el, a mindenkor hiányosan működő magyar hírszerző szolgálat volt hibás. A jelentések ugyanis úgy szóltak, hogy az ellenség mind Brassó, mind Beszterce felé körülbelül egyenlő, 10—12,000 főre tehető erővel közeledik. Ezt véve alapul, mindegy volt, melyik csoporthoz siet Bem.

Lássuk mármost, mit tett Grotenhjelm, a borgóprundi ütközet után? Első dolga az volt, hogy Báró Holst századost 40 kozákkal és a es. kir. 3. könnyűlovasezred egy szakaszával, Kisilva felé, Pavlov tábornok felkeresésére küldötte.

Június 23-án (osztrák) előőrseit Jádon állította fel, a derékhad pedig Borgóruszon szállott táborba, ahonnan mind a délfelé Oláhbudak irányába, mind az északfelé Kisilvára vivő útát szemeltarthatta.

Pavlov különítményének előőrsei Földrát szállották meg, derékhada pedig Kisilvára ment vissza, kivéve a 51/11. zászlóaljat és 2 ágyút, amelyek Óradnán helyezkedtek el, hogy a Máramarosból netalán átjönni akaró honvédsapatoknak útját állják. Kisilvától—Borgóruszig kozák jelentőlosok láncolatát állították fel, hogy ilyen úton — ha szükségessé válik — Pavlov különítményét gyorsan Borgóruszra szólíthassák.⁸⁸

V.

A besztercei hadosztály Bem vezetése alatt.

Bem június 25-én indult el Désről, erősen leolvadt, de legalább valamennyire rendbeszedett hadával. Merész terv volt: a 6000 főre¹ csökkent hadosztállyal Beszterce felé nyo-

⁸⁸ *Bécsi Hadilevéltár*: Tagebuch des Truppencorps Grotenhjelm. (I. h.)

Heydie: i. m. 62. 1.

Maendl: i. m. II. 418. 1.

¹ A besztercei hadosztály erejét, ezekre a napokra vonatkoztatva is különbözőképen állapítják meg hadtörténetíróink. *Thoroczkay* (i. m-

múlva, megtámadja Grotenhjelmet s reményli, hogy ki is kergeti az országból. Legalább is ezt jelenti Kossuthnak június 25-én Somkerékről,² ahova aznap érkezett; majd ugyanazt írja Besztercéről is,³ amelyet 26-án kardcsapás és puska-lövés nélkül szállott meg.

Vájjon meggyőződésből, avagy csak a kormányzó megnyugtatóására írta mindezt a mindenkor optimista Bem? Az utóbbi feltevés látszik valószínűbbnek, mert Bemnek látnia kellett, hogy a besztercevidéki harctéren hiányzanak a magyar győzelem feltételei. Ha az előbbi feltevést fogadnók el, akkor abból az következnék, hogy Bem, a tavaszi hadjárat diadalainak hatása alatt, nem ismerte fel az újabb orosz támadás veszedelmes voltát s talán azt is elfelejtette, hogy a januárius 31-én Brassóba, februárius 3-án pedig Nagyszébenbe bevonult egy-egy orosz különítmény, külön-külön gyöngébb volt a vele szembeállítható magyar haderónél, tehát könnyebben el lehetett velük bánni, mint most, a beszterceinél kétszerte erősebb Grotenhjelm-hadosztállyal.

Ismételem, hogy Dobay is csak még érintetlen, s kellő időben egyesült hadosztályával vívhatott volna ki valamilyes sikert, akkor, amidőn Grotenhjelm hadosztálya két, egymástól távoleső csoportban közeledett s amikor a kedvezőtlen térszín miatt, se nagyszámú lovasságát, se a magyarokénál csaknem háromszorta erősebb tüzérségét nem érvényesíthette volna kellően.

Azonban időközben nagyot romlott a helyzet. Grotenhjelm hadosztálya most is ketté volt ugyan osztva, de úgy, hogy Pavlov kisilvai derékhada 4 óra alatt a Borgórusz táján állott főcsoporthoz csatlakozhatott.⁴ Az oroszok, de főként az osztrákok hírszerző szolgálata — a magyarokéval ellenkezően — kifogástalanul működött. Kémeik mindenütt

36. 1.) csak 5000 főről tud. *Heydte* (i. m. 62. 1.) 12,000 embert mond, úgyszintén *Maendl* is (i. m. II. 418. 1.); de az utóbbi maga is kételkedni látszik benne, mert megjegyzi, hogy Czetz nyomán beszél. Bem tudhatta legjobban, hogy hány embere van. *Oreus* értesülése szerint se volt Bemnek 6000 embernél többje. (*Cséffalvay-Oreus*: i. m. 86. 1.) Breit i. m. III. 148.) azt állítja, hogy Bem Désen „hamarjában minden rendelkezésre álló csapatot összevont“ s 7000 emberrel indult el Beszterce felé. Yalófában Désen csak egy félszázad vadászt (80 embert) vehetett magához. Ahhoz pedig, hogy távolabbról gyűjtsön segítséget, ideje se volt.

² „Morgen rücke ich gegen Bisztritz und hoffe nicht nur Bisztritz einzunehmen, sondern auch den Feind gänzlich von den Gränzen hinauszujaßen.“ (*Bécsi Hadilevéltár*: Feldacten der ung. siebenb. Ins. Armee, 1849. Fase. VI. Nr. 26.)

³ „Sollte er (Grotenhjelm) sich... stellen, so hoffe ich ihn mit meinen 6000 Mann zu schlagen und aus dem Lande zu jagen.“ (U. o. Nr. 29.)

⁴ Borgórusz—Kisilva: 15 kilométer.

ott lappangottak s idejekorán hírt adhattak az ellenség minden mozdulatáról.

Ennélfogva nem lehetett arra számítani, hogy Bem váratlanul rajtaüthessen Grotenhjelmén és elbánhasson vele, mielőtt Pavlov közbeléphetne. De még nélküle is erős elleni-éi volt a 8500 főre szaporodott borgóruszi csoport. Grotenhjelm ugyanis már magához vette a hadműveletek kezdetén Dorna-Vatrán hagyott 7 dzsídászszázadot s ezzel együtt 9 lovasszázadot állíthaltott Bem részben újonc és hiányos fegyverzetű $2\frac{1}{4}$ huszárszázada elé. Ismerve a lovasságnak akkori fontos, söi gyakran sorsdöntő szerepét a harcban,⁵ ez az aránytalanság igen nagy súllyal esett a mérőserpenyőbe. De nagy előnyben voltak az oroszok tüzérség dolgában is, mert csak maga a borgóruszi csoport 27 darab 6-fontos ágyút szólaltathatott meg a besztercei hadosztály 12 darab, részben 3-fontos, tehát jóval kisebb hatású ágyúja ellen.⁶

Bem elővédje június 26-án, Királynémeti közelében, bukkan Grotenhjelm egyik hírszerző különítményére, amely harc nélkül húzódott előle vissza, Beszterce irányában.⁷ A magyar hadosztály még aznap megszállotta ezt a várost., anélkül, hogy az ellenséggel találkozott volna. Bem akkor már bizonyos volt benne, hogy 27-én harcra kerül a dolog s azt is jól tudta, hogy Grotenhjelm — ha minden erejét összeszedi — 12.000 embert állíthat az ő 6000 honvédje elé.⁸

Az orosz altábornagy már 25-én este hírt kapott Bem közeledéséről. Ennélfogva Pavlov különítményének Kisilván állott derékhadát rögtön magához rendelte, a földrai előőrsoket s az Óradnán megszállott csapatokat pedig Kisilván egyesítette.⁹ Említettem, hogy félt Kazinczy hadosztályának Máramaros felől történhető beavatkozásától; érthető tehát, hogy nem merte teljesen őrizetlenül hagyni a Radnai-szorost.

De ezen kívül — nem lehet tudni, minő alapon — Szászrégen felől készülő magyar támadásra is számított Grotenhjelm.¹⁰

⁵ Legyen elég a július 31-i segesvári és az augusztus 6-i nagy csúri ütközetre hivatkoznom. Mindkettőnek sorsát a lovasság döntötte el.

⁶ A hadtörténetírók nagyrésze — így *Ramming*, *Neidhardt*, *Gelich*, *Breit* (i. h.) — 14 ágyúról, *Maendl* (i. h.) 24-ről, *Heydte* i. h.) meg éppen 50-ről tud. Bem június 25-án egy lovasüteget kért Kossuthtól, de ezt 25-ére, természetesen, nem kaphatta még meg. Désen pedig nem volt tüzérség, amit magához vehetett volna. (*Bécsi Hadilevéltár*: i. h. Nr. 20.)

⁷ *Bem Kossuthnak*: Beszterce 1849 jún. 26. (*Bécsi Hadilevéltár*: Feldacten der ung. siebenb. Tns. Armees. 1849. Fase. VI. Nr. 29.)

⁸ U. o.

⁹ U. o. Feldacten des k. k. Armees-Corps in Siebenbürgen, 1849, Fase. XIII. A. Nr. 18.

¹⁰ U. o.

a) A Borgórusz és Jaád közötti ütközet, 1849 június 2?-én.

Bárha ennek a harcnak is számos — részint okleveles, részint elbeszélő — forrása van,¹¹ se teljesen megbízható pontos leírást, se vázlatot, nem találtam róla sehol. Ennélfogva az utóbbi helyett csupán a részletes katonai térképre hivatkozhatom. (IV. melléklet.)

A magyar, orosz és osztrák kézből származó leírások között jókora eltérések mutatkoznak, sőt akad határozott ellenmondás is. Általában az ellenség jelentései valószínűbben hangzanak Bem tudósításainál, mivel ezek főként a felzaklított lakosság megnyugtatóására voltak szánva.¹² Sőt Bemnek Kossuthhoz intézett levelei se tárják fel a maga rideg valóságában a helvezet.¹¹

* *

Az ütközet színhelye a Beszterce völgyének Borgórusz és Jaád közé eső része volt, a két falut összekötő műút mindkét oldalán. Borgórusztól délre és délkeletre erdős dombok vannak; legmagasabb részük 120 méterrel emelkedik a falu fölé. Alsóbb lejtőikről a műútnak Borgórusz közelébe eső részét pásztázni lehetett.¹⁴ A műút és a Jaádról Kisilvára menő országút közé, egy az ütközetben némi szerephez jutott alacsony terrasz ékelődik. A völgy talpát, a Besztercén kívül, több vízer barázdálja. A látást Borgórusz és Jaád között semmi se zavarta.

*

* *

Bem csapatai június 27-én délelőtt 11 óra tájban bontakoztak ki Jaádról s rögtön támadásba fogtak. Grotenhjelm

¹¹ A már sokszor idézett elbeszélő kútfőkön s Grotenhjelm hadműveleti naplóján kívül: *Springinsfeld* alezredes jelentése (U. o. Nr. 19. dd.), *Wieser* alezredes leírása (U. o. Fasc. XIII. B. Nr. 37.), *Hübl* tüzérszázados leírása (U. o. 73. a), *Teutsch* őrnagy jelentése (U. o. Fasc. XIII. A. Nr. 17.)

¹² „*Honvéd*“: 157. 158. 159. sz. (jún. 29.—júl. 2.) Ezeket a tudósításokat naggyobbára *Kurz Antal*, Bemnek a nagyszebeni utcai harcban, augusztus 6-án, elesett titkára fogalmazta. Újságíró létére, a történelmi tárgyilagosság nem volt erős oldala s így gyakran túlmént az ilyen „Höfer-jelentések“ megengedhető határán. Mint okleveles forrást megemlítem még Bemnek június 30-án Ihász Dániel alezredeshez intézett levelét. (*Nemz. Múzeum levéltára*: Törzsanyag. 1849. júniusi iratok.)

¹³ Június 29., július 3. és 6. (*Bécsi Hadilevéltár*: Feldachten der ung. siebenb. Armee, 1849. Fasc. VI. Nr. 32., Fasc. VII. Nr. 3. és 7.) ^

¹⁴ Tájékozásul megemlítem, hogy az akkori 6-fontos ágyú legnagyobb lövétávolsága (tömörgolyóval) 1400 lépés, a 3-fontosé pedig 1209 lépés volt.

hadosztálya már teljesen felkészülve várta őket Borgórusz előtt, ebben a csoportosításban:

Jobbszárny: a bukovinai határőrök 4 százada, a fennebb említett terrazon; továbbá az orosz dzsidásezred a völgy talpán.

Balszárny: A cs. kir. 51/1. zászlóalj, a tomski orosz vadászezred két zászlóalja és a cs. kir. 6-fontos félüteg, a Borgórusz és Kisbeszterce közötti magaslaton.

Közép: 6 orosz vadász-zászlóalj és az egész orosz tüzérség (24 ágyú), közvetlenül a falu előtt, az országút mindkét oldalán.

Így írja Maendl¹⁵ továbbá Heydte is.¹⁶ Azonban Ramming úgy tudja, hogy a bukovinai határőrök fele a balszárnyra jutott.¹⁷ Neidhardt az orosz tüzérséget is erre a szárnyra állítja.¹⁸ Oreus összetéveszti a szárnyakat s azt mondja, hogy az oroszok jobb szárnyán emelkedő magaslat a Beszterce egész völgyén uralkodott.¹⁹

Mint ebből is kitűnik, itt is van éppen elég eltérés az egyes kútfők között, ami magábanvéve még nem volna nagy baj, ha akadna legalább egy hiteles és egykorú feljegyzés, amelynek alapján a félreértéseket és ellenmondásokat ki lehetne küszöbölni. De az a bökkenő, hogy az egykorú s bizonyára szavahihető hadműveleti napló, az orosz és az osztrák csapatok felállítását egyáltalán nem részletezi,²⁰ sőt nem szól róla Springinsfeld alezredes valamivel bővebb jelentése se.²¹ Én, az ütközet lefolyása alapján, Maendl fennebb közölt adatait látom legvalószínűbbeknek.

A magyar hadosztály támadásra való csoportosítását csak Thoroczky említi. Azonban ismerve már előbb is kifogásolt tévedéseit, itt is tamáskodnunk kell, vajjon jól emlékezett-e az alábbi részletekre, csaknem négy évtizeddel az átélt események után? Azonban, más nem lévén, az ő leírását kell közölnöm. Eszerint a balszárnyon — Gróf Kálnoky őrnagy parancsnoksága alatt — a 84. honvédzászlóalj és „más gyalogság“ (talán a hadrendben is felsorolt 3 vadász-század s a két tartalék-zászlóalj maradványa), valamint 2 ágyú. a jobbszárnyon pedig (Sárosy őrnagy parancsnoksága alatt) a 67. és a 83. honvédzászlóalj állott, szintén két ágyúval. A

¹⁵I. m. 418. 1.

¹⁶I. m. 62., 63. 1.

¹⁷I. m. 507. 1.

¹⁸I. m. I. 31. 1.

¹⁹*Cséffaluay—Oreus*: i. m. 86. 1.

²⁰*Bécsi Hadilevéltár*: Feldacten des k. k. Armeekorps in Siebenbürgen, 1849. Fase. XIII. A. Nr. 18.

²¹U. o. Nr. 19. dd.

középre jutott a 12. és a 73. honvédszászlóalj, 10 ágyú, három század székely-husár és két század lengyel dzsidás.²²

Így volt-e valóban elosztva a gyalogság? Ma már nem tudhatjuk. Azonban kétségtelen, hogy Thoroczkay a számokat összezavarta, Kálnoky őrnagy a 83. zászlóalj parancsnoka volt, Sárosy pedig a 84-iké. A 67. zászlóalj nem is tartozott a besztercei hadosztályhoz, tehát csakis a 76-ikról lehet szó. Bizonyos, hogy a lovasságról és a tüzérségről szóló adat is hibás. Bemnek nem 14, hanem csak 12 ágyúja volt. Az ő tudósításaiból, Springinsfeld jelentéséből, úgyszintén a birtokban lévő állománykimutatásokból, az is minden kétséget kizárólag kitűnik, hogy a besztercei hadosztálynak ezen a napon is csak két huszárszázada volt.²³ A lengyel dzsidások pedig csak július 6. után érkeztek meg.

Ilyen kétesértékű s kellően nem ellenőrizhető leírások alapján, hiábavaló próbálkozás lenne az ütközet részletes térképének megrajzolása. De nem csupán a csapatok felállításának, hanem magának a harcnak leírása is mindenütt nagyon felületes.

Fölötte különös és merőben szokatlan jelenség, hogy valamennyi kútfő egybevetése után is, *csupán az ütközet kezdetén és végén lefolyt eseményeket rekonstruálhatjuk valamennyire. Arról, ami a közbeeső órákban történt, semmit se tudunk.* Pedig a küzdelem, egyes kútfőírók szerint, 7 óra hosszáig,²⁴ mások szerint „majdnem alkonyatig,²⁵ vagy éppenséggel „a sötétség beálltaig“ tartott.²⁶ Június végén tudvalevőleg nagyon későn alkonyodik,²⁷ a harc tehát — délelőtti 11 órától számítva — 9 óra hosszáig is elnyúlhatott. Úgy kell lennie, mert másként nem is lehet, hogy délután csupán állóharc — vajmi csekély hatású ágyúzás és puszkázás — folyt s ezért nem akadt róla semmi feljegyeznivaló.

Próbáljuk meg az ütközet főbb mozzanatait a *valószínűségnek* megfelelően összeállítani, már amennyire a kútfők-ből teljesen hiányzó időmeghatározás nélkül lehetséges.

Grotemhjelms állásának kulcsa nyilvánvalóan balszárnyán volt, vagyis azon a magaslaton, amelynek elfoglalása nélkül, Bem részéről a műút irányában megkísérelt áttörés is. kockázatos vállalkozás lett volna. De különben is, ez az

²² I. m. 37. 1.

²³ A 15. („Mátyás“) huszárezrednek a hadrendben június 20-án megszerelő szakasza többé nem fordul elő. Lehet, hogy pótlásként a két székely huszárszázadba olvasztották.

²⁴ *Thoroczkay*: i. h.

²⁵ *Cséffalvay—Oreus*: i. m. 87. 1.

²⁸ *Maendl*: i. m. II. 419. 1.

²⁷ A Nap június 27-én 7 óra 59 perckor nyugszik le.

áttörés a falu előtt álló 6 orosz zászlóalj és 24 ágyú miatt, az ismert erőviszonyok között, nem volt lehetséges.

Grotenhjelm, fontosságának megfelelően, 14 gyalogszázadot és egy félüteget tett a balszárnyra, míg a jobbszárnyra — a lovasságon kívül — csak négy gyalogszázad jutott.²⁸ Bem csapatai sokkal egyenletesebben oszlottak el a harc-vonalon. Mint láttuk, a balszárny talán valamivel erősebb lehetett a jobbszárnynál; a közép- és a jobbszárny gyalogsága pedig egyforma erős volt. Ilyenformán a jobbszárnyra 12 honvédszázad jutott, 8 oroszral és 6 osztrákkal szemben. Ebből a csoportosításból tehát nem tűnik ki az, hogy Bem különös nyomatékkal akart volna a déli oldalon fellépni.

Jaád főutcájából a 12. honvédzászlóalj bontakozott ki legelőbb s erős csatárlánca fokozatosan szorította hátrafelé Grotenhjelm előőrseit. Csakhamar felvonult Bem tüzérsége is a műút mindkét oldalán s hevesen kezdette löni, nemcsak az ellenség hátráló előőrseit, hanem a fedetlenül álló orosz dzsidásezredet is, amelynek jókora kárt okozott. 42 ember és valami 60 ló volt az ulánusok vesztesége. Ezt Heydte²⁹ és Oreus is³⁰ hangoztatja, úgyszintén Springinsfeld alezredesnek két nappal az ütközet után készült jelentése is.³¹ Említi Kurz is, a tekéi táborból június 29-én írott tudósításában.³² Magyar részről ez volt az egész ütközetnek egyetlen említésreméltó sikere, mivel az, amit Bem ír, hogy tudniillik az „ellenséget“ (helyesen csak előőrseit) Borgórusz elé nyomta vissza, nem eredmény, mert hiszen az előőrsöknek, az akkori szabályok szerint — mint azt már egy ízben mondtam is — a derékhadhoz kellett visszavonulniuk.³³

Az, aki a valódi helyzetet nem ismeri, Kurznak jóval hosszabb leírásából is azt olvashatja ki, hogy Grotenhjelm hadosztálya valahol Jaád nyugati végén állhatott. Itt támadta meg Bem, keresztül úzte a falun s még azután is

²⁸ Tájékozással megemlítem, hogy a honvéd és az osztrák zászlóaljak 6, az oroszok ellenben csak 4 századból állottak.

²⁹ I. m. 63. 1.

³⁰ *Cséffalvay—Oreus*: i. m. 87. 1.

³¹ *Bécsi Hadilevéltár*: Feldacten des k. k. Armeekorps is Siebenbürgen, 1849. Fase. XIII. A. Nr. 19. dd.

³² *Honvéd*: 159. sz. (júl. 2.)

³³ Íme, Bem egész jelentése: „Ich habe gestern, am 27. Juni den Feind über Jád hinaus bis vor das Dorf Rusz zurückgedrückt Hier ist es zu einer hitzigen Schlacht gekommen, in welcher wir den Feind bis ganz nahe an dieses Dorf drängten. Da ich aber seiner Übermacht an Cavallerie nichts entgegenzustellen hatte, habe ich mich bis vor Wallendorf zurückgezogen und Position daselbst genommen; um das weitere Vordringen des Feindes zu verhindern und zu einem wiederholten Angriff die nöthigen Verstärkungen zu erwarten.“ (*Honvéd*: 157. sz. — Jun. 29.)

annyira szorongatta, hogy az orosz tábornok már csak közvetlenül Borgórusz előtt s a falu két oldalán emelkedő hegy-ségben vethette meg a lábát.³⁴ Holott Grotenhjelmnek csupán előőrsei lehettek Jaádtól nyugatra, hogy az Olaszfalu felől közeledő ellenségről idejekorán hírt adhassanak.

A falu két oldalán levő hegyekről pedig nem érhetett támadás a magyarokat, annál az egyszerű oknál fogva, hogy Borgórusz északi szélén nincs is semmi magaslat.

A voltaképeni támadást előkészítő ágyúzás és Diiskázás Maendl szerint egy,³³ Springinsfeld szerint pedig három óra hosszáig tartott.³⁶

Bem ezután Grotenhjelm mindkét szárnyát próbálta átkarolni. A jobbszárny ellen volt is némi, pillanatnyi hatása, mert az ott állott bukovinai határőröket visszaszorította. Ámde a hamarosan megindult ellentámadás előbb megállította, azután pedig visszanyomta a honvédeket. Ugyanakkor történt Grotenhjelm balszárnya ellen is a támadás, de kudarcra végződött, mert az ellentámadás itt is visszavetette a magyarokat.³⁷ Ez a két rövidlélekzetű mozdulat volt az, amit Kurz az ellenség „minden oldalról” jött támadásaként írt le.³⁸ Nem vallja ugyan be a balsikert, de a sorok között ki lehet olvasni abból, hogy most már csak középen folyt tovább az előnyomulás a — szerinte — csupán lovasságból és tüzérségből álló orosz centrum ellen.³⁹ Arról mit se tud, hogy ott 6 orosz zászlóalj várta a támadókat; de hiába várta, mert összecsapásra nem került velük a sor.

Most kezdődött ugyanis az ütközetnek az a hosszú, sőt leghosszabb része, amelyről semmit se tudunk s amely az alkony leszálltáig tartott.

Végre Bem, hogy a már régóta tartó eredménytelen harcot eldöntse, alkonyattájban megindította az utolsó támadást Grotenhjelm balszárnya ellen. Erről — nem tudni, mi okból — nem csupán Bem és Kurz, hanem a különben eléggé bőbeszédű Thoroczky is, makacsul hallgat. Mivel azonban Maendl *részletesen* tárgyalja⁴⁰ s *tőle függetlenül* (bár a szár-

³⁴ „Bem... drängte den Feind bis hinter Jád und verfolgte ihn bis vor das Dorf Russ. Hier hielten die Russen, mit ihrer 12,000 Mann starken Macht, welche sie theils auf die links und rechts sich erhebenden Gebirge aufgestellt hatten, endlich stand, und griffen uns von allen Seiten an.“ (*Honoed.*: 159: sz. — Júl. 2.)

³⁵ I. m. IL 419. 1.

³⁶ *Bécsi Hadileueltár*: i. h.

³⁷ U. o.: Nr. 18.

³⁸ I. h.

³⁹ „Dies beirrte uns jedoch in unserem Vorrücken gegen das Ceaurum nicht, welches blos aus Artillerie und Cavallerie bestand...“ (U. o.)

⁴⁰ I. m. II. 418., 419. 1.

nyakat felcserélve) az orosz Oreus is megemlékezik róla,⁴¹ megtörténtében nem lehet kételkednünk.

Mint Maendl írja, a balszárnny első harcrendjét az 51/1. zászlóalj alkotta, vagyis — mint rendesen — az oroszok itt is az osztrák csapatokat használták fel ütközőbakul. A második harcrendben a tomski orosz vadászrezred két zászlóalja volt. A szélső balszárnnyon az 51/1. zászlóalj 3. százada helyezkedett el s egyúttal a szintén ott levő osztrák félüteg fedezetéül is szolgált. Tőle jobbra a 2. század állott.

A magyarok oldalátmadása a 3. századot érte s vissza is nyomta, úgy, hogy a fél ütegnek is állást kellett változtatnia. Sőt rövidesen meghátrált a segítségre siető 2. század is. Most végre — külön kérésre — a közvetlenül mögöttük lévő orosz vadász-zászlóaljból két század jött támogatásul s az osztrákokkal vállvetve, leszorította a honvédeket a magaslatról.

Mekkora erővel támadtak a magyarok? Megbízhatóan nem lehelt megállapítanunk. Maendl⁴² két, Wieser egy,⁴³ Heydte pedig csak félzászlóaljról tud.⁴⁴ Mivel a rohamot négy század verte vissza, nem valószínű, hogy a honvédek két zászlóaljjal támadtak, mert akkor, legalább ideiglenesen, mégis csak felülkerekedtek volna. Viszont egy félzászlóalj nagyon kevésnek látszik; inkább hihető tehát, hogy egy teljes zászlóaljjal próbálkoztak. Érdekes, hogy az osztrák zászlóaljból két magyar — Mohay Sándor őrmester és Varga János gyalogos — is kitüntette magát ebben a harcban. Mohayt később hadnaggyá léptették elő, vitézsége jutalmául.⁴⁵

Körülbelül a most vázolt támadás meghiúsultával egyszerre, a magyar közép is megbomlott. Nem tudunk róla, hogy az orosz közép zászlóaljai megmozdultak volna; ennél fogva a bomladozást egy. az akkori honvédtüzérség történetében is ritka okra kell visszavinnünk. Már említettem, hogy a magyar középhad 8 ágyújával szemben 24 orosz ágyú működött s a hosszás lövöldözés folyamán a honvédek több ágyúját erősen megrongálta, vagy éppen használhatatlanná tette.⁴⁶ Ez annyira megijesztette a beszercei hadosztály tüzérparancsnokát, Goger Ferenc századost, hogy a még

⁴¹ *Cséffalvay*—Oreus: i. m. 87. 1.

⁴² I. h.

⁴³ *Bécsi Hadülevéltár*: Feldacten des k. k. Armee-Corps, in Siebenbürgen, 1849. Fase. XIII. B. Nr. 37.

⁴⁴ I. m. 63. 1.

⁴⁵ *Maendl*: i. h.

⁴⁶ *Neidhardt*: i. m. I. 31. 1.

Thoroczky: i. m. 37. 1.

épenmaradt ágyúk élén megszaladt az ütközetből,⁴⁷ két hadnagyával, Zsemberivel és Lázár Jánossal együtt.⁴⁸

A tüzérség megfutamodása teljesen megzavarta a magyar közép gyalogságát is. Ezt a kedvező pillanatot használta fel Grotenhjeml arra, hogy dzsidásait szabadon eressze. Az ilyesmihez még nem szokott magyar gyalogság nem állotta a lovasrohamot, hanem megfutott.⁴⁹ Szerencsére az orosz dzsidások se viselkedtek valami hősiesen, mert már Jaád előtt megtorpantak. Továbbjutásukat, állítólag, a falu keleti végén folydogáló kis pataknak meredek partja akasztotta meg(?)⁵⁰

A hátráló magyarok 4 helyen felgyújtották a falut.⁵¹ Grotenhjeml most, Jaádot megkerülve, két dzsidásszázadot küldött Olaszfalu felé. De ott — állítólag a beállott sötétség miatt — megszűnt a különben se nagyon nyomatékos üldözés.⁵²

Mit művelt Bem lovassága az ütközet folyamán? Semmi bizonyosat se tudunk róla. Oreus azt állítja, hogy a harc kezdetén még mutatkozott, de azután eltűnt. A hadifoglyok és a lakosság állítása szerint, a huszárok később a harc vonal mögött voltak, hogy az ütközetből megszaladó gyalogosokat vissza kardlapozzák. Hozzáteszi, hogy ez az állítás talán egy kissé túlzott, de nagyjában megerősítik Bem későbbi napi-parancsai.⁵³ Ezekről még lesz szó.

*

Mindössze ennyi az, amit erről az ütközetről *Oalószínűségként* mondhatunk. Megbízható adatok hiányában, nem volna tanácsos további részletekbe bocsátkozni, mert vajmi könnyen süppedős talajra juthatnánk.

A harc, bárha sokáig tartott, se heves, se véres nem volt. Természetes, hogy ennek megállapításánál ki kell hagynunk a számításból mindazokat a túlzó adatokat, amelyek 400,

⁴⁷ Ezt helyesen állítja Thoroczkay (i. m. 37. 1.), mert Bem ebből az esetből kifolyólag, elcsapta Gogert, valamint két hadnagyát is. (*Nagy Sándor: Háromszék önvédelmi harca. Okmánytár, LXIX. 1.*)

⁴⁸ Nagy S.: i. h.

⁴⁹ Bem Ihász D. alezredesnek, Teke, 1849 jún. 30. (*Nemz. Múzeum levéltára. Törzsanyag, 1849 júniusi iratok.*)

⁵⁰ *Cséffalvay—Oreus: i. h.*

⁵¹ *Teutsch* örnagy jelentése: Borgórnsz, 1849 jún. 29. (*Bécsi Hadilevéltár: Feldacten des k. k. Armee-Corps in Siebenbürgen, 1849. Fase. XIII. A. Nr. 17.*)

⁵² *Cséffaluay—Oreus: i. m. 87. I.*

⁵³ U. o.

vagy még több magyar halotról vagy az oroszok hasonló-méretű veszteségéről regélnek.⁵⁴

A valamennyire hitelt érdemlő magyar feljegyzések „kevés“ halottat és 70 vagy 100 sebesültet vallanak be.⁵⁵ Osztrák források szerint 70 honvéd jutott hadifogságba. Az oroszok vesztesége, halottakban és sebesültekben 106, az osztrákoké 43 fő, ami az oroszokéhoz viszonyítva kevésnek látszik, ha meggondoljuk, hogy az ütközet nagyobb részét osztrák csapatok vívták.⁵⁶ De az egész orosz és osztrák veszteség még akkor se érte el a 2 százalékot, ha feltesszük, hogy az osztrákok is ugyanannyit veszítettek, amennyit a maguk részéről az oroszok bevallanak.

*

* *

Ha most a történeteket tárgyilagosan bírálgatjuk, ismételnünk kell, hogy Bem nem győzhetett a most vázolt ütközetben, mert mindahárom fegyvernem dolgában nagy hátrányban volt. Az ellenség mindkét szárnya ellen megkísérelt átkarolás se lehetett hatásos, mert se itt, se ott, nem léphetett fel azzal a viszonylagos fölényvel, amely a siker egyik alapfeltétele lehetett volna.⁵⁷

A honvéd gyalogság elég jól viselkedett, ahhoz a nagy romboláshoz viszonyítva, amelyet a június 22. és 24. közötti gyorsított visszavonulás okozott erkölcsi erejében. Itt-ott pillanatnyi sikert is vívott ki, ami kétségkívül Bem jelenlétének és személyes befolyásának javára könyvelhető el.

A magyar huszárok viselkedéséről nincs mondanivalónk. Azonban a honvédtüzérség megszaladása nagyon csúnya dolog volt s annyival károsabb, mert — úgy látszik — a gyalogságot is magával rántotta. Se Bem, se Kurz nem szól róla, csak a különben mindent szépítő Thoroczkay említi.⁵⁸

Azon nincs mit csodálkoznunk, hogy a visszavonulás eléggé rendetlen volt; ezt — bár kissé burkoltan — Kurz is megvallja.⁵⁹

⁵⁴ U. o.

Thoroczkay: i. ih. 37. 1.

⁵⁵ *Honvéd*: 158., 159. sz.

⁵⁶ *Cséffaloy—Oreus*: i. h.

Springinsfeld jelentése: (Bécsi Hadilevéltár: i. h. Nr. 19. dd.)

⁵⁷ *Ramming* szerint, az orosz jobbszárny elleni átkaroló támadás nagyobb erővel, a balszárny ellen azonban „mit geringer Übermacht“ történt. I. m. 507. 1.)

⁵⁸ I. h.

⁵⁹ Szerinte a hátrálás „in einiger Unordnung“ történt. (*Honvéd*: 159. sz.)

Grotenhjelm győzött, de nem aknázza ki a sikert úgy, amint lehetett, sőt kellett volna. Okát két körülményben kereshetjük. Az egyik az, hogy Lüders parancsa Borgórusz közelébe kötötte, ahonnan — a kapott utasítások betűjéhez mereven ragaszkodva — legalább is ezen a napon, néhány órára se mert kimozdulni. A másik ok az orosz csapatoknak ezúttal is megállapítható túlságos kímélése volt. Láttuk, hogy az orosz gyalogság csak a balszárnyon jutott harcba, de már csak akkor, amikor ott válságosra fordult a helyzet.

Azt talán nem kell bővebben fejtegetnem, hogy a rendelkezésére állott 8 dzsidás- és 1 dragonyos-századot másként kellett volna felhasználnia Grotenhjelmnek, aki — volt lovashadosztály parancsnok léte — bizonyára értett is hozzá. Ez a hatalmas lovasság, a rendetlenül visszavonuló, tehát már megbomlott beszercei hadosztály *kíméletlen* üldözésére utasítva, talán teljesen szét is ugraszthatta volna a hátráló magyar csapatokat. Úgy látszik, itt is az oroszok kímélése volt a döntő siker legfőbb akadálya.⁶⁰

A Grotenhjelm-hadosztály hadműveleti naplója azzal magyarázza, vagy inkább mentegeti a lanyha és rövid üldözést, hogy nem lehetett tudni, nem jön-e Oláhbudakról valamely erősebb magyar támogató csapat a horgóruszi állás balszárnya ellen?

Bem ismételten is az orosz lovasság javára írja Grotenhjelm győzelmének érdemét, bárha mindent elseprő vagy legázoló rohamra nem került a sor.⁶¹ Azt kell hinnünk, hogy a honvéd gyalogságot ennek a nagy lovastömegnek pusztá látása is teljesen megzavarta s hogy a 12. és a 73. zászlóaljnak a visszavonuláskor kifejtett s az orosz dzsidásoknak igen nagy veszteséget okozott állítólagos hősiessége a mesék világából való.⁶²

Az orosz tüzérség jól működött; igaz, hogy nem is volt nehéz feladata az aránytalanul gyöngébb honvédtüzérséggel szemben.

⁶⁰ *Kurz* szerint az orosz dzsidások „bis zu einem gewissen Grad“ kiállották az ágyútűzet, de az osztrák dragonvos-század, bárha a 2. harcrendben állott, már az első lövésekre hátat fordított. (*Honvéd*: 159. sz.)

⁶¹ *Honvéd*: 157. sz.

Bem Ihász alezredesnek, Teke, 1849 jún. 30. (*Nemz. Múzeum levéltára*: Törzsanyag, 1849. júniusi iratok.)

⁶² „Iszonyú volt a zavar, mit a kétszeri lövés jól találó golyói ily közelségből az orosz lovasságban előidéztek; idomtalan tömeggé alakulva menekült az, nagyon sok halottat és sebesültet, sok elesett lovat hagyva a csatatéren.“ (*Thoroczka*: i. h.)

b) *A Jaád és Szeretfalva között vívott ütközet, 1849*
június 28-án.⁶³

(III—VI. melléklet.)

Grotenhjelm bizonyára maga is érezte, hogy a június 27-i eredmény csak félsiker volt. Megverte ugyan, de nem törte meg a besztercei hadosztályt, amely a rendetlen visszavonulás után, Olaszfaluban szedelőzködött össze. Elhatározta tehát, hogy — Lüders parancsát szabadabban értelmezve — megtámadja Bemet s ha lehet, döntő csapást mér rá. Ennek megfelelően, még 27-én a késő éjjeli órákban, megtette az intézkedést a másnapi támadásra. Erre egyrészt az bátorította, hogy újabb jelentések szerint, Nagysajó (!) felől nem mutatkoznak magyar csapatok, másrészt pedig az, hogy az éj folyamán a magyar hadosztályban beállott bomlásról kapott hírt.⁶⁴ Ez az utóbbi annyiban igaznak bizonyult, hogy 27-ről 28-ra virradóban, sok székely hagyta el búcsúzás nélkül a zászlót, állítólag nagyobbára a 76. honvédszászlóalj-ból.⁶⁵

Ezúttal véletlenül meg van a bécsi Hadilevéltár iratai között, a június 28-ra kiadott „Dispositions-Entwurf“, egy vázlattal együtt, úgy, hogy Grotenhjelm szándéka és támadó csapatainak csoportosítása elég tisztán áll előttünk.⁶⁶

Az orosz altábornagy úgy értesült, hogy Bem — hadosztályának zömével — Jaád és Olaszfalú között elzárta az utat s 16 ágyúból álló tüzérségének legnagyobb részét az olaszfalusi vízimalmoknál lévő sikátor (Défilé) mögé állította. Ez a helymeghatározás bizony nagyon homályos. Először is, Jaád és Olaszfalú (Wallendorf) között nincs semmiféle „Defilé“-nek mondható szűkület. Igaz ugyan, hogy a műút egy helyen a hegy lába és a folyó közé szorul, de a Beszterce vizén, nyári száraz időben, könnyen át lehet gázolni; a völgy túlsó (balparti) oldala pedig annyira ellapul, hogy azon bármelyik fegyvernem könnyűszerrel mozoghat. Az akkori vízimalmok helyét se lehet ma már kijelölni. Valószínűnek látszik, hogy Bem a műútnak Olaszfalutól mintegy 1500 lépésnyire

⁶³ A hadtörténetírók, az előzőnapival együtt, csaknem egyértelműen, „olaszfalusi“-nak („wallendorfi“-nak) mondják ezt az ütközetet, holott Olaszfalunak csak annyi köze van hozzá, hogy közelében kezdődött a harc. Mivel azonban Olaszfalun, Besztercén, Besenyőn és Sófalfván át, 18 kilométernyi hátrálás után, a Sajó szeretfalvi hídjánál végződött, nem lehet egyetlen faluról elnevezni.

⁶⁴ *Tagebuch des Truppen-Corps Grotenhjelm*: i. h.

⁶⁵ *Thorocika*.ii (i. m. 57. 1.) következetesen 67. zászlóaljnak mondja, holott az, mint már említettem, nem is tartozott az erdélyi hadsereghez.

⁶⁶ *Bécsi Hadilevéltár*: Feldacten des k. k. Armee-Corps in Siebenbürgen, 1849. Fase. VI. Nr. 21.

eső görbülete tájára állíthatta ágyúit, ahonnan a Jaádról kibontakozott ellenséget csakhamar tűzbe foghatta. A magyar gyalogság és lovasság felállításáról ennyit se tudunk.

Grotenhjelmnnek, az idézett „Dispositions-Entwurf“ szerint, az volt a szándéka, hogy erős gyalogtámadással lezorítja Bem jobbszárnyát a völgyet szegélyező terraszról, azután pedig onnan oldalba fogja a völgyben álló magyar tüzérséget. Ezt veszi célba az egész orosz és osztrák tüzérség is. A jobbszárny — mint a vázlat is mutatja — egy kissé visszamarad. A 2. harcrendben álló lovasság majd a kellő pillanatban kap parancsot.

A támadó csapatok így csoportosultak:

Elővéd:

3 szakasz kozák, mögötte az osztrák dragonyos-század.

1. Harcrend:

Jobbszárny: 2 orosz zászlóalj, 4 ágyával.

Közép: 1 orosz zászlóalj (mint ágyúfedezet) és 12 ágyú.

Balszárny: 1 orosz-, 2 osztrák-zászlóalj, 5 ágyúval (3 osztrák, 2 orosz ágyú).

2. Harcrend:

Az i. harcrend jobbszárnya és közepe mögött: Az egész orosz dzsizidászred és hat ágyú. Az utóbbiak a műúton.

Az 1. harcrend balszárnya mögött; 3 orosz zászlóalj, {zászlóalj-oszlopban) balra előre lépcsőzve. Irány: a völgy baloldalán húzódó lejtő.

A részletes intézkedést nem ismerjük, azonban Maendl leírásából tudjuk, hogy az 1. harcrend bal szárnyának külső szélén, a bukovinai határőrzászlóalj, mögötte pedig az 51/1. zászlóalj haladt.⁶⁷

Az 1. és 2. harcrend balszárnyát Samarin orosz ezredes, mindkét harcrend közepét és jobbszárnyát Wladisavljevics orosz tábornok vezette.⁶⁸ Az osztrák gyalogság parancsnoka Springinsfeld alezredes volt.⁶⁹ Láthattjuk, hogy az eddigi el-

⁶⁷ Maendl: i. m. II. 420. 1.

⁶⁸ Disp. Entwurf: i. h.

⁶⁹ Hübl leírása: i. h.

járáshoz híven, az osztrák gyalogság és tüzérség megint csak arra a szárnyra jutott, amelyről Grotenhjeml a döntést kereste.

A hosszúranyúlt, de egyáltalán nem véres harcot csaknem egyedül a tüzérség vívta.⁷⁰ A gyalogság alig-alig szólott bele s az orosz és osztrák lovasság is csupán néhány átkaroló mozdulattal *fenyegette* a hátráló besztercei hadosztályt, anélkül, hogy kézitusára került volna a sor. Érthető tehát, hogy se orosz, se osztrák részről nem tulajdonítottak nagy fontosságot ennek az ütközetnek.

Ennek tudható be, hogy az előzőnap i ütközet leírásának elején idézett valamennyi okleveles kútfő, nagyon kurtán bánik el vele. A hadműveleti napló, valamint Wieser és Springinsfeld leírása csak néhány sorra terjed; valamivel többet mond Hübl.⁷¹ Bem és Kurz tudósításai se töltik ki a többiben tátongó hézagot.⁷² Az elbeszélő kútfők közül Ramming leírása a legrészletesebb.⁷³ Gelich⁷⁴ és Breit⁷⁵ nem tesz hozzá semmi újat. Heydtének hét,⁷⁶ Thoroczkaynak pedig csak három sornyi mondanivalója van.⁷⁷

Mielőtt a további részletekre áttérnék, hangsúlyoznom kell, hogy a különben is nagyon hátrányos erőviszonyok, a sok szökés következtében, Bem rovására számottevően rosszabbodtak.

Grotenhjeml hadosztálya június 28-án délelőtt 11 órakor indult el Borgóruszról s mivel a magyarok gyanítható állása 8 kilométernyire volt, a harc délutáni 1 óra tájban kezdődhetett, a hadműveleti napló adatának megfelelően.⁷⁸

Ramming úgy tudja⁷⁹ — s alkalmasint igaza van — hogy a magyar hadosztály zöme a völgyet kelet felől kísérő teraszon, vagyis a jobbszárnyon helyezkedett el. Ebből azt

⁷⁰ *Springinsfeld* jelentése: i. h.

⁷¹ I. h.

⁷² *Bem* Ihasznak: (i. h.) és Kossuthnak (*Bécsi Hadileoéltár: Feldacten der ung. siebenb. Arme*e, 1849. Fase. VI. Nr. 29.)

Honvéd: 159. sz.

⁷³ I. m. 507. és k. 1.

⁷⁴ I. m. III. 593. 1.

⁷⁵ I. m. III. 149., 150. 1.

⁷⁶ I. m. 63. 1.

⁷⁷ I. m. 38. 1.

⁷⁸ *Springinsfeld* többször idézett jelentése a harc kezdetét délelőtti 11 órára teszi. Mivel a visszavonulás a sötétség beálltáig, Bem szerint 7 óra hosszáig, tartott, s a magyar tüzérség ellenállása schol se lehetett iioszszas, az ütközet kezdetére vonatkozólag a hadműveleti napló adata látszik helyesnek.

⁷⁹ I. m. 507., 508. 1.

gyanítták, hogy Bem, Grotenhjelm balszárnyát megkerülve, Borgórusz irányában akar előretörni, elvágva az útját Bukovina felé. Azonban Bemnek egyelőre nem volt ilyen szándéka; de nem is lehetett mindaddig, amíg kellő erősítést nem vett magához. A Dispositions-Entwurf-tól eltérően, azt is állítja Ramming — s Gelich és Breit is átveszi tőle — hogy az egész orosz dzsídásrezd a felállítás jobb szárnyára került. Ámde ez, legalább is a felvonulásra és a harc kezdetére vonatkoztatva, téves. Nem csupán azért, mert ellenkezik Grotenhjelm intézkedésével, hanem azért is, mert ott, ahol az ütközet kezdődött, a térszín éppen a jobb szárnyon kedvezett legkevésbé egy lovasezred alkalmazásának.

A beszercei hadosztály állása, minden más kútfő egybehangzó állítása szerint, Olaszfalu és Jaád között volt, nem periig magában Olaszfaluban, amint azt Ramming tudni véli.

Grotenhjelm, látva, hogy Bem főereje a keleti szárnyon van, a maga balszárnyát egy a második harcrendből előrehívott orosz vadász-zászlóaljjal hosszabbította meg. Ezen a szárnyon, a magaslat lejtőjén, vonult fel a 6-fontos osztrák félüteg is.⁸⁰

Bem, az előttevaló napon szerzett rossz tapasztalatok nyomán, joggal tartott tőle, hogy megugrásra nagyon is hajlandó gyalogsága az esetleges átkarolással szemben nem fog eléggé helytállani. Elrendelte tehát a visszavonulást Beszterce felé, még pedig nagyobbára tüzérségének fedezete alatt. Mivel pedig a hadosztály tüzérparancsnoka, Goger százados, 27-én gyáván megszaladt a küzdelemből, megbízható helyettes hiányában, vérbeli öreg pattantyús létére, maga Bem vette át a tüzérség vezetését.

Az orosz dzsídások, az osztrák dragonyösszázaddal és a félüteggel együtt. Besztercén át Besenyőig, ellenállás nélkül követték a hátráló magyar hadosztályt. Bem visszavonulását kétségkívül megkönnyítette az a körülmény, hogy tüzérsége — Oreus állítása szerint is⁸¹ — mozgékonyabb volt az oroszokénál és az osztrákokénál. Ezeknél tudniillik csak a lovas- és a 12-fontos ütegek ágyúi és tarackjai⁸² voltak hatlovasak, míg ellenben a honvédtüzérségnél a 6-fontos gyalogütegek lövészerszámai is hat ló húzta.

Besenyőn történt az a feljegyzésre méltó eset, hogy Bem — aki nem tudta, mi fán terem a félelem — csupán legszűkebb törzsétől környezve, két ágyút állított fel a falu főutcá-

⁸⁰ Hübl leírása: (*Bécsi Hadilevéltár*, Feldacten, des k. k. Armeecorps in Siebenbürgen, 1849. Fase. XIII. B. Nr. 73. c.)

⁸¹ *Cséffaloy—Oreus*: i. m. 88. 1.

⁸² Tarackjai csak az osztrák és a magyar tüzérségnek voltak. Azonban a beszercei hadosztálynak egy tarackja se volt.

fában s maga vezényelte őket a közeledő dzsidások és drago-nyosok ellen. Bem általában sokat kívánt a tüzérségtől s megkövetelte, hogy visszavonulás esetén is a lehetőség határáig helyálljon. Ámde az ilyen válságos pillanatokban 5 maga is ott maradt az ágyúk mellett s ez a példaadás minden parancsnál és fenyegetésnél jobban hatott.

Az ellenség a váratlan ellenállásra megtorpant s Bemnek még volt annyi ideje, hogy gyorsan felkapcsoltassa a két ágyút s kimeneküljön velük a kétségkívül veszedelmes helyzetből.

Besztercétől kezdve, egy orosz ágyússzakaszt is irányított Grotenhjeml a folyó balpartjára, nyilván az osztrák félüteg támogatása végett. Ramming azt írja,⁸³ hogy ezek az orosz ágyúk elmaradtak a műúton haladó orosz derékhadtól s így már későn avatkozhattak a harcba. Valószínű, hogy nem is nagyon siettek.

Bem baj nélkül vonult vissza Sófálváig s itt — ma már ki nem jelölhető helyen — fedett állásba vitte tüzérségét s megállította vele az ellenség orosz és osztrák lovasságból s az osztrák félütegből álló elővédjét. Most az előrehívott orosz tüzérség is beleszólt a küzdelembe, de jóformán semmi hatása se volt. Ekkor Hübl főhadnagy, az osztrák félüteg parancsnoka, balra előre állást változtatott s új állásából sikerült a magyar tüzérség oldalába hatnia.⁸⁴ Mivel pedig ugyanakkor az orosz vadászok és a bukovinai határőrök is kezdettek mutatkozni, Bem kénytelen volt folytatni a hátrálást Szeretfalva felé s a Sajó ottani, sebtében felszedett hídja mögött, megegyeszer megállott ágyúival. Már besötétedett s ennek folytán az üldözés, állítólag esti 9 órakor, megszűnt.⁸⁵

Bem, mint Kossuthnak írja,⁸⁶ ötször foglalt állást tüzérségével ebben az ütközetben. Négyet ismerünk: Olaszfalu előtt, Besenyő főutcájában, Sófalva mellett és Szeretfalvánál; az ötödiket azonban nem lehet kijelölni.

Mint hogy az üldöző lovasság nem merészkedett a magyar ágyúk hatásos tűzkörletébe, vesztesége igen csekély volt: egy orosz dzsidás elesett, egy főtiszt és 2 dzsidás megsebesült.⁸⁷ Az osztrákok bizonyára igen csekély vesztesége ismeretlen.

⁸³ i. h.

⁸⁴ Hübl főhadnagy dicséretreméltó tevékenységét Springinsfeld többször idézett jelentése is igazolja; „Die österreichische halbe 6-pfund der Fussbatterie Nr. 35 hat sich durch gutgewählte Positionen, schnelles Feuern und auch dadurch ausgezeichnet, dass sie stets voran, und mit der Cavallerie verwendet wurde.“

⁸⁵ Ramming: i. h.

⁸⁶ Teke, 1849 jún. 29. (I. h.)

⁸⁷ Neidhardi: i. m. I. 32. 1.

A június 27-éhez hasonlóan, a 28-án vívott ütközet is, a besztercei hadosztály balsikerével végződött. Bem a vereség okát — mind Kossuthhoz, mind Ihász Dánielhez intézett levelében — Grotenhjem sokkalta erősebb lovasságában jelöli meg, amely ellen két gyöngye huszárszázadával, mitse tehetett. Ez igaz, azonban arra, hogy voltaképpen mi történt a magyar hadosztályban ezen a két napon, minden leírásnál jobban reávilágít Bem három napiparancsa.

Az elsőben nyíltan megmondja,⁸⁸ hogy nemcsak honvédek, hanem tisztok is, már az első ágyúdörgésre megfutamodtak.

A másodikban, a 27-i ütközet leírásában már említett három tüzértiszten kívül, a 84. honvédzászlóaljbeli Cseh László századost és Riedl Ferenc hadnagyot, továbbá Bitai András 12, honvéd zászlóaljbeli, Czirjék Ferenc 1. tartalékszázalójber, végül Fráter Béla III. vadászrezredbeli hadnagyot, „wegen Flucht von der Truppe“ elcsapta.⁸⁹ Ez, ismerve a tarka-barka összetételű tisztikar laza fegyelmét, nem meglepő, de mindenesetre olyan aggasztó jelenség volt, amelynek minden egyes hasonló alkalommal való megismétlődésétől, most már komolyan lehetett félni. Meg is ismétlődött először.⁹⁰

Okát kutatva, a sántalábon álló fegyelmen kívül, még egy másik — kevésbé emlegetett — körülményre kell rámutatnom. Már szólottam róla, hogy a márciusi napok váratlanul gyors sikere, az erdélyi honvéd tisztikar nagy részét olyan rózsás hangulatba ringatta és olyan túlzott reménységgel töltötte el, amelyre a fennállott körülmények senkit se jogosíthattak. Sokan voltak, akik azt hitték és derűre-borúra hirdették, hogy az oroszok be se avatkoznak többé, vagy ha be is jönnek, Bem éppen úgy kiveri őket, mint ahogyan elbánt velük a tavaszi hadjáratban. Ámde az orosz betörés, ha nem is akkor, amikor várták, hanem három héttel később, mégis csak megtörtént, még pedig akkora erővel, hogy ezúttal már Bem se bírt vele. Most azután egyszerre nagyon elhalkultak azok is, akik eddig a függetlenségi nyilatkozat leglármasabb hívei voltak s lehangosabban kiáltozták, hogy: „eb ura fakó!“. Az átélt, vagy Erdély többi harcteréről hírelt sorozatos balsikerek hatása alatt, gondolkodóba estek s töprengeni kezdettek, hogy mi is lesz a nagy leszámolás vége? Hogyan fizet majd Ausztria azoknak, akik ellene harcoltak?

⁸⁸ Teke, 1849 jún. 29. (*Nagy Sándor*: i. m. Okmánvtár, LXIX. 1.)

⁸⁹ Beszterce, 1849 júl. 3. (U. o.)

⁹⁰ Talán legkirívóbb alakjában a július 5-én vívott sepsiszentgyörgyi (első) ütközetben.

Az egyre nyomasztóbb bizonytalanság s a máris sötétnek látszó jövőtől való félelem, a gyöngye fegyelemmel karöltve, megtette a maga bomlasztó hatását és — mert a rossz példa nagyon ragadós — egyre többen hagyták oda azt a zászlót, amelyre felesküdték.

A harmadik, a most említetteknel jobban ismert napi-parancs⁹¹ első sorait ide iktatom. íme:

„A haditörvényszéknek — mely a véget nevezetett vala ki, hogy azokra, kik a június 27- és 28-iki csatákban zászlójok, fővezérok, parancsnokjaik s bajtársaikat gyalázatos megszaladással cserbe hagyták volt, törvényt mondjon — ítélete nyomán nagy tömeg székeleket agyon lövetnem, vagy őket százanként kell vala megbotoztatnom. Az elsőt nem akarom tenni, mert hiszen azok a vak félelem által elragadtattak, még hasznos szolgálatot tehetnek a szabadságnak, miután már az asszonyi gyáva rebegést szívökből kiirtották; a másikat sem, mert nem úgy akarok veletek bánni, mint barmokkal...”

Az a jelenség, hogy éppen a székely zászlóaljok legénysege futamodott meg és szökdösött tömegesen, méltán szemet szúrhat. Hiszen mindenki tudja, vagy legalább is hallotta, hogy a székely kitűnő katona. Tűznek, víznek elszántan nekimegy, a hideget, meleget, a fáradságot és a nélkülözést egyaránt jól túri. Szóval: mindenképpen elsőrangú katonaanyag. Ez mind igaz; de szigorúan kell fegyelmezni és jó példaadással kell vezetni. Csakhogy éppen ezen a két ponton bukott meg minden, a beszercei harctéren is.

A hiányos fegyelmen kívül, a hazulról kapott riasztó hírek is fokozták a szökésre való hajlandóságot. A június 27—28-i harcok idején már eljött Bem táborába a híre annak — sőt talán a vészmadarak jóvoltából nagyított és torzított alakban — hogy az oroszok a Tömösi- és a Töröcsvári-szoroson is betörték s így a Székelyföld kapujában vannak.⁹² Értethető, hogy halálos aggodalom szállotta meg mindazokat, akiket ez a hír közelről érintett. A családját, a házitűzhelyét féltette a szűkebb hazájától távol harcoló székely s ez is arra sarkalta, hogy minél hamarabb hazajusson övéi védelmére.

⁹¹ Beszterce, 1849. júl. 5. (U. o.)

Honvéd: 166. sz.

⁹² Az ellenkező irányban ferdítő tudósításnak valóságos iskolapéldája a székely „Hadilap” közleménye, mely szerint Bem: „június 24-én Dézsen megjelent; az ott levő 12 ezer embert parancsnoksága alá vétén, az Urbán muszka táborát 25-én Somkerekig üzte. 26-án Besztercét bevette s az ellenséget Bukovinába vissza kergette. 27-én indult 21 ágyúval s 5000 emberrel a székelyek segítségére.” (1848—49. *Tört. Lapok*; 1892. évf. 83. 1.)

Hangsúlyozom, hogy mindez, amit most mondtam, nem mentség, hanem csupán a történetek magyarázata.⁹³

c) Az 1849 június 29. és július 9. közötti események.

A beszercei hadosztály nagyon rossz állapotban lehetett, hogy Bem — a magavezette tüzérségen kívül — nem mertte komolyabb harcra vetni csapatait. Úgy látszik, a teljes felbomlást csak azzal vélte meggátolhatni, hogy gyorsan kisiklott az ellenség körme közül.

Ellenfele azonban nem volt olyan vállalkozókedvű, mint 6 gondolta. Bem ugyanis nem akarta elhinni, hogy Grotenhjelm megáll Szeretfalvánál, hanem arra számított, hogy 29-én újból támadni fog. Ennélfogva, hogy a szétzilált csapatkötelékeket nyugodtabban rendezhesse, némi pihenő után, a 28-ról 29-re virradó éjjelen, a szászrégeni úton Tekeig húzódott vissza.⁹⁴

De Grotenhjelm, alkalmasint a már előbb említett oknál fogva, nem ment tovább, sőt 29-én visszament Borgórasz melletti állásába, Jaádon hagyván előőrs szolgálatra az osztrák csapatokat. Ilyenformán két nap alatti számottevő térnyerése máris veszendőbe ment.

Bemet nagyon meglepte az ellenség visszavonulása, amelyről már 29-én, a tekéi táborban értesült. Az akkor kapott hírek arról számoltak be, hogy Grotenhjelm, Királynémetin és Somkeréken át, Dés felé fordult hadosztályának legnagyobb részével.⁹⁵ Ebből csak annyi volt igaz, hogy az orosz altábornagy a dési úton Bethlenig küldötte lovassága egy részét, a hadműveleti napló szerint tüntetés,⁹⁶ de egyúttal bizonyára felderítés végett is.

Bem, mivel csakhamar értesült ellenfelének Bergóraszra történt visszatéréséről, most már, tisztán látta, hogy mi a főgondja Grotenhjelmnek: az, hogy megghiúsítsa a magyar hadosztály betörését Bukovinába.⁹⁷ Ennélfogva úgy vélte,

⁹³ A beszercei hadosztály bomladozásáról az ellenség is értesült. „Die Insurgenten, von denen viele Szekler nach Hause geflüchtet waren, haben sich nach Tekendorf zurückgezogen, wo Bem neue Streitkräfte sammelt“. (*Tagebuch* des Truppen-Corps Grotenhjelm: i. h.)

⁹⁴ Szeretfalva — Teke: 20 kilométer.

⁹⁵ Bem Kossuthnak, - Teke, 1849 jún. 29. (*Bécsi Hadilevéltár*: Feldacten der ung. siebenb. Ins. Armee, 1849. Fase. VI. Nr. 32.)

⁹⁶ *Tagebuch*: i. h.

⁹⁷ „Quant à l'état des choses en Transylvanie, l'ennemi se fortifie à Borgo Prund, il paraît donc que son hut principal est nous empêcher d'entrer dans la Bukovina.“ (*Bem Kossuthnak*: Beszerce, 1849 júl. 3. — *Bécsi Hadilevéltár*: Feldacten der ung. siebenb. Ins. Armee, 1849. Fase. VII. Nr. 3.)

hogy se Kolozsvár, se Marosvásárhely nem forog egyelőre veszélyben, mert az ellenség nem fog messzebbre távozni a Borgói- és a Radnai-szorostól.

Egy kissé szokatlan ugyan, hogy ilyesmit dobra üssenek, de itt megtörtént, hogy Kurz — aligha Bem tudtával és jóváhagyásával — megírta a „Honvéd“-nek, hogy az öreg úr csak magához rendelt segítőcsapatainak érkezésére vár s azután újból megtámadja Grotenhjelmet.⁹⁸

Bem tudniillik 28-án írt Dobozy maroszéki kormánybiztosnak⁹⁹ s megparancsolta neki, hogy a 8. („Coburg“-) huszárezrednek Marosvásárhelyen levő 7. századát,¹⁰⁰ továbbá az odarendelt lengyel gyaloglégiót azonnal indítsa Tekére.¹⁰¹

Ez ugyan nem volt valami nagy segítség, mert a lengyel légió mindössze 4 századból (523 főből) állott, de ebből is — nem tudom mi okból — csak 463 fő érkezett a besztercei hadosztályhoz. A 184 főnyi Coburg-huszárszázadból pedig 122 ember 129 lóval, még július 4-én is Marosvásárhelyen volt.¹⁰²

Bem, az említett csapatok megérkezése után, június 30-án elindult Tekéről s Nagysajón, Várhelyen, Szászbudakon és Vindán át, hosszú és fárasztó menettel, július 1-én este elérte Besztercét s minden ellenállás nélkül meg is szállotta. Nem az országúton, hanem a hegyeken át vivő mellékutakon ment, ahol az orosz lovasság kevésbé zavarhatta.¹⁰³

Grotenhjelm igen hamar megtudta Bem indulását. Már június 30-án este utasította Springinsfeld alezredest, a Jaádon hagyott osztrák különítmény parancsnokát, hogy a legéberebben tartsa szemmel a Kisbesztercére vivő utat, mert

⁹⁸ *Honvéd*: 159. sz.

Június 30-án Bem arról értesíti Trangus alezredest, hogy máris indulófélben van Beszterce felé, hogy az ellenséget kiűzze az országból, azután pedig Brassó felé indítja meg hadműveleteit. Ez a levél is nyilvánosságra jutott a „*Honvéd*“ 160. számában, júl. 3-án. Ugyanakkor Bem Kossuthot is értesíti erről a szándékáról: „Aussitôt que j'aurai réuni quelques troupes de plus, je tomberai sur Kronstadt et je crois que je pourrai même porter la guerre en Valachie. J'écris aujourd'hui à Orner Pascha pour lui demander une entrevue et pour m'entendre avec lui à ce sujet“. (*Bécsi Hadilevéltár*: i. h.). Meg kell jegyezni, hogy a délszláv renegát Orner pasa, mindenben az oroszok engedelmes eszköze volt s szóba se állott Bemmel.

⁹⁹ Dobozy Kossuthnak: Marosvásárhely, 1849. jún. 28. (*Bécsi Hadilevéltár*: Feldacten der ung. siebenb. Ins. Armees, 1849. Fase. VI. Nr. 30.)

¹⁰⁰ Parancsnoka a segesvári ütközetben súlyosan megsebesült Poplavski Ádám százados volt.

¹⁰¹ Streliski őrnagy parancsnoksága alatt. A légió korábbi parancsnoka, Zarzycki alezredest, akkor már marosvásárhelyi térparancsnok volt.

¹⁰² A birtokomban levő eredeti állománykimutatások szerint.

¹⁰³ *Honvéd*: 160. sz.

Bem hadosztályáról mindeddig nem érkezett semmi más hír, mint hogy Tekéről Nagysajó felé indult. Mivel azonban a besztercei úton nem mutatkozik semmi, arra lehet következtetni, hogy Bem, a két ütközetben szétszóródott csapatokat is összeszedve, rajtaütést tervez az osztrákok, vagy az oroszok balszárnya ellen.¹⁰⁴

Úgy látszik, mintha Grotenhjelmnek egy pillanatra támadás járt volna az eszében. Ezt abból lehet gyanítani, hogy ugyancsak még 30-án, megparancsolta Springinsfeldnek, hogy előőrseit¹ Olaszfaluig, vagy a körülményekhez képest esetleg messzebbre is küldje, mert ezek alkotják majd az *elővédet*.¹⁰⁵

De ha akkor talán gondolt is előny omulásra, csakhamar letett róla. Arra az újabb jelentésre, hogy a magyar hadosztály Nagysajót elhagyva közeledik, július 2-án elrendelte, hogy a jaádi osztrák különítmény a távolabbi táboriőröket rendelje közelebb magához. Az egész különítmény a legnagyobb csendben fogjon fegyvert és foglaljon állást, hogy az ellenséget felkészülten fogadhassa. Ha kezdetben hátrálnia kellene, a visszavonulás a Borgórusz és Kisbeszterce közötti magaslatokra történjék, amelyeken már orosz csapatok állanak. A tüzérség a műúton vonuljon vissza.¹⁰⁶ Túlius 3-án ismét a legnagyobb éberséget és óvatosságot ajánlja Springinsfeldnek, mert éjjeli rajtaütésre is lehet számítani.¹⁰⁷ Még július 2-án magához rendelte a Radnai-szorosban — Kisilván — hagyott csapatokat, mert¹ megbízható hírek szerint, a magyar felkelők¹⁰⁸ kiürítették a máramarosi Borsát és részben Felsővissóra, részben Dragoniérfalvára húzódtak vissza. Onnan tehát már nem fenyegette Grotenhjelmet¹ semmi veszély.¹⁰⁹

Mindebből az tűnik ki, hogy az orosz altábornagy, könnyen kivívott kettős diadala ellenére is, nagyon félt Bernnek az eddiginél nagyobb erővel történő újabb támadásától s ezért merőben védős szerepre szánta magát.

A hadműveleti napló szerint, Besztercére előbb csak egy gyöngye magyar osztag érkezett, a főhadiszállás pedig csak július 3-án. De ez téves, mert Bem július 2-án már Besztercéről küldötte a kolozsvári katonai parancsnokságnak, a „Honvéd” 160. számában megjelent tudósítását.¹¹⁰ Meg kell

¹⁰⁴ *Bécsi Hadilevéltár*: Feldacten des k. k. Armee-Corps in Siebenbürgen, 1849. Fasc. XIII. A. Nr. 19. i.

¹⁰⁵ U. o. Nr. 19. j.

¹⁰⁶ U. o. Nr. 19. n.

¹⁰⁷ U. o. Nr. 19. o.

¹⁰⁸ Valami szabadcsapatról, vagy nemzetőrségről lehet szó.

¹⁰⁹ *Tagebuch*: i. h.

¹¹⁰ *Czetz* merőben téves állítása szerint, Grotenhjelmet július 2-án Tihucáról Borgóprvindra nyomult s kiverte onnan Bemet (I. m. 336. 1.)

említenem, hogy ugyancsak a Grotenhjelm-hadosztály hadműveleti naplójában azt olvassuk, hogy Bem 12—13 ezer emberrel és 27—30 ágyúval érkezett Besztercére s a város előtt táborozik. Teutsch őrnagy július 5-i jelentése pedig 10—12 ezer emberről és 27 ágyúról tud.¹¹¹

Itt az ideje, hogy szembeszálljunk ezekkel az alaptalan és sokszorosan túlzott számokkal. Csodálkozni lehet rajta, hogy a különben igen jól működő osztrák hírszerző szolgálat ilyen hamis jelentéseket továbbított. A július 6-án kelt állománykimutatás¹¹² arról tanúskodik, hogy a besztercei hadosztály ezen a napon — a Tekén hozzácsatlakozott segítőcsapatokkal együtt — 3806, ezek nélkül pedig csak 3281 főből állott, Ez tehát azt mutatja, hogy *az eredetileg*¹¹³ *7083 főből állott hadosztály június 21. óta, 3802 emberrel fogyatkozott meg.* Mivel pedig a halottak, sebesültek és foglyok száma a legszélsőségesebb becslés szerint se haladta meg a 800 főt. *körülbelül 3000 főre tehető a két hét alatt megszökött honvédek száma.*¹¹⁴ Ez az ijesztő jelenség indította Bemet július 3-i hadsereparancsának kiadására, amelyben haditörvénszék elé állítással és agyonlövétéssel fenyegeti mindazokat a gyáva tiszteket és legénységi állományba tartozó egyéneket, akik erre jogosító parancs nélkül hagyják el zászlójukat és csapatukat.¹¹⁵

Talán mondanom se kell, hogy a Bem ágyúinak számáról közölt hírek is nagyon messze járnak a valóságtól. Sokat nem vehetett magához, mert a Kolozsvárról sürgetőtt ütegei se Besztercére, hanem Marosvásárhelyre irányította.¹¹⁶ Pontos és megbízható kimutatásunk nincs, de nem valószínű, hogy ezúttal is több lett volna 14—15 ágyújánál,

*

* *

Ez a botlás annál érthetlenebb, mert előbb (331. l.), azt írja, hogy Grotenhjelm már június 17. és 20. között elfoglalta a Borgói-szorost. Világosan kitűnik tehát, hogy Czetz két eltérően valló egyén (talán nem is szemtanú) elbeszélése nyomán írt. Megjegyzem, hogy Bem június 12-én fordult meg utoljára Borgóprund környékén. (*Csányi-leoéltár*: 5078. sz.)

¹¹¹ *Bécsi Hadilevéltár*: Feldacten des. k. k. Armeec-Corps in Siebenbürgen, 1849. Fase. XIII. A. Nr. 17.

¹¹² Birtokomban.

¹¹³ A marosszéki őrsereg nélkül.

¹¹⁴ Legnagyobb részük hazament, kisebb részük az ellenséghez pártolt. A június 27—28-i harcok után, 84 önként jelentkező szökött honvédet, többnyire oláhot, osztottak be az 51. gyalogezred II. zászlóaljába. (Maendl: i. m. II. 421. l.)

¹¹⁵ „Ich befehle ... dass jeder feige Offizier und jeder feige Soldat, welcher seine Fahne oder seine Truppe ohne Befehl verlässt, in Zukunft vor ein Kriegsgericht gestellt und erschossen werde.“ (*Honvéd*: 162. sz.)

¹¹⁶ *Bem* Trangos alezredesnek: Teke, 1849 jún. 30. (Honvéd: 160. sz.)

Grotenhjelm, hogy a magyar hadosztály jobbszárnyát nyugtalanítsa, egyúttal pedig újabb híreket is kaphasson, Heinz hadnagyot egy osztrák könnyűlovas szakasszal és 50 kozákkal, július 6-án Nagysajón át Szászrégenbe küldötte. Ez a hírszerző különítmény Nagysajónál elfogott egy 104 szekérből álló magyar élésszállítmányt.¹¹⁷ Másnap hajnalban pedig Szászrégenben meglepett és szétugrasztott egy honvédszászlóaljot. Ebben a rajtaütésben állítólag 65—70 honvéd maradt holtan vagy sebesülten a harc színhelyén, 112 pedig foglyusult. Heinz hadnagy az ottani postán fontos iratokat is zsákmányolt, amelyek a déli harctér eseményeiről és az ottani helyzetről, részletes adatokat tartalmaztak.¹¹⁸

Valamivel később egy dragonyos őrző az azt jelentette, hogy a Várhely és Neudorf közötti magaslatokon egy honvéd zászlóalj és valami 100 huszár szállott meg. Ezt a hinteudorfi parasztok is megerősítették. Grotenhjelm feltevése szerint, ennek a kis magyar különítménynek az lehetett a feladata, hogy a Szászrégenbe Oláhbudakon át vivő utat elzárja s az oroszok (vagy osztrákok) arrafelé küldött harácsoló osztagait elfogja.

Az orosz altábornagy tehát elhatározza, hogy rajtaütéssel szétugrasztja ezt a különítményt s evégből Pavlov tábornokot, 8-án délután, 2 orosz vadászzászlóaljjal, 2 bukovinai határőr századdal, 1 lovasosztállyal és 4 diarab 6-főtűs ágyúval küldötte ellene. A kiadott utasítás értelmében,¹¹⁹ a rajtaütésre kijelölt csapatoknak Kisbesztercén kellett gyülekezniük, ahol két vezetőt fogadtak fel; magukkal vitték továbbá a fentemlített dragonyos őrző vezetőjét is. Grotenhjelm megparancsolta még, hogy a menet feltűnés nélkül történjék s hogy az ágyúkat lovasság leplezze. A magyarok állásához közeljutva, a tüzérség rögtön kartácstávolságra vonuljon fel s nyomban utána a gyalogság és a lovasság is támadjon. Mivel pedig Bem derékhada elég¹ közel van, az üldözés rövid legyen, az lévén a rajtaütés főcélja, hogy a magyar különítményt Beszterce felé vesse vissza.

Arról, hogy miként folyt le ez a rajtaütés, melyik honvédszászlóalj és melyik huszárszázadot érte, sehol se találtam adatokat. A már többször idézett hadműveleti napló csak annyit mond, hogy a támadás sikerült. Körülbelül 50

¹¹⁷ *Tagebuch*: i. h.

Heyde szerint az eleséges szekerek elfogása alkalmával, 27 honvéd elesett, 24 pedig fogságba került. (I. m. 64. 1.) *Neidhardt* 150 szekérről és csak 17 foglyról tud. (I. m. I. 141. 1.)

¹¹⁸ *Tagebuch*: i. h.

¹¹⁹ *Disposition für den Überfall des Ins. Détachements bei Neudorf. (Bécsi Hadilevéltár: Feldacten des k. k. Armee-Corps in Siebenbürgen, 1849. Fasc. XIII. A. Nr. 18. g.)*

honvéd maradt a helyszínén, holtan vagy sebesülten, 39 pedig foglyuesett. A harc igen rövid lehetett, mert a honvédzászlóalj — talán a meglepetés hatása alatt — csakhamar meghátrált, a huszárok pedig elvonultak, még mielőtt összezapasra került volna a sor.

d) *A besztercei ütközet, 1849 július 10-én.*
(III., IV. és VI. melléklet.)

Az osztrákoknak is feltűnt, mennyire nem aknázza ki Grotenhjeml eddig kivívott győzelmeit. Június 28. óta, az előbb leírt két kisebb rajtaütést leszámítva, ölhetett kézzel űlt Borgór usz táján s tétlenül nézte, mint nyomul újból előre maroknyi hadával Bem s mint f od alia el másodsor is a legcsekélyebb harc nélkül Besztercét. Mozdulatlanságát, a már egyízben felsorolt okokon kívül, talán azzal is magyarázhatjuk, hogy a magyarok erejéről nagyon túlzott híreket kapott s attól félt, hogy Bem ezúttal csakugyan a Borgói-szorosra veti magát s elvágja a Bukovinába vivő utat.¹²⁰

Mivel azonban a Beszterce északi oldalán táborozó magyar hadosztály se mozdult ki onnan s mert talán az újabb jelentések kisebbnek mondották állományát és rosszabbnak áliapoltiát, mint aminőnek azt a korábbi hírek feltűntették: Grotenhjeml végre cselekvésre szánta magát s elhatározta, hogy megtámadja és visszaszorítja a Sajó vonalára Bemet.

Szemügyre vétette tehát a magyarok állásait, amelyekről az orosz 'torzsbadiszállílán ez a kép alakult ki:¹²¹

Az állások Beszterce és Olaszfalu között, a műút mindkét oldalán vannak, s az utóbbi Besztercétől számítva 7—800 lépés távolságban metszik. A közepet mintegy 2500—3000 gyalogos, 220—250 lovas és 16 ágyú alkotja. A balszárnyon, az úgynevezett Steinbergen,¹²² némi gyalogság és 4 ágyú áll. A jobbszárnyat, a „Rappolter-Wald“-ban¹²³ 3000 gyalogos alkotja; az erdő szélén 4 ágyú áll. Ebből a szárnyból 1 gyalogszázad és 1 ágyú az arcvonal előtt levő méhesben helyezkedett el. Mintegy 50 gyalogos Beszterce délkeleti oldalán, a

¹²⁰ „Das Corps hält sich in der Defensive und ist seit 1. d. Mts bereit, auf einen Angriff der Insurgenten, welche anfangs zu beabsichtigen schienen, uns in der linken Flanke zu überfallen, oder anzugreifen, jetzt aber bei Bistritz sich concentrieren, daher wahrscheinlich nach Vereinigung aller ihrer Truppen und Zuschub von Munition, offensiv vorgehen werden ...“ (*Springinsfeld* alezr. a leMBERGI General-Commandónak: Jaád, 1849. júl. 5. — U. o. Nr. 19. ee)

¹²¹ *Disposition für den 10. Juli.* (U. o. Fase. VII. Nr. 10.)

¹²² A térképen nincs meg.

¹²³ Szintén nincs meg.

szászbudaki út elején, a Beszterce hídjá előtt örökös. A városban 3—400 főnyi¹²⁴ megszállócsapat lehet; főőrségük és több kapuőrségük van.

Mint láthatjuk, most már nincs szó 12 ezer, vagy még több honvédről, hanem csak 6, vagy 6½ ezerről. Ez a szám mindenesetre közelebb jár a valósághoz, de még így is túlzott, mert Bemhez — július 6. óta — csupán egy lengyel dzsidásszakasz csatlakozott;¹²⁵ Thoroczkay ugyan még egy vadász-századról is tud,¹²⁶ de ennek a hivatalos, tehát bizonyára hiteles, állománykimutatásokban nincs nyoma.

Grotenhjelm támadásának ahm gondolata az volt, hogy középen leköti, kelet felől pedig átkarolja ellenfelét. Mihelyt Bem jobbszárnya hátrálni kezd, a közép is támadásba fog s az üldözéshez csatlakozik.

A támadó csapatok négy oszlopra tagozódnak, ilyenképen:

I. oszlop (Pavlov tábornok): 4 orosz vadász-zászlóalj, 2 dzsidásszázad és 8 ágyú. A gyalogság és a tüzérség a Vinda és Zsolna közötti magaslatokra, a lovasság Neudorf ra. megy.¹²⁷

II. oszlop (Springinsfeld alezredes): Az 51. gyalogezred I. zászlóalja és a bukovinai határőr-zászlóalj, 1 osztrák könnyűlovas szakasszal és 3 (osztrák) 6-fontos ágyúval Zsolnát (Senndorfot) száll fa meg.

III. oszlop (Wladisavljevics tábornok): 3 orosz vadász-zászlóalj, 4 dzsidás-századdal és 16 ágyúval, Borgóruszról Jaádon át Olaszfalura nyomul.

IV. oszlop (Fackler es. kár. százados): Az 51. gyalogezred IΓ. zászlóaljával, 2 bukovinai határőr századdal és 4 darab (osztrák) 3-fontos ágyúval, Jaádról Pintákon és Nagydeme-teren (Mettersdorfon) át, Somkerék felé hatol. Az intézkedés nem mondja meg, hogy mi a rendeltetése, de Wieser alezredes leírásából tudjuk, hogy ennek az oszlopnak kellett megakadályoznia azt, hogy a hátráló magyar csapatok Dés felé térhessenek ki.¹²⁸

Mindanégy oszlopnak még 9-én este kellett indulnia, hogy kellő időben elérje az itt következő pontokat:

7. oszlop: A Várhelytől északkelet felé 1300 lépésnyire levő válaszfutat. A lovasság Neudorfon állapodik meg s

¹²⁴ *Maendl* szerint 4000 (!) fő. (I. m. II. 422. l.)

¹²⁵ Mindössze 35 fő. (A birtokomban levő, júl. 94 állománykimutatás szerint.) Parancsnoka egy főhadnagy volt, de „S” betűvel kezdődő nevét nem lehet elolvasni.

¹²⁶ I. m. 38. l.

¹²⁷ A térképen: Windau, Burghallen és Neudorf.

¹²⁸ *Bécsi Hadilevéltár:* Feldacten des k. k. Armeecorps in Siebenbürgen, 1849. Fase. XIII. B. Nr. 37.

onnan szemmeltartja a Petersdorf felé menő utat s keleti irányban a Budak-patak völgyét.

II. oszlop: Zsolnát, A besztercei, szászbudaki és vindai útra előőrsöket állít.

III. oszlop: Jaádot. Egy zászlóaljjal és 4 ágyúval megszállja a falu nyugati részét s a völgy északi oldalán levő magaslatokat Olaszfalu felé. Az olaszfalusi útra megfigyelő lovasokat állít.

IV. oszlop: Pintákot. Ott hátvédet hagy s amennyire lehet, Nagydemeter felé hatol.

Borgóruszon csupán egy orosz zászlóalj marad, a korábbi táborhelyekre elosztva s ott tábortüzeket rak; azonban az I—IV. oszlopnál nem szabad tábortüzet gyújtani. A málhásszekerekből Borgorusz mögött szekérvárat kell alakítani.

Megparancsolta továbbá Grotenhjelm, hogy ha az I., II. vagy III. oszlop útközben magyar osztagokra bukkan, ezeket vissza kell vetnie, s okvetlenül el kell érnie a fennebb említett pontokat. Mivel pedig a IV. oszlop ilyen önálló műveletre nem elég erős, az ellenséggel való találkozás esetén térjen ki s további rendelkezésig a jaádi állás (III. oszlop) jobbszárnyára támaszkodjék. Mint láthatjuk, itt némi ellenmondás mutatkozik, merit ha ez a IV. oszlop kitér, akkor mársé teljesítheti azt a feladatát, hogy a magyar csapatoknak Dés felé való fordulását meggátolja.

Az intézkedés megszabja még, hogy a II. oszlopnak július 10-én reggeli 6 órakor kell a Zsolnáról Besztercére vivő út legmagosabb pontját elérnie. Ekkor kell Pavlov tábornoknak az I. oszloppal megkezdenie a támadást, a magyar jobbszárny ellen.

Az I. oszlop lovassága hajnali 4 órakor indul Szászújfaluból és Zsolnán, Szászbudakon, Malomárkán (Minarke-nen) és Sófálván át a dési útra, Királynémetire tart. Feladata az, hogy a magyaroknak arrafelé visszavonuló málhásszekereit felborogassa, a kocsisokat elkergesse s az az utat teljesen eltorlaszolja. Azután — anélkül, hogy fosztogatna — térjen vissza Szászbudakra s küldjön a Zsolna és Malomárka felé menő útra őrzőjáratokat, amelyek a netalán szétszaladt s arra menekülő honvédeket összefogdossák.

A III. oszlop a támadás kezdetén, mind a 16 ágyújával, Bemnek Beszterce és Olaszfalu között álló tüzérsége ellen fordul. Azután a Hahnenberg felé tart. de csak akkor közeledik a városhoz, amikor a magyar jobbszárny már elhagyta a Hahnenberg mögötti állását. Grotenhjelm feltevése szerint, alkalmasint ez lesz az a pillanat, amikor a magyar közép és a balszárny is hátrálni kezd. Most már a lovasságnak és a tüzérségnek is teljes erejével kell nyomnia a visszavonulót, s mindent el kell követnie, hogy lélekzethez ne jussanak.

Olaszfalutól jobbra, a Rosenberg felé,¹²⁹ 2 gyalogszázad haladt. Ha azonban Bem a városba venné magát, nem szabad követni, hanem a kijáratokat körülzárva, további parancsra kell várni.

Ha pedig Bem, Besztercét elhagyva, tovább vonul vissza, az I. oszlop leszáll a magaslatról, átmegy a folyó jobbpartjára s a III. oszlopot itartalékként követi. A II. oszlop, a balparton, az első harcrendben marad s az üldözést folytatva, Besenyő (Heidendorf) közelében a völgyön uralkodó magaslatokra igyekszik feljutni. A IV. oszlop oldalvást kíséri az ellenséget s oldalba támadja, ha Dés felé akarna kitérni.

A fennálló körülmények között teljesen valószínűtlen visszavonulásnak, a Borgószuszény közelében levő védőállásra kell történnie.

*

* *

Fogalmunk sincs róla, hogyan intézkedett Bem az ellenség támadása esetére. Annyi bizonyos, hogy Beszterce védelmére nem gondolt, bárha ez — csakúgy, mint az erdélyi százszek többi városa — kerített, vagyis „kulcsos“ város volt. Részben középkori, részben átmeneti stílusban épült, (tehát teljesen elavult védőművei, 1856-ig csaknem változatlanul állottak fenn.¹³⁰

Besztercén már a XIII. században is állott egy templomvár, a mostani város közepén. Köréje épült maga a város, amelyet hosszúkás szabálytalan sokszög alakban vett körül a tornyokból oldalozható védőfal. A déli homlokzat elé barbacan épült, amelynek végei a fogát két erősebben kiszögela (tornyához támaszkodtak. A négy kapuval és két gyalogajtóval áttört falakat minden oldalról széles vizesárok övezte.

Beszterce védelmére, az egész szabadságharc alatt, egyszer se került a sor. Nem is lett volna semmi értelme, mivel a város belül esik a keleti oldalon, az uralkodó magaslatokon felállítható ágyúk akkori hatásos tüzkerületén, azonkívül pedig bármelyik oldalról könnyen megkerülhető.

*

*

*

A besztercei ütközetről¹³¹ elég számos, szemtanuk tollából eredő, egykorú vagy közel egykorú leírás maradt fenn s, ami fő, nagyobbára össze is lehet őket egyeztetni, anélkül.

¹²⁹ A térképen: Rosenhügel.

¹³⁰ *Kőváry*: Erdély régiségei, 125. 1.

¹³¹ Itt megmaradhat a „besztercei“ elnevezés, mivel az ütközet jókora része a város előtt és a város utcáin zajlott le.

hogy merész és kellően nem támogatható feltevésekbe volnánk kénytelenek bocsátkozni.

Mielőtt a részletekre áttérnénk, meg kell állapítanunk, hogy a honvéds csapatok ezen a napon derekasabban verekedtek, mint június 21. óta bármelyik ütközetben, noha az erőviszonyok annyira rosszabbodtak, hogy Bem ezúttal nálánál háromszorta erősebb ellenséggel vívott meg.

Ennek a feltűnő jelenségnek az a magyarázata, hogy a beszercei hadosztály vakrémületre és így megugrásra is hajlandó elemei, a korábbi harcokban csapatszámra megszöktek. A helyükön maradtak jobban fegyelmezettek, tehát megbízhatóbbak is voltak s ilyenformán szívósabban állották a harcot.

Az ütközetnek a rendelkezésünkre álló okleveles és elbeszélő kútfők alapján megállapítható lefolyása röviden ez volt:¹³²

A támadásra kijelölt orosz és osztrák csapatok, az előtük állított út hosszabb vagy rövidebb voltának megfelelően, július 9-én este 9 és fél 11 óra között indultak, hogy még aznap elérhessék az intézkedésben meghatározott pontokat. Virradatkor tovább mentek.

Elsőként a Pavlov tábornok vezette I. oszlop bukkant — 5 óra tájban — a Vindáról Besztercére vivő úton, a 84. honvédszászlóalj egyik őrzőjára, amely tüstént hírt adott övéinek az ellenség jöveteléről. Erre a jelentésre *Sárosy Ferenc őrnagy visszahúzódott zászlóaljával Beszterce felé, anélkül, hogy a küszöbön álló támadást jelentette volna Bemnek.*^{1*3}

Ennek a súlyos mulasztásnak következtében, a támadás meglepetésszerűen érte a beszercei hadosztályt s az első pillanatokban nagy riadalmat és kavargást okozott, mert az ellenség I. oszlopa észrevétlenül közelíthette meg és ágyútűzzel áraszhatta el Bem jobbszárnyát. Azonban két szerencsés körülmény jött a magyarok segítségére. Az egyik az volt, hogy Fűzy tüzérfőhadnagy nem vesztette el a fejét s Bem utasítása szerint gyorsan viszonzta az oroszok ágyútűzét s

¹³² Vázlatot sehol se találtam erről az ütközetről, sőt olyan pontos leírást se, amelynek alapján a csapatok elhelyezkedését, legalább a kezdőhelyzetre vonatkoztatva, rögzíteni lehetne.

¹³³ *Kurz* tudósítása: Szeretfalva, 1849 júl. 10. délután 3 órakor. (*Honvéd* 171. sz.)

Tagebuch des Truppen-Corps Orotenhielm. (*Bécsi H aduméit ár: Feldacten* des k. k. Armee-Corps in Siebenbürgen, 1849. Fasc. XIII. A. Nr. 18.)

Springinsfeld a leMBERGI General-Commandonak: Besenyő, 1849 Jul. 12. (U. o. Nr. 19. ff.)

Maendl: i. m. II. 422. 1.

Heijde: i. m. 65. 1.

ennek oltalma alatt az öreg vezérnek sikerült a megbomlott rendet valamennyire helyreállítania.¹³⁴ A másik kedvező körülmény pedig abban nyilvánult meg, hogy Pavlov, a maga csapatait kímélve, ezúttal is az osztrákokkal akarta kikapartatni a gesztenyét a tűzből. Nem zsákmányolta ki a meglepetés okozta előnyös helyzetet, hanem megállott s egyelőre csupán ágyúharcra szorítkozott.¹³⁵

Az osztrák csapatokból alakult s Pavlovval való együttműködésre utasított II. oszlop, hajnali 5 órakor ért Zsolna elé s ott egy magyar osztagot — alkalmasint valami hírszerző különítményt — megszalasztott.¹³⁶ Ezután elfoglalta kijelölt helyét, a Zsolnáról Besztercére vivő út legmagasabb pontján (a † 599 közelében) s értesítést várt Pavlovtól. De mert Pavlov nem küldött neki semmi hírt, 6 órakor — az Olaszfalu felől is hangzó ágyúszóra — Springinsfeld alezre-des elrendelte a támadást, de egyelőre, mivel Pavlov mozdulataihoz kellett igazodnia, nem mert nagyobb nyomatékkal felépni.¹³⁷

Bem most már csaknem valamennyi ágyúját az ellenség I. és II. oszlopa ellen fordította, de ennek az arcvonalváltotatásnak az lett a ki nem kerülhető hátrányos következménye, hogy a magyar tüzérség később, az Olaszfalu felől támadó III. oszlop oldalozó tüzébe került.¹³⁸ A besztercei hadosztály harcvonala, a két irányból jövő támadás következtében megtörött; jobbszárnya visszahazott s így ezt a helyzetet, az ellenség egyre fokozódó nyomásával szemben, nem lehetett sokáig fenntartani.

Springinsfeld balszárnyán az 51. gyalogezred 2. és 3. százada haladt, tőle jobbra pedig a bukovinai határőr-zászlóalj. Két ágyú a balszárny mögött volt, egy pedig az 51. gyalogezred 4. és 5. századával együtt tartalékban maradt.¹³⁹

A kezdetben visszaszorított magyar csapatok ellentámadást kíséreltek meg, de mert időközben Pavlov is megmozdult, a város kerítésén kívüleső külváros szélső házaiba és kertyeibe vonultak vissza s ott mindaddig derekasan védekeztek, míg csak Bem — nehogy elvágják az útját dél felé — el nem rendelte az általános visszavonulást.

Thoroczkay úgy emlékezik, hogy a városon kívül mindössze félóráig tartott a harc,¹⁴⁰ az orosz Neidhardt ellenben

¹³⁴ *Kurz* tudósítása (T. h.)

¹³⁵ *Springinsfeld* a leMBERGI General-Commandok (I. h.)

¹³⁶ U. o.

¹³⁷ U. o.

¹³⁸ *Tagebuch* (I. h.)

¹³⁹ *Hübl* tüzérszázados leírása. (*Bécsi Hadülevéltár: Feldacten des k. k. Armee-Corps in Siebenbürgen, 1849. Fase. XIII. B. Nr. 73. c.) Maendl* i. h.

¹⁴⁰ I. m. 39., 40. 1.

kétórai küzdelemről tud s ez sokkal valószínűbben is hangzik.¹⁴¹ Érthetetlen, hogy Grotenhjem ezúttal se aknázza ki a kínálkozó előnyös helyzetét és semmi intézkedést se tett a hátrálni kezdő honvéd hadosztály megkerülésére, pedig ha valahol, hát itt alkalmazhatta volna sikeresen Beménél legalább háromszorta erősebb lovasságát.

Bem hadosztályának egy része a kerített belvároson át vonult vissza. Az élen egy vadászosztály és a lengyel légió haladt. A felső kapu nyitva volt, de az alsót időközben bezárta a lakosság, úgy, hogy fel kellett törni. Ezalatt a lengyel légió után következett gyalogság a város főterén állott meg. Ott volt Bem hintójában, a lutheránus templom közelében, a vezér segédtisztjeinek egyike, Lukenics százados.¹⁴² Thoroczky úgy tudja,¹⁴³ de inasok is állítják, hogy a szász lakosság a házakból s a templom tornyából lövöldözött az átvonuló honvédcapatokra s egy puskagolyó halálra sebezte Lukenicset. Azonban a hadműveleti napló szerint alaptalan ez a vád, mert a századost egy bukovinai határőr lőtte le.¹⁴⁴ Így volt-e, vagy sem? Sohase fogjuk megbízhatóan kideríthetni.

A kezdődő hátrálást észrevéve, Pavlov és Springinsfeld is komolyabb támadásba fogott a keleti külvárosban harcoló s a visszavonuló hadosztály oldalát fedező honvédzászlóalj ellen. Az 51. gyalogezred 2. és 3. százada oldalba fogta a védőket, akik eléggé szívós ellenállás után, végül is kiszorultak a házakból és a kentekből, miközben 32 emberük foglyul esett.¹⁴⁵

Bem, az eddigi tapasztalatok alapján nem nagyon bízva gyalogságában, a visszavonulást ezúttal is főleg tüzérséggel akarta fedezni s így az ágyúk legnagyobb része a városon át húzódó menetoszlop végére került. Az 51. gyalogezred 2. századának egyik szakasza, elsőként menve át a Beszterce hídján, puskatűzzel támadta meg a tüzérség élszakaszát. Azonban egy honvéd gyalogcsapat feltartóztatta a támadókat, bárha a közeli tűzharcban sok emberit veszített.¹⁴⁸

Úgy látszik, hogy az oroszoknak és az osztrákoknak csupán egy töredéke követte a hátráló magyarokat a belváro-

¹⁴¹ I. m. I. 142. 1.

¹⁴² Nem lehet megállapítani, vajjon Lukenics Bem *állandó* szűkebb törzséhez tartozott-e, avagy csak ideig-óráig szolgált mellette? Megjegyzem, hogy legalább is egy erős lovasszázadot lehetne összeállítani azokból, akiket több vagy kevesebb alapon, Bem segédtisztjeinek mondanak.

¹⁴³ I. m. 39. 1.

¹⁴⁴ *Tagebuch*: i. h.

¹⁴⁵ *Maendl*: i. m. II. 422. 1.

¹⁴⁶ *Tagebuch*: i. h.

Maendl i. m. II. 423. 1.

son át. Így többek között egy osztrák könnyű lovasszakasz, Heinz hadnagy parancsnoksága alatt, éppen akkor, amidőn az utolsó magyar ágyúk is kivonulófélben voltak már. Ott volt Wieser alezredes, az 51. gyalogezred I. zászlóaljának parancsnoka is, segédtisztjével, Sekulic főhadnaggal együtt. Mindketten a lovasszakasz élére állottak, azzal a szándékkal, hogy megrohanják és elfogják a két utolsó magyar ágyút. Ámde ezek gyorsan lekapcsoltak s 250 lépésnyiről kartáccsal fogadták és visszafordították a támadni készülő lovasszakaszt.¹⁴⁷

Az ellenség zöme a falakon kívül haladt, még pedig az I. és III. oszlop a Beszterce jobbpártján; a II. azonban a balparton maradt az üldözés egész folyamán.

A magyar tüzérség 3 ágyúja a déli külváros szélén vult fel s kartáccsal fogadta az 51. gyalogezrednek ott kibontakozó századát, amely ennek folytán el is akadt. Azonban Mohay Sándor őrmester, a 4. szakasz élén, a legkülső mellékutcán át megközelítette és oldalba fogta az ágyúkat, úgy hogy csakhamar vissza is kellett vonulniok.¹⁴⁸

Bem, a Szeretfalváig tartott hátrálás közben, most is ötször állott meg ágyúival,¹⁴⁹ de a felületes leírások alapján, csak három állást tudunk nagyjában megjelölni.

Az egyiket, ha Kurz leírása megfelel a valóságnak, niég^ Besenyő elérése előtt szállotta meg Bem s onnan hosszabb ideig nyomatékosan lótte a közeledő orosz csapatokat.¹⁵⁰ Ez az állás szükségképen a Beszterce balpartján, lehetett, mert Kurz azt is írja, hogy az ellenség el akarta vágni a magyar jobbszárnyát a hídtól. Besenyő és a rajta átmenő műút a folyó jobb partján van; Bemnek tehát — a visszavonulás folytatása végett — csakis abban az esetben kellett a hídon átkelnie, ha a tüzérállás a balparton volt.

A második ismert tüzérállás Sófalva nyugati oldalán, a térképen „Hinter dem Nösner“ névvel és 589 méter tengerszínfeletti magassággal jelzett hegy lejtőjén volt; Thoroetzky leírásából gyanítva, ott, ahol a Királynéimetire vivő út a Szeretfalvára menőből kiágazik. Itt Bem 11 ágyút állított fel, hármat pedig egy hátrábbi állásba, Szeretfalva mögé

¹⁴⁷ *Springinsfeld* a leMBERGI General-Commandonak: i. h.
Wieser leírása: i. h.

Maendl: i. h.

¹⁴⁸ A később hadnaggyá előlépett Mohayn kívül, az 51. gyalogezredből még két magyar tüntette ki magát ebben az ütközetben: Mészáros József káplár és Varga János gyalogos. Az előbbi a kis ezüst vitézségi érmet kapta.

¹⁴⁹ *Neidhardt*: i. m. T. 142. és k. 1.

¹⁵⁰ „Von der ersten Position aus, nämlich von den Anhöhen vor dem Dorfe Heidendorf, wurden die russischen Colonnen stark und lang beschossen“. (*Honvéd*: 171. sz.)

küldött, valószínűleg a falutól délre fekvő lankás hegyoldalra.¹⁵¹

Sófalvánál a 73. honvéd-zászlóalj, az 1. tartalék zászlóaljnak a június 22. és 24. közötti visszavonulásból megmaradt töredéke, továbbá a 11. huszárezred egyik százada is fedezte a többi csapatok hátrálását. A műúton közeledő orosz vadászok és az említett magyar gyalogs csapatok között, puskázásra került a sor, amelynek folyamán Bem balarcát egy orosz puskagolyó horzsolta.¹⁵² A magyar tüzéséget itt 8 orosz ágyú és az osztrák félüteggel lőtte.¹⁵³ Az utóbbinak parancsnoka azt írja, hogy a félüteggel Sófalvánál fedett állásban volt, amelyből egy Steffan nevű káplár — egy ágyúval — a falu templomáig hatolt előre.¹⁵⁴ Ez azonban sehogyse érthető, mert a templom a magyar tüzéséget valószínű állásától legalább 1600 lépésnyire esett, ami 200 lépéssel haladja meg az akkori 6-fontos ágyú legnagyobb lövőtávolságát. Innen tehát az előrehatolt osztrák ágyú semmi kárt se csinálhatott; a hátrábbmaradt kettő pedig még kevésbé.

Grotenhjelm két orosz dzsidadászadatot küldött át a balpartra,¹⁵⁵ hogy az osztrák félüteggel együtt megkerülje a magyar tüzéséget állását. Bem észrevette ezt a mozdulatot s délután 2 órakor¹⁵⁶ gyorsan visszavonult ágyúival, az előbb már említett szeretfalvi állásba. Nagyobb baj nélkül vonult vissza a tüzéséget fedező gyalogság és lovasság is, mert a dzsidadások csak *fenyegették*, de nem rohanták meg a visszahúzódó magyar csapatokat.¹⁵⁷

Merőben téves tehát Thoroczkaynak az az állítása, hogy: „Grotenhjelm egy fekete lovas ulánus ezredet küldött rohamra, mely hogy 11 ágyúunk tüzét kikerülje, Sófalva fellett a Sajó (!) folyón átment és a falut a hegy felől igyekezett megkerülni, hogy Szeretfalvára átvonuló hadosztályunkat megrohanhassa, azonban imidőn a sófalvi kertek és a hegyoldal közötti szűk helynek közelébe ért, megszólalt mind a 14 lövegünk és az orosz lovas ezred keresztűzbe került.”¹⁵⁸

Először is, Sófalva mellett nem a Sajó, hanem a Beszterce folyik. Másodszor, annak a bizonyos „szűk helynek” közepe legalább is 1800 lépésnyire volt Bem ágyúitól, a szeretfalvi állástól pedig vagy 3500 lépésnyire. Keresztűzről

¹⁵¹ *Thoroczka*: i. m. 39. 1.

¹⁵² *Kurz* leírása: (*Honvéd*: 171. sz.)

Thoroczka: i. h.

^{153a} *Heydte*: i. m. 65. 1.

¹⁵⁴ *Hübl* leírása: i. h. — *Heydte* szerint (i. h.) az osztrák félüteggel, valamennyi ágyúja a templomnál állott volna.

¹⁵⁵ *Tagebuch*: i. h.

¹⁵⁶ *Maendl*: i. m. II. 424. 1.

¹⁵⁷ *Heydte*: i. h.

¹⁵⁸ I. m. 39. 1.

tehát, legalább is azon a helyen, nem lehetett szó. Alaptalan Thoroczkaynak az az állítása is, hogy az ellenség „több ágyúja leszereltetett, több lőszerkocsija felrobbantatott.“ Ennek az egykorú magyar tudósításokban semmi nyoma sincs, már pedig feltétlenül lenne, ha valóban megtörtént volna. Kurz is csak gyanítja, hogy az orosz tüzéségnek nagy vesztesége volt.¹⁵⁹

Délután 3 óraker teljesen elült a harc, mert az utolsó magyar csapatok is elérték Szeretfalvát, s az ellenség se ment tovább.¹⁶⁰

*

* *

A harc az első találkozástól — vagyis hajnali 5 órától — számítva, 10 óra hosszáig tartott ugyan, de a *beoallott* veszteség egyik félnél se mutat valami makacs küzdelemre. Az 51. gyalogezred I. zászlóaljának állítólag csak 1 halottjába és 6 sebesültjébe került volna ez az ütközet, ami alig hihető.¹⁶¹ A II. zászlóaljnak nem volt vesztesége; nem is lehetett, mert a Somkerék felé küldött IV. oszlop, amelynek kötelekébe ezen a napon tartozott, egyáltalán nem találkozott magyar csapatokkal. Az oroszok 9 halottat és 28 sebesültet vullanak be.¹⁶²

A beszercei hadosztály veszteségéről kitérőleg nyilatkozik Kurz s — az elesett Lukenics századoson kívül — csak „több sebesült tisztet és más derék harcost“ említ.¹⁶³ Springinsfeld úgy tudja, hogy különösen a lengyel légióból nagyon sokan pusztultak el, s hogy ez a légió részben szétfutott, részben pedig az osztrákokhoz pártolt.¹⁶⁴

Az utóbbi állításban van valami igazság. Ugvanis ez a négy századból állott csapattest, elegendő lengyel önkéntes hiányában, a itavaszi hadjárat végeztével még mindig messze járt a kívánt 600 főnyi állománytól. Pótlásul főként a galíciai 63.¹⁶⁵ („Bianchi“-) és a bukovinai 41. („Sivkovich“-) gyalogezred foglyulesett katonáit soroztatta Bem a lengvel légióba. De rosszul járt velük, mert a legelső alkalommal,

¹⁵⁹ *Honvéd*: 171. sz.

¹⁶⁰ *Springinsfeld* a leMBERGI General-Commandonak: i. h.

¹⁶¹ *Maendl*: i. m. II. 424. 1.

¹⁶² *Neidhardt*: i. m. I. 143. 1.

¹⁶³ *Honvéd*: 171. sz. — Ugyanennek az újságnak július 15-án megjelent 169. számában ezt olvashatjuk: „Egy utazó előadása szerint, a tegnapelőtti csata a Beszercei sétatéren kezdődött. A mieink folytonos tüzeléssel hátráltak Szerédfalváig. Ezen utazó a holtakat eltakarító falusiak után, mindkét részről halottakat 150-re teszi. Sebesültek a táborral hoztattak el.“

¹⁶⁴ *Springinsfeld* a leMBERGI General-Commandonak: i. h.

¹⁶⁵ 1852-ben az 55. számot kapta. Nem azonos tehát az 1860-tól 1918-ig fennállott 63. gyalogezreddel.

vagyis éppen a most tárgyalt beszercei ütközet alatt vagy után, visszapártoltak az osztrákokhoz. Július 6. és 11. között 133 fővel apadt a légió, ami — legalább részben — az említett visszaszökésnek tudható be.

Ismerjük a beszercei hadosztálynak július 11-i vagyis az ütközet utáni napra vonatkoztatott állományát. Az erről szóló — birtokomban levő — hivatalos kimutatást a július 6-ival egybevetve, 269 főnyi csökkenést állapíthatunk meg. Ezt tehát a szászújfalusi rajtaütés, valamint a beszercei ütközet számlájára kell írunk. Azt azonban nem lehet megállapítani, hogy külön-külön mennyi volt a halottak, sebesültek és eltűntek (hadifoglyok, szököttek) száma.

Meg keli említenem, hogy éppen július 10-e táján, a harcoló ellenfelek közös ellenségeként, az ázsiai kolera jelentkezett. Először az oroszok között ütötte fel a fejét, de csakhamar az osztrák csapatok között is mutatkozott s később a magyar csapatokra is áterjedt. Különösen az oroszok közül szedte bőségesen áldozatait. A veszteséglajstromok tehát kibővültek, a kolerában elhaltaknak az ellesettekénél aránytalanul nagyobb számával.

* *

Kétségtelen, hogy Bem július 10-én se győzhetett. Az előzményekben vázolt hátrányos körülmények folytán, alul kellett maradnia. Nem tehetett mást, mint hogy ügyesen kitért a teljes vereség elől. Nem tette túlságosan erős próbára csapatait s így azok nem is futottak szét, a hosszantartó viszsza-vonulás alatt. Természetesen nem érthetünk egyet Kurznak a nyilvánosság számára készült tudósításával, amelyben győzelemnek mondja ezt a hátrálást.¹⁶⁶

Azonban elhisszük, hogy nem ok nélkül dicséri Streliski őrnagyot a lengyel légió és Incze Gergely őrnagyot az 1. tartalék-zászlóalj parancsnokát, mint olyanokat, akik a harcban kitűntették magukat. Joggal dicséri továbbá a tüzérséget, amely — ezúttal is Bem személyes vezetése alatt — derekasan megállotta a helyét.

¹⁶⁶ „... dieser Sieg, denn so können wir mit gutem Gewissen den fechtenden Rückzug... nennen ...“ (*Honvéd*: 171. sz.)

A beszercei ütközetről számyrakelt kősa hírek jellemző példaként ideiktatom *Paget János* 1849 júl. 11-i és 12-i feljegyzését:

11. „Azt mondják, Bem kiűzte az oroszokat a határokon keresztül. Ha ez bizonyos, akkor 10-én valahol csata volt és ha mi elvesztettük, elég menekülőt láhattunk volna.“

12. „Bizonyos, hogy Bem az oroszokat megverte és most 6 zászlóaljjal Gál Sándor segítségére ment.“ (*Horváth Jenő*: *A szabadságharc utolsó napjai Erdélyben.* — *Hadtört. Közlemények*: 1928. évf. 360. 1.)

Grotenhjelmről nem mondhatjuk, hogy fényes diadalt aratott, mert az eredmény, a rendelkezésére állott eszközökhöz viszonyítva, bizony szegényes volt. A tíz óra hosszú tartott harcban egyetlen olyan mozzanatot se látunk, amely megsemmisítő taktikai csapás szándékára vallana. Az orosz csapatok valamivel tevékenyebbek voltak ugyan, mint az eddigi harcokban, de ezen a napon se támadtak úgy, ahogyan kellett és lehetett volna.

Springinsfeld alezredes, az osztrák különítmény parancsnoka, most már megsokalta, hogy az oroszok, a anaguk csapatait kímélve, kelleténél jobban hajszolják az osztrákokat. Mivel az akkor még Oláhországban levő erdélyi osztrák hadtesttel nem érintkezhetett, a lemergi General-Commandohoz fordult orvoslásért. Elpanaszolta, hogy az ő csapatai állandóan az elővéd- és előőrszolgálatot látják el. Azonkívül az osztrákok adják a különféle őrségeket, s a beteg- és fogolyszállítmányokat is mindig ők kísérik. Ennélfogva nem csodálható, hogy a megerőltető szolgálat következtében, egyre többen dűlnék ki a sorból.¹⁶⁷ A panasznak később lett is foganatja.

*

* *

Bem már előbb is úgy látta s most újból megbizonyosodott róla, hogy Grotenhjelms főfeladata továbbra is a Bukovinába vivő szorosok biztosítása maradt.

Az orosz altábornagy visszament július 10-e előtti állásába s csupán az osztrák csapatokat hajszolta, főlöleges módon, ide-oda. Már 10-én éjjel 10 órakor megparancsolta Springinsfeldnek, hogy azonnal induljon csapataival vissza Besztercére, ahova íl-én hajnali 4 órakor meg is érkezett. Éppen táborba akart szállani, amikor újabb parancs jött, hogy induljon tovább Jaádra. A harmadik parancs útközben állította meg s további rendelkezések bevarására utasította. Időközben Fackler százados is bevonult a IV. oszloppal Besztercére. Reggel fél 8 órakor Grotenhjelms negyedik parancsát kapta Springinsfeld, amelynek értelmében az újból előreindított osztrák különítmény volt köteles Beszterce és Besenyő között ellátni az előőrs szolgálatot. Támogatására egy orosz félüteg és 25 kozák érkezett oda.¹⁶⁸

Springinsfeld túlfeszített türelmének fonala elszakadt s ekkor fordult panaszával Lembergbe.

¹⁶⁷ *Springinsfeld* a lemergi General-Commandonak: i. h.

¹⁶⁸ U. o.

Bem, Grotenhjelm elvonulását megtudva, most már nem maradt tovább a beszercei hadosztálynál, hanem a Székelyföldre sietett, ahol időközben veszedelmes dolgok történtek. Ugyanis, Gál Sándor ezredes székely hadosztálya, a július 5-én vívott szerencsétlen sepsiszenitgyörgvi (első) ütközetben, csaknem teljesen szétfutott, úgy hogy a hat gyalogzászlóaljából alig 500 ember maradt együtt. Ráadásul még a hadosztály törzstisztiéi valóságos katonatanácsot alakítottak s elhatározták, hogy Gált elmozdítják s Szabó Nándor alezredest állítják a székely hadosztály élére. Ilyen körülmények között Bemnek valóban nem lehetett maradása. Július 11-ének hajnalán Marosvásárhelyre indult, onnan pedig előbb Székelyudvarhelyre, majd Csíkszeredára ment.

Több hadtörténetírónk úgy tudja, hogy a beszercei hadosztály egy részét is magával vitte.¹⁶⁹ Azt hiszem, ezt a tévedést Ramming következő szavainak félremagyarázása szülte: „In Szeretfalva Hess er nur 3—4000 Mann Infanterie, 200 Mann Cavallerie und 14 bis 15 Geschütze, unter Commando eines gewissen Damaszkín zurück.“¹⁷⁰

Abból, hogy Bem *csak* ennyit hagyott Szeretfalván, hadtörténetírónk azt következtetik, hogy a többi magával vitte. Ez a „többi“ azonban akkor már nem volt meg, mert a beszercei hadosztály, az előbb már idézett július 11-i állománykimutaitás szerint, július 6. óta 3806 főről 3537-re apadt. Ebből tehát semmit se vehetett el.

De különben Besztercén, július 5-én kelt, általánosan ismert napiparancsában is kijelenti Bem, hogy: „Itt kell mindenekelőtt a muszkát megszorítanunk, mert *Háromszék felé már más csapataink vannak útban.*“ Csodálom, hogy hadtörténetírónk ezt nem vették észre. Látszik, hogy mind az erdélyi erőviszonyokról, mind az 1849 július első felében végrehajtott csapatmozdulatokról, ítéves fogalmaik vannak.

Mint azt annakidején, egykorú hivatalos adatok alapján, tételről-tételre bebizonyítottam, a Székelyföldön összevont hadosztály hadrendében, a beszercei hadosztálynak egyetlen csapatteste se fordul elő.¹⁷¹

¹⁶⁹ *Gelich* (i. m. III. 726. 1.) ezt írja: „Grotenhjelm altábornagy értesült róla, hogy Bem csapatainak nagyobb részével elvonult“. *Breit* (i. m. III. 155. 1.) pedig azt állítja, hogy „Bem mindössze 3000 embert hagyott hátra, 200 lovassal és 14 ágyúval, Damaszkín György alezredes parancsnoksága alatt, míg az ezenfelül megmaradó csapatok Bemet követőé, Marosvásárhelyre indítottak útbá“.

Megjegyzem, hogy se a Grotenhjelm-hadosztály hadműveleti naplója, se Springinsfeld nem tud róla, hogy Bem bármit is elvitt volna a beszercei hadosztályból.

¹⁷⁰ I. m. 514. 1.

¹⁷¹ *Hadtört. Közlemények*: 1922—23. évf. 59. és k. 11.

VI.

A besztercei hadosztály Oamaszkin alezredes vezetése alatt

Már volt róla szó, hogy Bem — mikor Désre érkezett j— Dohayt elmozdította a besztercei hadosztály éléről s helyébe Daanaszkin alezredest állította parancsnokul.

Háborúban az ilyen felváltás mindig kockázatos dolog, mert sohase lehet előre tudni, vajjon az utód nem lesz-e rosszabb az elődjénél? Dobay a teljesállományú hadosztálylyal se tudta megállítani Grotenhjelmet; Bem se bírt vele. Ilyenformán nem lehetett Daanaszkitól azt várni, hogy három és fél ezer főre fogyott, megtépázott hadosztálya élén, sikert vívhasson ki, sokkal erősebb és még eddig állandóan győztes ellenfelével szemben. Ebből a szemszögből kell tehát Damaszkín működését s a besztercei hadosztály önállóan vívott harcainak harmadik és egyúttal utolsó fejezetét megírálunk.

Kétségtelen, hogy Bem — mielőtt eltávozott volna — kellő tanáccsal és utasítással is ellátta az új hadosztályparancsnokot, de — sajnos — minderről semmi feljegyzés se maradt. Ennélfogva csak találgatni lehet, hogy mit parancsolt az öreg vezér a súlyos helyzet elé állított s új hatáskörében merőben járatlan Damaszkinnak.

Magyar támadásról szó se lehetett; inkább a július 10-i eset ismétlődése volt várható, az tudniillik, hogy a besztercei hadosztály nem vakmerősködik. hanem még idejekorán kitér a megsemmisítő taktikai csapás elől. Annyival is inkább, mert Bem még július utolsó hetében is azzal a gondolattal foglalkozott, hogy leszámol Grotenhjellel.¹ Okvetlenül kellett tehát neki a besztercei hadosztály, amelyet megfelelően: meg is akart erősíteni.

Ehhez képest — mindjárt távozása után — egy különítményt állíttatott össze Damaszkín támogatására, Szászrégenben, Inczedy Samu alezredes parancsnoksága alatt. Ez a különítmény az 50. honvédszászlóaljából, a két testőrszázadból és 3 ágyúból állott, a tüzérség személyzete nélkül 1104 főnyi állománnyal.²

Grotenhjelm, július 10-én kivívott tökéletlen diadala

¹ *Bem Kossuthnak*: M. Vásárhely, 1849 júl. 28. (Bécsi *Hadilevéltár* Feldachten der ung, siebenb. Ins. Armee, 1849, Fasc. VII. Nr. 17.)

² U. o. Nr. 12.

A két testőrszázad az erdélyi fővezérség németnyelvű irataiban „Elite-Corps“ néven szerepel. Az I. század parancsnoka Székely Elek százados volt; a másik századparancsnok neve ismeretlen.

után, nem folytatta hadműveleteit. Ez sehogyanse egyeztethető össze Neidhardtnek azzal az állításával, hogy már a besztercei ütközet előtt, támadásra kapott volna parancsot Lüderstől.³ Ilyesmi július 28-a előtt aligha történhetett.

Július 11-én a 22. sz. orosz lovas üteg (8 ágyú) érkezett Bukovinából Grotenhjelmhez, de ennek fejében ugyanannyi gyalogágyút vissza kellett küldenie.⁴

Másnap éjjel két orosz vadász- és egy dzsidásszázad, melyekhez egy osztrák 3-fontos ágyú is csatlakozott, Nagysajó mellett rajtaütött két honvéd gyalog- és egy fél huszárszázadon. Állítólag 50 honvéd maradt holtan, vagy sebesülten, a viadal színhelyén, 4, (más leírás szerint 7) pedig foglyul esett; köztük egy tiszt is, aki az ezüst vitézségi érem és az úgynevezett „Kanonenkreuz“ tulajdonosa volt.⁵

Azután, július 16-áig, semmi se történt.

a) A Szeretfalva és Galac közötti ütközet 1849 július 16-án.

(IV. VI. és VII. melléklet.)

Grotenhjelm újabb megmozdulására, — imint Neidhardt írja — az adott közvetlen okot, hogy a legfrissebb hírek szerint, Szászrégenbői 2000 főre becsülhető magyar különítmény közeledik Nagysajó felé, hogy Szeretfalvánál Damaszkín hadosztályával egyesüljön. Ezt akarta volna megakadályozni az orosz altábornagy, s ezért támadta meg újból a besztercei hadosztálya még mielőtt a segítség megjöhetett volna.⁶ A jelentés kétségkívül az Inczédv alezredes rjarancsnoksága alatt alakult s előbb már említett különítményre vonatkozott.

Grotenhjelm ezúttal már harmadszor (de nem utoljára) járatta végig hadosztályával a Beszterce és Szeretfalva közötti utat. A támadásnak a kiadott intézkedés értelmében, két oszlopban kellett történnie. A főoszlopot maga a hadosztályparancsnok, a kisebbiket Pavlov tábornok vezette.⁷

Grotenhjelm szándéka az volt, hogy a kisebbik (I.) osz-

³ I. m. 142. 1.

⁴ *Tagebuch*: i. h.

⁵ U. o.

Grotenhjelm Springinsfeldnek: 1849 júl. 12. (*Bécsi Eadilevéltár*: Feldacten des k. k. Armee-Corps in Siebenbürgen, 1849. Fase. XIII. A. Kr. 19. n.)

Fackler szds. Springinsfeldnek: 1849 júl. 13. (U. o. Nr. 19. w.)

Neidhardt: i. m. 144. 1.

⁶ U. o.

⁷ *Angriffs-Disposition* (*Bécsi Hadilevéltár*: Feldacten des k. k. Armee-Corps in Siebenbürgen, 1849. Fase. VII. Nr. 23.)

loppal Szeretfalvánál leköti, a másikkal kelet felől megkerüli a besztercei hadosztályt s leszorítja a Galacon és Tekén át Szászrégenbe menő műútról. Evégből a hajnali 5 órakor elindított főoszlop élének, Szászbudakon és Malomárkán át, akkor kellett a Bilak és Marina közötti hegyekre érkeznie, amikor az 5 óra 30 perckor útrakelt s Besenyőn és Sófalván át irányított 1. oszlop Szeretfalvánál szembekerül az ellenséggel.

Nyilvánvaló, hogy a megkerülés hatása csak akkor lehetett volna teljes, ha az I. csoport Szeretfalvát, a II. pedig Harinát egyszerre éri el. Mint látni fogjuk, ez a feltétel nem teljesült.

Hogyan oszlott el a besztercei hadosztály, a pontosabban ki se jelölhető szeretfalvi állásban? Ez is olyan kérdés, amelyre hiába próbálnánk kielégítően válaszolni. Csak annyit tudunk, hogy Damaszkín — jobb szárnyának biztosítása végett — állítólag négy gyalogszázzal, Bilakot is megszállatta. Erről az ellenség is értesült.⁸

Grotenhjelm titokban akarta tartani ezt az újabb támadását s ezért csak a július 15-ről 16-ra virradó éjjelen, 12 óra 30 perckor adta ki az idevágó parancsot és intézkedést, a II. oszlop elővédjéül kijelölt osztrák csapatok parancsnokának, Springinsfeld alezredesnek.⁹

A hadosztály ebben a csoportosításban nyomult előre:

I. oszlop (Pavlov tábornok): 3 orosz vadászzászlóalj, 4 orosz dzsidásszázad. 1 kozákszakasz és 12 ágyú,¹⁰

II. oszlop (Grotenhjelm altábornagy): a es. kir. 51. gyalogezred I. és II. zászlóalja. 1 bukovinai határőrszászlóalj. 3 orosz vadászzászlóalj, 1 cs. kir. dragonyoszázad, 4 orosz dzsidásszázad, 17 ágyú. (Még pedig egy 6-fontos és egy 3-fontos cs. kir. félüteg és 10 orosz ágyú.)

Mint tartalék, Besztercén 3, Szászbudakon 1 orosz vadászzászad és 2 orosz ágyú maradt.¹¹

Az I. oszlopnak csak akkor lett volna szabad támadásba fognia, amikor Bilak felől megindul a II. oszlop támadása. Ennek elővédje azt az utasítást kapta, hogy Bilak elfoglalása után, nyomban szállja meg az utóbbi falu és Harina között a hegygerincet. Lovassága és tüzérsége, ha más alkal-

⁸ *Tagebuch*: i. h.

Springinsfeld a leMBERGI General-Commandonak: Beszterce, 1849. július 17. (*Bécsi Eadileoéltár*: Feldacten des k. k. Armee-Corps in Siebenbürgen, 1849. Fase. XIII. A. Nr. 19. gg.)

Teutsch őrnagy jelentése: Beszterce, 1849. július 18. (U. o. Nr. 17.)

Maendl: i. m. II. 425. 1.

⁹ *Springinsfeld* a leMBERGI General-Commandonak: i. h.

¹⁰ *Neidhardt*: i. m. I. 144. 1.

¹¹ *Angriffs-Disposition*: i. h.

mazása nincs, a derékhad megérkeztéig a Sajó-völgy utait fedezze.

Mihelyt a derékhad Bilakra ér, a kolivani orosz vadászrezred egyik zászlóaljja az osztrák csapatokhoz csatlakozik. A többi két zászlóalj az egész lovassággal és tüzérséggel, Nécen át Harinára tart. A dragonyos század azonban Nécen elválik a többitől; Fehéregyházán át Galacra lovagol s Diirrbachot, valamint a Galac és Harina között Lechnitz (Levence) felé ágazó utat is szemnieltartja.¹²

Springinsfeld azt írja, hogy a 11. vagyis főoszlop elővédje hajnali 2 óra 30 perckor indult Besztercéről s 7 óra tájban bukkant a Bilaknál állott honvédcapatokra.¹³ Ellenben Thoroczky — 39 év elmúltával — úgy emlékezett, hogy a támadás már „5—6 óra tájt“ megkezdődött.¹⁴ Vessünk egy pillantást a térképre. Az I. oszlopnak 11, a II-nak pedig 14 kilométernyi utat kellett megjárnia, hogy Szeretfalva, illetőleg Bilak elé jusson. Az 5 óra 30 perckor indult Pavlov tehát csak fél 9 óra tájban érhetett rendeltetése helyére s Grotenhjelm elővédé se lehetett fél 7 óra előtt Bilak közelében, így hát bizonyos, hogy Thoroczky tévedett.

Grotenhjelm számítása alapjánvéve helyes volt, mert hacsak valami váratlan akadály nem késlelteti, a II. oszlop éle fél 9 óra tájban, Harinán, vagyis a besztercei hadosztály hátamögött lehetett s ilyenformán a két csoport támadása egyszerre történhetett volna.¹⁵

A bilaki gyöngye honvédcapatok már a velük szemben felvonult 6-fontos osztrák félüteg első lövéseire visszahúzódtak Szeretfalva felé.¹⁶ Egyéb késést okozó körülmény nem volt. Annál meglepőbb, hogy — mint maga Springinsfeld írja — az ő csapatai csak délután 1 óra tájban vergődtek fel a Bilak és Harina közötti hegygerincre.¹⁷ Mi volt ennek a nagy késésnek valódi oka? Nem tudjuk. Bilak felől egy körülbelül 550 méter tengerszínfeletti magasságú nyergen kellett átkelni Harinára, mintegy 220 méternyi, 4—5 kilométernyi vonalon eloszló kapaszkodóval. Se mély szakadékok, se sziklafalak nincsenek ezen a vonalon, s az a sűrű bozót, amelyre Springinsfeld hivatkozik, ennyire nem lassíthatta az osztrák csapatok mozgását. Megkésett ennek az oszlopnak Nécen át Harinára irányított másik fele is, mert mire oda-

¹² U. o.

¹³ Id. jel.

¹⁴ I. m. 40. l.

¹⁵ Beszterce-Harina, Szászbudakon, Malomárkán és Bilakon át körülbelül 20 kilométer (5 órai menet + 1 órai pihenő).

¹⁶ *Maendl*: i. h.

¹⁷ *Springinsfeld* a leMBERGI General-Commandonak: i. h.

ért, az időközben visszavonult beszercei hadosztály már elhagyta Harinát s Galac felé haladt.

Damaszkin ugyanis, nem bocsátkozott minden erejével szívósabb harcba Szeretfalvánál, hanem — a Bilak felől visszahúzódó osztag útján értesülve a készülő megkerülésről — csakhamar elrendelte a visszavonulást Harinán át Galac felé. Szeretfalván csupán utóvédet hagyott, még pedig Kálnoky őrnagyot a 84. honvédszászlóaljjal, a 11. huszárezred egyik századával és két 6-fontos ágyúval. Legalább is így írja Thoroczkay.¹⁸ Itt azonban vagy a zászlóalj száma, vagy parancsnokának neve téves. Kálnoky tudniillik nem a 84., hanem a 83. zászlóaljat vezette. A 84-iknek Sárosy őrnagy volt a parancsnoka. Azt azonban, hogy a magyar utóvéd a szeretfalvi állásban maradt, az osztrák források is megerősítik; azzal a különbséggel, hogy nem két, hanem több — legalább is három — ágyúról tudnak.¹⁹

A hegygerincről Harinára ereszkedő osztrák csapatok már csak ezt a hátráló utóvédet akarták volna bekeríteni. Az 51/1. zászlóalj a falu északi, a bukovinai határőrszászlóalj pedig déli végéhez igyekezett. De a magyar utóvéd szerencsésen kitért, nyugati irányban, Lekence felé. Azonban a szintén arrafelé vágató 3 ágyú és 2 lövészeres kordé közül az utóbbi kettőt sikerült az osztrákoknak feltartóztatniok. Az egyik ágyú — mert eltörött a kereke — beleragadt a zuhogó esőtől felázott szántóföld sarába. A másik a Lekence és Harina között folydogáló patakon akart átgázolni, miközben egyik lova felbukott. Erre a tüzérek és a szekeresek^{20*} ezt is sorsára hagyták, mert az osztrákok már a sarkukban voltak. A másiknak legalább a lovait elvitték magukkal²¹ Thoroczkay és Kőváry állítása szerint, Tolvay József IL huszárezredbeli hadnagy, néhány embere élén, megmentett egy magyar ágyút az elfogatástól.²²

Ezalatt Damaszkin Galacnál állapotodott meg, de nem sokáig volt maradása, mert csakhamar a II. oszlopnak Grotenhjelm vezette déli csoportja kezdett mutatkozni a falu keleti oldalán emelkedő hegygerincen. Thoroczkay tudni véli,

¹⁸ I. h.

¹⁹ *Springinsfeld* id. jelentése.

Kőváry (i. m. 254. l.) úgy tudja, hogy a szeretfalvi hídnál 4 ágyú állott Sárosy őrnagy (azaz helyesebben a 84. honvédszászlóalj) fedezete alatt.

²⁰ 1849-ben se az osztrák, se a magyar tüzérségnek nem volt még saját hajtólegénysége. Ezt, a lovakkal együtt, a szekeres-csapat (Militär-Fuhrwesen-Corps) adta. Már csak a háború legvégén akarta a magyar kormány a tüzérséget a szekeres-csapatától függetleníteni.

²¹ *Maendl*: i. h. — A két elfogott ágyút egy lövészeres kordéval együtt, a 6-fontos osztrák félüteghöz csatolták.

²² I. m. 41. L, illetőleg 254. 1.

hogy Damaszkint teljesen megzavarta ez a kellemetlen mozzanat. Ámde Streliski őrnagy, a lengyel gyaloglégió parancsnoka, feltalálta magát s gyorsan átvezette a hadosztályt a község túlsó oldalán levő dombokra.²³ Ezt a visszavonulást a 9 ágyúból állott tüzérség fedezte²⁴ s ezek az ágyúk „oly heves és öldöklő tüzelést indítottak az orosz gyalogság tömegeire, hogy azok nagy veszteséggel kénytelenek voltak az erdőbe visszavonulni.”²⁵ Azt, hogy ebben az utóbbi állításban mennyi a valóság, ma már nem lehet megmondani.

Damaszkin Galacról szabadulva, Tácson át Szász-Szentgyörgyre hátrált. Két orosz zászlóalj, lovassággal és tüzérséggel, majdnem eddig a faluig követte, de azután visszafordult. Tács közelében egy huszárszázad és a lengyel dzsidásszakasz, támadást kísérelt meg az orosz dzsidások élszázada ellen, de az oda beosztott 3-fontos osztrák félüteg kartácsai hamarosan megállították.²⁶

Ez volna ennek az ütközetnek sovány vázlata. A hiányzó részleteket se az okleveles, se az elbeszélő kútfők felületes és zűrzavaros adataiból nem pótolhatjuk.²⁷ Itt is az a különös eset áll fenn, hogy éppen a hadműveleti napló — amelytől a homályos részletek megvilágítását vártuk volna — a legkevesebb tájékoztató adatot tartalmazza.

A tekéi útról lezorult besztercei hadosztály, nagyon rossz dűlőúton a késő éjjeli órákban, Szász-Szentgyörgyről Mező-Örményesre érkezett, másnap pedig Szászrégenbe vonult.

A veszteségek egyik félnél se állapíthatók meg hitelesen.²⁸

Thoroczky azt írja, hogy a besztercei hadosztály egész vesztesége, az utóvéd állítólag nagyobb küzdelme ellenére se

²³ *Thoroczky*: i. h.

²⁴ *Springinsfeld* a lebergi General-Commandonak: i. h.

²⁵ *Thoroczky*: i. h.

²⁶ *Langer* tüzérfőhadnagy leírása (*Bécsi Hadilevéltár*: Feldacten des k. k. Armee-Corps in Siebenbürgen, 1849. Fase. XIII. B. Nr. 73. a.)

Hübl tüzérszázados leírása: u. o. Nr. 73 c.

²⁷ Teljesség kedvéért idekiátom a „Honvéd” 173. és 174. számában, júl. 18-án kelt és 19-én kiadott jelentéseket:

„Szeredfalvi hídnál állomásozott seregünk közhír szerint, állomását elhagyta s Sz. Régen felé vonult. Ezen senki se ütközzék meg, ez lehet stratégia, mihez a nem értő embereknek semmi szavuk. Annyi bizonyos, hogy Kolozsvárt nagyszerű készülétek tételnek, s több zászlóaljak összpontosítottak.” (173.)

„Besztercenél táborozott seregünk hátrál a muszka elől M. Vásárhely felé. A főhadiszállás tegnap Mezőszilváson volt.” (174.)

Kurz Bemmel együtt távozott s így az ő tudósításai — a besztercei hadosztályra vonatkozóan — természetesen, elmaradtak.

²⁸ *Bécsi Hadilevéltár*: Feldacten der ung. siebenb. Ins. Armee, 1849. Fase. VII. Nr. 12.

volt több 10—12 főnél.³⁰ Gelich 50 halotról és sebesültről, valamint 19 fogolyról tud.³¹ Az osztrákok vesztesége, nem ellenőrizhető adatok szerint, 5 halott és 11 sebesült, az oroszoké pedig 2 halott és 16 sebesült volt.³²

Azt hiszem, hogy ehhez az ütközethez nem kell sok magyarázat. Grotenhjelm szándéka nem vált teljesen valóra. Ha minden úgy folyik le, ahogyan tervezte — s ma se tudjuk miért nem folyt úgy le — akkor már Szereti alva és Harina között bekeríthette és szétverhette, vagy nagyobb részben el is foghatta volna a besztercei hadosztályt. Ennek lehetősége a II. oszlopnál beállott érthetetlen késésen bukott meg. Pavlov, Grotenhjelm támadásának hatására várva, nem merte vagy nem akarta gyorsan kidobni helyéből a Szeretfalvánál maradt gyöngye magyar utóvédet, Springinsfeld pedig Grotenhjelm Néc felől jövő csoportjának jövetelét lesve, nem zárta el kellő időben Damaszkín útját Harina előtt.

A besztercei hadosztály kiszabadult a kelepcéből s bárha az egyenes útról le is szorult, nagyobb baj nélkül vonulhatott vissza Szászrégenbe. Az üldözést állítólag a harc közben kitört ítéletidő szakította félbe;³³ ámde ez a visszavonulókat és az üldözőket egyenlő mértékben hátráltatta.

Ne gondoljuk, hogy Grotenhfelm talán másnap tovább ment Damaszkín nyomában. Éppen az ellenkezőjét tette. Július 17-én megint csak visszafordult s csupán egy osztrák különítményt hagyott ideiglenesen Szeretfalvánál. Támadásának mégis volt annyi eredménye, hogy Damaszkín hadosztályát végleg eltávolította Beszterce közeléből, ha nem is sikerült döntő csapást mérnie reá.

Neidhardt nyomán, már az ütközet leírásának elején említettem, hogy Grotenhjelm egy a Székelyföldről indított segítőcsapatnak a besztercei hadosztályhoz való csatlakozását is meg akarta gátolni s ezért nyomult előre erejének javarészevel, a beszterce-szeretfalvi egyenes úttól keletre. Később azt is állítja, hogy ez a Szászrégenből Nagysajó felé tartó különítmény, már az első ágyúszóra olyan gyorsan megszaladt, hogy utol se lehetett érni.³⁴

Neidhardt állítása azonban nem egészen helytálló. Ha Inczedy — mert hiszen csak róla lehet szó — Damaszkínhoz akart csatlakozni, rövidebb úton is elérhette s nem kellett

³⁰ I. m. 41. 1.

³¹ I. m. III. 727. 1.

³² *Neidhardt*: i. m. I. 145. 1.

³³ *Teutsch* jelentése: i. h.

³⁴ I. h.

volna Nagysajó felé tartania. Inczedy, mint Ramming írja,³⁵ csak a 16-áról 17-ére virradó éjjelen kelt útra Szászrégenből s így az ütközet idején nem járhatott Grotenhjelm közelében, tehát el se szaladhatott onnan csapataival.

Kérdés: megtörtént-e egyáltalán Inczedynek ez a most emlegetett előnyomulása, amelyről különben Gelich³⁶ és Breit³⁷ is megemlékezik?

Hogy helyes nyomra találjunk, szólaltassuk meg az Erdélyben megtelepült és 1847-ben honfűsített angol orvos — Paget János — egykorú feljegyzéseit. Paget beszélt ezekben a napokban Inczedyvel s tőle hallotta július 27-én azt, amit most szószerint idézek:

„Sokáig beszélgettem Inczedyvel, aki nagyon torkig van az öreg úrral.³⁸ Bem Vásárhelyről Szász-Régenbe küldötte, azzal az ígérettel, hogy ott 6000 felfegyverzett embert talál, akikkel az ellenség hátában kell működnie. Ott azonban csak két századot talált,³⁹ de pár nap alatt egy zászlóalj⁴⁰ és egy csomó lándzsás ember érkezett és azokkal indulóban volt, mikor Damaszkín azt üzenté neki, hogy megtámadják és vissza kell vonulnia.“⁴¹

Ebből tehát világosan kitűnik, hogy Inczedy nem mozdult ki Szászrégenből.

Két nappal előbb pedig Huszár Károly mondotta el Pagetnek, „hogy Inczedy Bemől nagyon kiábrándulva tért vissza, mert azt parancsolta neki, hogy Szász-Régenből keljen át a hegyeken, foglalja el a Borgói-szorost és inkább daraboltassa fel magát, mint hogy visszavonuljon ... Inczedy megköszönte a megtiszteltetést és ott hagyta őt.“⁴²

A két idézet közül bizonyára a közvetlen érintkezésen alapuló július 27-i a hitelesebbik. Ügy látszik, hogy Huszár egy kissé megtoldotta Inczedy szavait, vagy pedig az utóbbi vetette el a súlykot. Nem hihető, hogy Bem a Borgói-szoros elfoglalását parancsolta volna meg neki, mert az, a fennállott mostoha körülmények között, kézzelfogható képtelenség volt. Ellenben nagyon valószínű, hogy az ellenség hátának nyugtalanítására utasította, hogy ezzel Grotenhjelmet Beszterce táján való maradásra s a határszorosok fokozottabb őrzésére kényszerítse.

³⁵ I. h.

³⁶ I. h.

³⁷ I. m. III. 157. j. — Szerinte Inczedy „a galaci ütközet szerencsétlen kimenetelének hírére“ indult volna el Szászrégenből.

³⁸ T. i. Bimmel.

³⁹ A két testőrszázadot.

⁴⁰ Az 50. honv. zászlóalj.

⁴¹ *Horváth Jenő*: A szabadságharc utolsó napjai Erdélyben. (Paget János feljegyzései). — *Hadtört. Közlemények*: 1928. évf. 485. 1.

⁴² II o.

Azonban való igaz, hogy Inczédy faképnél hagyta Damaszkint s Báró Kemény Farkas ezredesnél, a kolozsvári katonai kerület parancsnokánál, jelentkezett szolgálatra.⁴³ Nem éppen előnyösen világítja meg az akkor uralkodott fegyelmi viszonyokat, hogy egy törzstiszt, mert neki nem 'tetsző feladatot kap, más gazdát keres magának.

b) *Az 1849 július 17. és 23. közötti események.*“
(VI., VII. melléklet.)

Mint Besztercére történt visszahúzódása mutatja, Grotenhjelm még nem foglalkozott azzal a gondolattal, hogy végleg megváljon a Bukovinába vivő két szoros szomszédságától. Mint később kiderült, július 28-ig semmiféle parancsot vagy utasítást se kapott Lüderstől s így fogalma se volt a déli harctéren fennállott helyzetről.⁴⁵ Várni akart, de egy riasztó hír mégis csak kimozdította tétlenségéből. Azt a jelentést kapta ugyanis, hogy Damaszkint 6000 emberrel Teke, Inczédy pedig 5000 emberrel Nagysajó felé közeledik s egyesült erővel ki akarják fosztani Besztercét. Valami alapja volt is ennek a nagyon túlzott hírnek.⁴⁶

Damaszkint tudniillik, hogy a Szászrégenig történt felesleges hátrálást jóvá tegye, előrement Tekéig, Inczédy különítményét pedig Nagysajóra irányította. Beszterce megszállására, természetesen, nem gondolt. Ilyen délibábos tervvel nem is foglalkozhatott.

Grotenhjelm nem akarta engedni, hogy a besztercei hadosztály újból megvesse a lábát a Sajó vonalán s ezért

⁴³ 1848—49. *Tört. Lapok*: 1892. évf. 226. és k. 11.

⁴⁴ Ezeknek a napoknak történetét általábanvéve helyesen írja le *Ramming* (I. m. 517. 1.), de már abban téved — és téved az ő nyomán járó *Gelich* (i. m. III. 730. 1.), úgyszintén *Breit* is (I. m. III. 157. 1.) — hogy Báró Stein ezredes 3 zászlóaljzat küldött volna Szászrégenbe, Damaszkint támogatására. Valójában csak a kezdetben másfelé szánt 50. honv. zászlóalj érkezett oda, mert a többi Csíkszeredára ment.

⁴⁵ *Grotenhjelm* Clam-Gallasnak, Szászrégen, 1849 júl. 27. (*Bécn Hadileuélrtár*: Feldacten des k. k. Armee-Corps in Siebenbürgen, 1849. Fase. VII. Nr. 65.)

⁴⁶ Igaz ugyan, hogy Gróf Lázár Dénes őrnagy egy csomó maroszeiki nemzetört egyesített Szászrégenben, de mindez nem harcoló, hanem bajszerző elem volt. *Patak y* írja: „Hier erhielt er (t. i. Damaszkint) einige 1000 Mann Zuzüge vom Szekler Landsturm, von denen freilich nur eine geringe Anzahl mit Gewehren, die anderen aber mit Piken und Sensen bewaffnet waren. Diese Schaaren dienten leider nur dazu, um beim nächsten Treffen eine heillose Verwirrung hervorzurufen.“ (*Bern in Sibenbürgen*: 95. 1.)

támadásra szánta magát. Július 21-én, két oszlopban, megindult dél felé.

A főoszlop — Grotenhjelm vezetése alatt — 7½ zászlóaljából, 5 lovasszászadból,⁴⁷ 18 orosz és 5 osztrák 6-fontos ágyúból állott. Az elővédet Bahr orosz ezredes vezette.⁴⁸ Ez az oszlop Szeretfalván át Tekére tartott.

A Wladisavljevics orosz tábornok parancsnoksága alatt állott mellékoszlop, a cs. kir. 51. gyalogezred I. zászlóaljából, 2 orosz vadászzászlóaljából, 3 orosz dzsidásszászadból, 2 orosz 6-fontos és 4 osztrák 3-fontos ágyúból alakult. Kitűzött iránya Nagysajó volt.⁴⁹

A Besztercére vivő út fedezésére, Szeretfalvánál, az 51/11. zászlóalj, a 24. gyalogezred 2 százada és 2 orosz ágyú maradt.

Damaszkin, a hadműveleti napló szerint, Nagyidánál — alkalmasint a falu mindkét oldalán levő dombokon — Springsinfeld jelentése szerint azonban Teke előtt foglalt állást. Inczedy állásáról semmi adatunk sincs.

Grotenhjelm hadosztálya július 21-én délelőtt 11 órakor indult. Főoszlopa, este érkezett Nagyida elé s rögtön meg is támadta Damaszkint. A részletekről mindössze annyit tudunk, hogy mindhárom fegyvernem egyszerre támadott.⁵⁰ Az osztrák 6-fontos üteg a harc vonal közepén, a 3-fontos pedig a jobbszárnyon, egv magaslaton helyezkedett el.⁵¹ De még mielőtt komolyabb összecsapásra került volna a sor, Damaszkin Tekén át Oláhújfalura, s onnan másnap Szászrégenbe húzódo'tt vissza. Inczedy még az ellenség érkezése előtt elhagyta Nagysajót s visszatért különítményével Szászrégenbe.⁵² Grotenhjelm oszlopa Nagyida és Teke között, a

⁴⁷ Osztrák csapatok is voltak közötté.

⁴⁸ *Ramming*: i. h.

⁴⁹ *Tagebuch*: i. h.

Springinsfeld a leMBERGI General-Commandonak: Szászrégen, 1849 fűl. 23. (*Bécsi Hadilevéltár*: Feldacten des k. k. Armee-Corps in Siebenbürgen, 1849. Fase. XIII. A. Nr. 19. h.)

Teutsch jelentése: u. o. Nr. 17.

Hübl leírása: i. h.

Kőüvár: i. h.

Maendl: i. m. IL 428. 1.

Ramming: i. h.

Hey die: i. m. 67. 1.

Thoroczka: (i. m. 41. 1.) teljesen összezavarja a július 21-i és 23-i eseményeket. Á 21-i csetepatét meg se említi, a két nappal későbben vivott szászrégeni ütközetet pedig 21-i dátummal írja le.

⁵⁰ *Springinsfeld* jelentése: i. h.

⁵¹ *Hübl* leírása: i. h.

⁵² *Ramming*: i. h.

másik pedig a D. Magurának Nagysajóból északra eső oldalán — szakadó esőben — szállott táborba.⁵³

A főcsoportnak most már Springinsfeld alezredes parancsnoksága alatt állott elővédje — a bukovinai határőrök 2 százada, egy osztrák dragonyos- és egy orosz dzsidászszázad, 2 osztrák ágyúval — reggel 5 órakor indult tovább. Diamaszkinnak Oláh újfalunál hagyott háromszázadnyi utóvéde ellenállás nélkül hátrált meg, mire Springinsfeld áthaladt a helységen, a derékhad azonban nem ment tovább, hanem Oláhújfalu északi oldalán ütött tábor. A mellékoszlop ugyanakkor Bátosig nyomult előre.⁵⁴

*

Ha elfogulatlanul vizsgáljuk az eseményeket, azit kell mondanunk, hogy Damaszkinn most vázolt előretörése nem csak céltalan, hanem határozottan káros is volt. Ha nem mozdul Szászrégenbői, a Lüders utasításaira szüntelenül váró Grotenhjelm se hagyta volna még el Beszterce vidékét s így a magyar hadosztály némi nyugalomhoz juthatott volna. Megértenők Damaszkinn eljárását, ha erős ellenállást fejtve ki, nagy veszteséget okoz az ellenségnek, elvéve a kedvét a továbbmenéstől. így azonban, jóformán harc nélküli visszavonulásával, csak rontotta a csapatok, de különösen a tisztikar különben se rózsás hangulatát.

A tiszték jókora része ugyanis, kezdettől fogva elégedetlen volt Damaszkinnal s mindegyre sűrűbben hangzott fel az a kívánság, hogy adja át a helyét Inczedy Samu alezredesnek, akiben a tisztikar sokkal inkább bízott. Talán itt is megisméltódott volna a Székelyföldön Gál Sándor ezredes ellen kitört zendülés, ha Inczedy — alkalmasint július 23-án — ott nem hagyja a besztercei hadosztályt. így azonban, egyébként nem menthető eltávozásával, bevágta az érdekében megindult korteskedés útját.⁵⁵ Inczedy eljárása jó ok, vagy inkább ürügy volt egyik-másik elégtelen tisztnek arra, hogy a rossz példát követve, odábbálljon. Kőváry meg is nevezi Veér Györgyöt, Reviczkyt, Marsót és Szász Gusztávot, mint olyanokat, „akik búcsúzás nélkül otthagyták Damaszkint. Ez is egyik el nem tagadható tünete volt a nyári hadjárat elejétől fogva észlelhető bomladozásnak.

⁵³ *Maendl*: i. h.

⁵⁴ *Ramming*: i. h.

⁵⁵ *Kőváry*: i. m. 255. 1.

1848—49-i Tört. Lapok: i. h.

c) *A szászrégeni ütközet, 1849 július 23-án.*
(III. és VII. melléklet.)

Elérkeztünk a beszercei hadosztály harcainak utolsó jelenetéhez, a szászrégeni ütközethez. Sajnálunk kell, hogy erről is annyira felületesen, sőt nemegyszer egymásnak ellentmondva szólnak a különféle kútfők, hogy a részletekre, főként pedig az egyes honvéd csapatok viselkedésére» lehetetlen világosságot derítenünk.⁵⁶

A harc színhelye immár nem a Sajó, hanem a Maros völgye volt. Szászrégen a Maros jobbpariján terül el. A Marossal itt egy darabon párhuzamosan, tőle csak 1100—1300 lépésnyire folyik a P étele alatt beletorkoló Görgény-folyó, amelynek balpartjára, Szászrégennek szemben, Radnótfája épült. A két helység közötti hidak az ütközet vége felé, szerephez jutottak. A Szászrégenbői Dédrádra vivő út mindkét oldalán erdő volt. A németnyelvű forrásokban az úttól északra eső erdőrészt „Ziegen-Wald“, a másik „Fritscher-Wald“ néven szerepel.

Az ütközetben résztvevő magyar csapatok erejét, az igazsághoz közeljáró források⁵⁷ 5000 főre becsülik. Az erdélyi lövészégének július 20-án készült összefoglaló kimutatása, a beszercei hadosztály létszámát, az Inczedy alá rendelt csapatokéval együtt, de a 2. tartalékszázalójának valami okból kihagyott csekély maradéka nélkül, 4614 emberre, 361 lóra és 19 ágyúra teszi. Azonban a számok dolgában néha erősen túlzó Neidhardt, 14.000 emberről és 20 ágyúról tud.⁵⁸

Az oroszoknak és az osztrákoknak a kolera folytán is megcsappant állománya ismeretlen, de még ilyen megfogyatkozott állapotában is sokkal nagyobb volt a beszercei hadosztályénál.⁵⁹

* *

Július 23-án hajnali 5 órakor indult a Grotenhjelmhadosztály, főoszlopával Teke, mellékoszlopával Bátos mellől

⁵⁶ Például *Heydte* nem egészen 5 sorban végez vele (i. h.)

⁵⁷ *Ramming*: i. m. III. 730. 1.

Köváry: i. h.

⁵⁸ I. m. III. 43. 1. Meg kell azonban jegyezni, hogy az idézett július 20-i állománykimutatás megbízhatóságához sok szó fér. A hadosztályparancsnokságok effajta kimutatásai, körülbelül július közepétől fogva, mindegyre gyerebben és mindegyre hanyagabban összeállítva érkeztek az erdélyi fővezérség marosvásárhelyi központi irodájába; július utolsó hetétől kezdve pedig végleg elmaradtak.

⁵⁹ Grotenhjelmet az 51/1. zászlóalj Bátosról visszaküldötte Beszerce. (*Maendl*: i. h.)

Szászrégen felé. A két oszlopnak Dédrád előtt kellett »találkozni«. (Térkép a 94. oldalon.)

Damaszkin nem akart nagyobb harcba bocsátkozni, hanem csupán annyi időre szándékozott az ellenséget feltartóztatni, amíg a hadosztály Szászrégenen és a két hídon keresztül, át nem vonul Radnótfájára. Az ütközet tehát tulajdonképpen utóvédharc volt, mert a Dédrádnál állott magyar előőrsök, miután Grotenhjelm elsőként érkezett mellékoszlopával, néhány lövést váltottak, a két — előbb már említett — erdőbe húzódtak vissza s itt az utóvéd szerepét vették át.

Nem lehet megbízhatóan megállapítani, hogy mely honvédcsoportok védték a Szászrégen feletti két erdőrészt. Kőváry azt írja, hogy az 50. és 73. honvédszászlóalj fedezte az ütközet végén a visszavonulást.⁶⁰ Ámde Thoroczky, aki a 73. zászlóaljban szolgált, úgy emlékezik, hogy az ő zászlóaljuk a harc kezdetén a Maros hídjánál állott s az erdei harcban nem vett részt.⁶¹ Azt lehet tehát gyanítanunk, hogy a Benkovics százados vezette 50. honvédszászlóalj alkotta az erdőben megszállott utóvédek legalább egy részét s ezért maradt a városon át történt visszavonulásnál is a menetoszlop végén.

A Dédrádnál támadáshoz csoportosult Grotenhjelm-hadosztály első harcrendjét ezúttal is a még ottlevő osztrák csapatok, vagyis a bukovinai 6 határőrszázad és a 6-fontos üteg, alkották. Ott volt még az osztrák 3-fontos félüteg is, de ennek miként történt alkalmazásáról hallgatnak a kútfőírók.⁶²

Amennyire a nem egyöntetűen valló forrásokból sejtethető, két határőrszázad a Ziegenwaldot, négy pedig a Fritscherwaldot támadta meg. Az előbbieket egy, az utóbbiakat két orosz vadászszászlóalj támogatta.

Grotenhjelm mindjárt az ütközet elején, 6 dzsidásszázadot indított a 22. sz. lovasüteggel együtt Vajdaszentivánra, azzal a paranccsal, hogy ott a Maroson átkelve, elzárja a szászrégen-marosvásárhelyi utat. Ez kétségkívül nagyon helyes és célszerű intézkedés volt s a hat lovasszázad rohama bizonyára nagy zavart okozott volna a visszavonuló magyarok soraiban, ha egy nem várt eset meg nem hiúsítja Grotenhjelm szándékát. Az történt ugyanis, hogy ennek a lovaságnak parancsnoka — nem tudjuk, ki volt — nem bízott a melléadott vezetőben; gyanút fogott, hogy csapdába viszi. Ezért nem mert nekivágni az útnak, hanem mindjárt az ele-

⁶⁰ I. h.

⁶¹ I. m. 41. 1.

⁶² *Tagebuch*: i. h.

Deutsch jelentése: i. h.

Ramming: i. m. 517., 518. 1.

jen — a Szászrégen felől hallatszó ágyúdörgésre — visszafordult.⁶³ Ez a mulasztás tette lehetővé, hogy Damaszkín aránylag nagyobb zavarodás nélkül vonulhatott vissza derékhadával Marosvásárhely felé. Grotenhjelm bizonyára megmosta a félénk lovasparancsnok fejét, de ezzel már nem lehetett jóvátenni az elkövetett hibát.

A város fölött lefolyt erdei harcról édeskeveset tudunk. Az osztrák 6-fontos üteg a magyarok balszárnyát vette célba, amelyet a bukovinai határőrök és az oroszok átkaroló támadása hosszabb puskázás és ágyúzás után, leszorított a magaslatról.⁶⁴ A magyar fobbszárnyon gyöngébb volt az ellenállás, (de talán a támadás is), a magyar középhad ellenben jól megvetette a lábát.⁶⁵ De mihelyt a kettős átkarolás érezte a hatását, az egész utóvéd megkezdte a visszavonulást, a városon és a hidakon át, Radnótfájára.

Az osztrákok nyomon követték s 6-fontos ütegük 2 ágyúja a város feletti temetőben foglalt állást, a többi pedig követte a gyalogságot, s Hübl állítása szerint, benn a városban is lekapcsolt.⁶⁶

Az ütközet most következett utolsó mozzanata fölötté zavarosan hangzik, Springinsfeldnek a többiekénél részletesebb jelentésében. Az alezredes azt írja, hogy a magyar utóvéd felszedte maga mögött a Maros (vagy a Görgény?) hídjának pallóját, de azért az osztrák gyalogság, lovasság és tüzérség mégis átment rajta. Ha a hídpalló csak *részben* volt felszedve, akkor a gyalogság talán nagy ügyel-bajjal áttornászhatott rajta, feltéve, hogy nem zavarták. Itt azonban azt olvassuk, hogy Springinsfeld a felszedett híd mögött felállított 2 magyar ágyút azoknak kartácstüzében támadta meg a dragonyoszászad élén.⁶⁷ Hol és hogyan ment át a lovasság a két folyón? Erről semmit se hallunk. Már pedig a Maros nagyon bolondos folyó, amelyen Szászrégen táján se lehet akárhol átgázolni. A tüzérség meg éppen nem mehet át rajta híd nélkül.

Thoroczkay, mint szemtanú, állítja, hogy a visszavonulást fedező 73. honvédszászlóalj visszaverte az orosz és osztrák lovasság támadását. Ez a lovasság előbb a 15. („Mátyás“) huszárezrednek Csiky százados vezette egyik századát szalasztotta meg. A Mátyás-huszárok ekkor belerohantak a 73. honvédszászlóaljba és két emberét letaposták.⁶⁸ Itt azonban

⁶³ *Tafebuch*: i. h. — A többi kútfő elhallgatja.

⁶⁴ *Hübl leírása*: i. h.

Teutsch jelentése: i. h.

Ramming: i. h.

Springinsfeld a lemergi General-Commandok: i. h.

⁶⁵ *Neidhardt*: i. h.

⁶⁶ I. h.

⁶⁷ Telentése a lemergi General-Commandonak: i. h.

⁶⁸ I. h.

4. A szászrégeni ütközet színhelye. (1: 75,000).

az a bökkenő, hogy a 15. huszárezrednek csupán egy szakasza tartozott a beszercei hadosztályhoz, de a július 20-i állománykimutatásban már ez se fordul elő. Thoroczkyt tehát ezúttal is cserbenhagyta az emlékezőtehetsége.

Annyi azonban bizonyosnak látszik, hogy Damaszkín huszárjainak egy része belekeveredett a viadalba, mert Springinsfeld azt írja, hogy az előbbemlített két magyar ágyút gyalogság és lovasság mentette meg. Az alezredes alól lelőtték a lovat s alkalmasint foglyul esik, ha egy Brosch nevű dragonyos káplár át nem engedi neki a lovát s ha két másik dragonyos testével nem fedezi. Csakhamar ez a ló is pnszagolyót kapott.⁶⁹

A harcnak nemsokára vége szakadt. A magyar utóvéd is visszavonult s négy orosz dzsidadászad, a lovasüteggel együtt, Körtvélyfájáig⁷⁰ üldözte, vagy jobbanmondva csak követte a hátráló beszercei hadosztályt.

A veszteség egyik félnél se volt nagy. A magyarokét 50—60 halottra és sebesültre becsülik az osztrák kútfők. Ezenkívül 34 emberük foglyulesett, a lengyel légió 61 embere pedig átpártolt az ellenséghez.⁷¹ A szövetségesek vesztesége 4 halott és 29 sebesült volt.⁷²

*

Nem szorul bizonyításra, hogy Damaszkín a július 23-i harcban se győzhetett. Szászrégen kiürítéséért tehát nem érheti jogos szemrehányás; de annál inkább a reakövetkezett 63 kilométernyi visszavonulásért. Damaszkín tudniillik, bárha a különben is lanyha üldözés csak Körtvélyfájáig tartott s folytatása se következett, az ütközet napján Marosvásárhelyig, 24-én pedig Erdőszentgyörgyig⁷³ hátrált, nem számolva egy ilyen gyors és hosszú visszavonulásnak el nem

⁶⁹ L. h.

⁷⁰ Nem egészen 15 kilométer.

⁷¹ *Teutsch jelentése*: i. h.

⁷² Végül még ideiktatom a „Honvéd“ 182. számában, július 28-án megjelent tudósítást is:

Szeredfalvi táborunk Szász Régen alatt ütközött a muszkákkal és ez az ütközet a muszkáknak sokkal több veszteséget hozott, mint mieinknek. E táborunk Balavásárig vonult vissza, ott várandó bé az oly régóta várt segedelmet. Ezen visszavonulás okozá a szamosújvári tábornak Szamosfalva és Apahidára szállítását, nehogy egy oldalmozdulattal Sz. Régen tájáról kedve jöjjön a muszkáknak Kolozsvárra indulni.“

⁷³ *Rammingnál* (i. h.), kétségkívül írás- vagy sajtóhiba folytán. „Czido-Szentgyörgy“ szerepel. Ezt mind *Gelich* (I. m. III. 732. 1.) mind *Breit* (i. m. III. 158. 1.) Csíkszentgyörgyre változtatta, holott a Csíkszere-dától délkeletre eső Csíkszentgyörgy, sehogyan se eshetett a Szászrégen-ből Marosvásárhely felé visszavonuló Damaszkín útjába. A Grotenhjelm-hadosztály hadműveleti naplója minden kétséget kizáróan, Erdőszentgyörgyöt ír, úgyszintén Kőváry, valamint a visszavonulásban résztvett Thoroczky is.

maradható s a lazábbfegyelmű csapatokat meg is bomlaszt» káros hatásával, se azzal, hogy most már teljesen megnyitotta az oroszok útját a Maros völgyén s onnan tovább, a két Küküllő völgye felé is.

Azonban csakhamar belátta, hogy nagy hibát követett el. Július 26-án visszatért Marosvásárhelyre, másnap pedig 5 kilométerrel tovább észak felé, Marosszentgyörgynél szállott táborba.⁷⁴ Szerencsére az ellenség ezekben a napokban nem mozdult Szászrégenbői s csupán előőrsei állottak Körtvélyfánál.

Július 25-én vaklárma zavarta meg Grotenhjelm nyugalmát. Besztercéről is, Naszódról is híre jött, hogy 5000 főnyi magyar sereg érkezett Nagybányára s onnan Erdélybe készül rontani.⁷⁵ Mivel ezt a hírt többfelől megerősítették, Grotenhjelm — Beszterce és a két szoros biztosítására — két orosz zászlóaljat és 4 orosz ágyút indított vissza, az osztrák dragonyos-századdal és könnyű lovasszakasszal együtt. A Besztercén ilyenmódon megszorodott csapatok parancsnoka Pavlov tábornok lett.⁷⁶

Időközben Bem végrehajtotta régen tervezett betörését Moldvaországba. De már július 25-én visszatért Erdélybe s 28-án Marosvásárhelyre érkezett, hogy megkezdje Kossuthnak is bejelentett támadását Grotenhjelm ellen.⁷⁷ Azonban még mielőtt hozzáfoghatott volna, megtudta, hogy Lüders» a moldvai expedíció hírére, visszafordult a 21-én megszállott Nagyszebenből, s gyorsan közeledik a Nagyküküllő völgyén a Székelyföld felé. Bem erre tüstént Székelykeresztúrra sietett, de mert se Báró Kemény Farkas a Kolozsvárról odarendelt csapatokkal, se Dobay alezredes a Rikáról hátráló kis különítménnyel nem érkezett meg, csupán a Székelykeresztúron összegyűlt maroknyi had élén volt kénytelen Lüders elé állani. Az eredmény a jólismert segesvári vereség lett.

Bem ekkor gyorsan visszatért Marosvásárhelyre, egyesítette a besztercei hadosztályt Kemény végre mégis csak megérkezett csapataival s augusztus 2-ának hajnalán megindult Nagyszeben felé, hogy elfoglalja ezt az akkor annyira fontos várost Lüders háta mögött. Ezzel meg is szűnt a besztercei hadosztálynak 43 napig tartott önálló háborús szereplése.

Gyalóka Jenő.

⁷⁴ *Thoroczkay*: i. h.

⁷⁵ *Teutsch* jelentése: i. h.

⁷⁶ Ez a vaklárma Kazinczy hadosztályára vonatkozhatott, amely pedig még sokáig nem indult meg Erdély felé.

⁷⁷ „Aussitôt que j'aurai mis de l'ordre dans les troupes, je veux me porter sur Bistritz et je crois qu'en quatre jours ie pourrais y arriver“. (*Bem* Kossuthnak, Marosvásárhely, 1849 júl. 28. — *Bécsi Hadilevéltár*: Feldacten der ung. siebenb. Ins. Armee, 1849. Fasc. VII. Nr. 17.)